

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

D

2965

019490792

COBISS L

REPULUH

DELAMO KOT VOLI, HRANIMO KOT ČEBELE, A ŽIVIMO KOT

BOJU ZA ZEMLJO IN DRŽAVO

SOCIJALNO
POLITIČNA
PISMA

MESTNA KULTURA UČI ČLOVEKA VELIKO UŽIVATI, A MALO DELATI

KMETIJSKA MATICA V LJUBLJANI

Natisnili J. Blasnika nasledniki v Ljubljani. — Odgovoren
Mihael Rožanec.

Alvin S. Repetti

KMETIJSKA MATICA V LJUBLJANI

ALBIN PREPELUH

V B O J U
Z A
Z E M L J O
I N
D R Ź A V O

SOCIJALNO POLITIČNA
PISMA

1928

ZALOŽILA KMETIJSKA TISKOVNA ZADRUGA
V LJUBLJANI

NATISNILI J. BLASNIKA NASL. V LJUBLJANI.

2965

1. Juni 1949/792

PRVO PISMO.

Nov družabni nosilec v socijalnem gibanju.

Po zadnji, svetovni vojni so se ljudje, se zdi, precej spremenili. Nov duh, novo gledanje na svet in življenje loči današnji čas od onega pred vojno. Socijalno gibanje celotne družbe se prenavlja in prilagoduje razmeram v posameznih, zlasti v novih državah. Stare teorije in dogme ostajajo zaprašene na knjižnih policah, vsakdanje življenje narodov pa pripravlja nova spoznanja, rodi nove zamisli in poskuša vsak problem praktično razumeti in rešiti.

Poučen v tem pogledu je primer socijalne demokracije. Pred vojno je nosil vse socijalno-politično gibanje primeroma majhen odstotek organiziranega tovarniškega delavstva. Ogromne množice kmečko-delavskega ljudstva so socijalno mirovale. Njihov gospodarski položaj ni bil pred vojno znosljivejši kot je danes. Ljudstvo na kmetih je živelo še v takšni kulturni zanemarjenosti in pod takšnim političnim pritiskom, da ni bilo pričakovati hitrih sprememb, zlasti v Rusiji in na Balkanu ne. Vojna je poklicala milijone ljudstva v strelske jarke. Doživetja v štirih vojnih letih so te milijone duševno prerodile, v ljudeh se je zbudila zavest človečanstva. Vseh teh duševnih pretresljajev socijalna demokracija ni razumela povsod, ostala je v svojem predvojnem, preozkem okviru. Vidimo, da se je socijalna demokracija v čisto ali vsaj v pretežno industrijskih državah sicer vzdržala, toda pod idejnimi vplivi meščanstva odmaknila na desno. To predvsem iz strahu pred „rusko boleznijo“, boljše vizmom. To

se je zgodilo n. pr. v Nemčiji, na Francoskem, v Angliji in Severni Ameriki. Menda edinole v avstrijski republiki je socijalno-demokratska stranka spoznala nove razmere in nov čas. Ta izvrstno organizirana delavska stranka, ki se bori že za oblast v svoji državi, je uvidela, da brez sodelovanja s kmetским ljudstvom ne more doseči svojih socijalno-gospodarskih ciljev. Na svojem strankinem kongresu, ki se je vršil dne 16. septembra 1925, je sprejela celo poseben agrarni program, ki v mnogočem nalikuje programom novih kmetških strank po Evropi. Duhovni stvaritelj tega programa je dr. Oton Bauer, najjasnejša glava med avstrijskimi socijalisti. Ta mož je napisal obširno razlago tega programa, kjer pravi med drugim: „Naš agrarni program je popolnoma zavrgel staro pojmovanje socijalizma“. Z drugimi besedami se to pravi, da je zavrgel staro gledanje na svet in življenje samo z ozkega okna mehanske industrije, ki je površno ali celo zaničljivo mislilo o milijonskih množicah kmetov ter popovedovalo, da se morajo „podružabiti“ tudi kmetški domovi, a „posestni“ poljedelci spremeniti v proletarce. Umna izvajanja tega avstrijskega socijalista o posameznih gospodarskih vprašanjih na kmetih zopet potrjujejo pravilnost gledanja tistih slovenskih socijalistov, ki so že davno pred vojno dokazovali nevzdržnost socijalističnih dogem glede na najvažnejšo produkcijsko panogo, na poljedelstvo („Naši Zapiski“). Kolikor mi je znano, je do danes primer socijalne demokracije v Avstriji ostal edinstven. Čudno, da se socijalistične stranke ravno v izrazito kmetških ali agrarnih deželah niso mogle izmotati iz svoje stare teorijske ozkosrčnosti ter so zato ali propadle ali pa ostale omejene le na majhen odstotek izrazito industrijskega prebivalstva. Prvi val „ruske bolezni“ jih je premagal še prej, preden se je jasno

pokazala nemožnost ideje industrijskega komunizma na kmetih. Diktatura je ljudstvu na kmetih zoprna. Živeč po vaséh, ponekod celo še v družinskih zadrukah, drugod zopet gospodarsko povezano že v moderno zadržno samopomoč, je kmetstvo ljudstvo zlasti v zapadni Evropi vzgojeno v demokraciji, ki jo pojmuje in goji po svoje, po krajevnih potrebah, običajih in navadah. V agrarnih državah se je pojavil namesto zaostale socijalne demokracije nov nosilec socijalnega pokreta, nov tolmač v vojnih grozotah in ob velikem ljudskem umiranju socijalno zbujenih kmetov množic. Nekdaj socijalno mirno speče vasi so nenadoma spregovorile o svojem trpljenju in pomanjkanju, o svojih zadregah in željah. Nastala so kmečko-delavska gibanja, ki imajo svojo posebno ideologijo, svoje gledanje na svet, svoje reformne načrte, svojo posebno organizacijo, ki se loči od meščanskih političnih strank kapitalistične družbe, in seveda tudi svojo politično taktiko. Tako je vzplamtelo tako gibanje na Bolgarskem, v Češko-slovaški državi, na Poljskem, v Romuniji itd. V naši državi je to gibanje našlo največ tal na Hrvaškem, odkoder se je razširilo na jug do Dubrovnika in Cetinja, na vzhodu do Subotice, na severu do Triglava. Tudi v Srbiji je začelo zelo lepo, toda pod pritiskom težkih političnih prilik se je začasno nekoliko ustavilo. Ima pa bodočnost, zakaj v še napol patrijarhalni Srbiji se vrši danes gospodarski proces socijalne diferenciacije tudi na kmetih. Stare rodbinske zadruge, v katerih je še deloma organizirano srbsko kmečko ljudstvo, se krhajo pod pritiskom kapitalistične produkcije in finančnega velekapitala. Že se vidijo početki velike gospodarske krize srbske in muslimanske vasi, vedno pogosteje se opazujejo početki ljudskega osiromašenja tudi tam, kjer sta bili od nekdanj doma socijalna zadovoljnost in znošnjivost. To vodi v novo življenje, težje in trše,

ki bo dvignilo tudi politično samozavest kmetijskega ljudstva v Srbiji.

Pri nas v Sloveniji se vedno težje živi. Ljudstvo se ozira po socialni, to je skupni in solidarni odpo- moči. Stare meščanske stranke že po svojem idejnem bistvu, namenu in pomenu svojih organizacij, nimajo razumevanja za nov čas in njegov duh. Socialna demokracija je vsaj začasno nujno morala razpasti, ker je v nji prevladal gosposki duh in pa duhovna sterilnost v tolikšni meri, da ni mogla najti niti so- cialno-gospodarskih tal naroda, kateremu naj bi služila.

Novo kmetско-delavsko gibanje je sedaj poklicano postati nosilec novega socialno-gospodarskega in kulturnega gledanja med Slovenci. Po svojem soci- jalnem pojmovanju ni in biti ne sme samo stanovska stranka, ki bi zastopala morda le posameznike, živeče po vaseh, temveč postati mora zastopnik cele vasi, vseh, ki v njej delajo in prebivajo. Razumeti mora socialno strukturo vseh naših vasi in selišč, to je postati mora stranka vsega naroda, ki ga tvorita kmet in delavec.

Duh, ki spremlja to socialno gibanje, je povsod enoten. Veliki in mučeniški vodja gibanja v Bolga- riji, Aleksander Stamboliski, je v svojih „Principih“ zapisal:

Kmetско-delavska zveza v Bolgariji je popol- noma demokratična, politično-gospodarska družabna organizacija. Ona je predstavnik velikega kmetско- delavskega stanu in nima prav nič skupnega z dru- gimi političnimi strankami. Ona zbuja zavest med kmečkim ljudstvom za vzajemno sopomoč in samo- svojo borbo, ga druži in napravlja iz njega prvo- vrstno državno silo, ki bo dostojno predstavljala interese kmetско-delavskega razreda, kateri tvori večino bolgarskega naroda in je temelj državnega

življenja bolgarskega. Kmetsko-delavska zveza v svojem notranjem življenju temelji in se upravlja po pravilih parlamentarizma v okviru svojega načelnega stališča. V njenem notranjem življenju velja popolna svoboda misli in govora. Odloki večine so za vsakega obvezni. Kdor ceni avtoriteto poedinca više kot pa avtoriteto „Zveze“, zapusti temelj in načela demokracije ter se podaja na pot monarhizma ali anarhije. Takšen človek je izgubil moralno pravico, da govori o načelih „Kmetsko-delavske zveze“, ker se ji je z lastnim delovanjem odrekel. Zadnjo in pravomočno besedo v vseh spornih vprašanjih ima redno konstituirani kongres „Zveze“.

DRUGO PISMO.

Kmetsko gibanje v Bolgariji.

Kmetsko gibanje v Bolgariji se je pričelo nekako okoli l. 1898. Sprva je bilo organizacijsko neenotno; posamezniki so začeli organizovati kmetsko ljudstvo v raznih krajih, ne da bi imeli kakšne ožje medsebojne zveze.

Tedaj še mlada bolgarska država je bila zelo primitivno organizirana. Na široke kmetsko-delavske množice se vlade niso ozirale. Notranja državna politika se je omejila le na mesta. Na čelu države je stal knez, ki je skušal z vsemi mogočimi sredstvi utrditi svojo dinastijo. Pri tem se je opiral ponajveč na oficirje, uradništvo in pa učiteljstvo, ki je imelo nalogo v šolah popularizirati kneza, dinastijo in „liberalni“ režim. Ljudstvu so se nalagale vedno večje davščine, da je mogla država dobro plačevati „državotvorne“ činitelje. Tako so n. pr. zadnji na uradniški lestvi, podeželski učitelji, imeli na leto po 3794 levov plače, vsoto, ki je bila naravnost velika za tedanji čas in za vrednost denarja.

Pred volitvami v Sobranje (parlament) l. 1899. se je doslej malo organizirano kmečko gibanje na zboru v Baldži 21. marca 1899 zoblikovalo v stranko in sprejelo kratek program, ki pa ideološko ni bil izdelan. Na čelu gibanja je stal podjetni Pekarev. Toda pri teh volitvah je stranka popolnoma propadla. Vladajoča buržoazija in uradništvo sta se gibanja kljub temu silno bala. Sklenjeno je bilo, da se zaduši z lepa ali pa z grda. Na velikem zboru kmetov v pristaniškem mestecu Varna ob Črnem morju, kjer so zahtevali, da mora vlada izpustiti iz ječe kmečkega vodjo Pekareva, je okrožni načelnik, najbrže po navodilu iz Sofije, ukazal streljati v množico.

Dva kmeta sta bila ubita, več pa ranjenih. Toda gibanje se ni dalo več udušiti. Dne 27. decembra 1899 se je vršil v Plevni prvi kongres stranke, ki se ga je udeležilo 800 delegatov iz 45 okrajev. V pozivu na kongres se pravi: „Več kot 21 let imamo že politično svobodo, toda kmetje še danes delamo kot voli, hranimo kot čebele, a živimo kot berači. Živimo samo zato, da plačujemo davke in da stradamo. Živimo zato, da zidamo drage palače tistim, ki jih redimo, sami pa moramo stanovati v kolibah in pečinah.“

Že iz tega se vidi, da je imelo novo gibanje izrazito socijalno-gospodarski značaj. Na tem kongresu je bila izvedena enotna organizacija „Kmečko-delavske zveze“, ki ji je stal na čelu centralni komite, v katerem so bili najglasovitejši voditelji gibanja: Dimiter Dragijev iz Stare Zagore, Janko Zabunov iz Plevne, Pekarev, Kormanov in drugi. Sprva je bil izvoljen v ta komite tudi zastopnik velikih posestnikov Holevč, toda kmalu se je pokazalo, da ti po svojem socijalnem umovanju ne spadajo v to stranko. Sami so prešli v tabor buržoazije.

Meseca maja l. 1903. se je vršilo veliko zborovanje stranke v Tresteniku, kjer je zopet tekla kmečka kri, a mesec pozneje se je v Durau Kulaku in v Šabli razvila krvava borba med kneževo vojsko in kmeti, v kateri je poleg kmetov in kmetic bilo ubitih tudi nekaj oficirjev in vojakov. Proti krvavemu preganjanju novega socijalnega gibanja med kmetskim ljudstvom so bile vse pritožbe na kneza brezuspešne. Pri naslednjih volitvah je zmagala stranka s tremi kandidati, a pri volitvah l. 1907. se je njena delegacija tako pomnožila, da je mogla kot opozicija v parlamentu sprejeti borbo z vladnimi strankami na življenje in smrt. Med njenimi poslanci se je nahajal tudi komaj 30letni Aleksander Stamboliski, ki je postal sčasoma duševni vodja gibanja.

Stamboliski je bil rojen v mali vasici Slivnica v južni Bolgariji leta 1879. Mati mu je zgodaj umrla, a oče se je oženil drugič. Postal je pastirček, vendar pa ga je oče dal v ljudsko šolo, kjer je dobil prvo podlago za svoje poznejše delo. Bogata ženitev mu je omogočila, da je nadaljeval študije v Sofiji in v inozemstvu. Leta 1902. je prevzel uredništvo strankinega glasila, a l. 1908. je bil izvoljen za poslanca. Pod njegovim energičnim vodstvom se je politična borba silno zaostрила, ker se ni oziral na nikogar in je ponovno napadel vladarja in dvor, ki je tedaj silno razsipno živel. Meščanske stranke v Bolgariji so bile demoralizirane. Njihovi voditelji so šli samo za tem, da se kar najbolj priliznejo dvoru. „Kmetško-delavska zveza“ pod vodstvom Stamboliskega pa je šla za tem, da najpreje potisne gosposke stranke s kmetov. Nič ni pomagalo, da so se vse te stranke koalirale proti novemu gibanju. Naturenega razvoja niso mogle zaustaviti.

Karakterističen za Stamboliskega je naslednji dogodek: Ko je bolgarski kralj otvarjal novo zasedanje Sobranja s prestolno besedo, je po starem običaju sedel s kalpakom na glavi. L. 1908. je Stamboliski zahteval odpravo tega običaja, sicer da bodo med čitanjem prestolnega govora sedeli tudi kmetški poslanci, a glave da si bodo pokrili, da tako pokažejo, da so kot narodni poslanci faktor enak kralju. Ko se je leta 1911. v Trnovem otvarjalo Veliko narodno sobranje in je tja prišel tudi kralj Ferdinand, je Stamboliski ostro protestiral proti kraljevi navzočnosti. Sploh je bil Stamboliski gorak tej nemški dinastiji. Vse to je imelo za posledico takšen političen teror, da je dobila „Kmetško-delavska zveza“ pri naslednjih volitvah komaj 4 poslance. Tudi Stamboliski sam je propadel. Ko je l. 1913. po izvršeni balkanski vojni bolgarska vojska zahrbtno napadla

zavezno srbsko vojsko, je Stamboliski javno izrekel, da bi moral biti car Ferdinand obešen, ako bi bilo še kaj pravice v državi.

V svetovni vojni se Bolgarija dolgo ni mogla odločiti za nobeno stran, dasi se je vedelo, da dela kralj in ves dvor ter vsi njegovi prilizovalci na tem, da stopi Bolgarija na stran centralnih držav, kar se je končno tudi zgodilo. Proti tej neslovanski politiki se je obrnila tedanja opozicija, ki je 4. sept. 1915 prišla k carju, da protestira. Ob tej priliki je Stamboliski dejal carju Ferdinandu v obraz: „Veličanstvo, s svojo glavo boste odgovarjali za politiko, ki jo vodite!“ Kralj pa mu je odvrnil: „Bolje bi bilo, da skrbite za svojo glavo!“ Šest dni pozneje je bila na Bolgarskem proglašena mobilizacija, a dva dni pozneje je vlada Stamboliskega zaprla in obsodila na dosmrtno ječo. Množili so se procesi proti številnim pristašem kmečkega prokreta, ki je bil odločno zoper vsako vojno.

Po preteku 3 let je bil Stamboliski dne 25. septembra 1918 izpuščen iz ječe ter skupno s prijateljem Rajko Daskalovim odpremljen na fronto. Ravno o pravem času, da sta mogla tam organizirati revolucionarno armado iz vojaških oddelkov, ki so bili poraženi na Dobrem polju. To armado je vodil na Sofijo, a spotoma naletel na carsko vojsko, ki jo je po večdnevni borbi razpršil. Toda nenadno se je pojavila na bojišču peta nemška divizija, ki je ščitila Ferdinanda. Dobro organizirani Nemci so premagali Stamboliskega revolucionarno armado. Sedaj je nastopila tedanja „demokratska“ vlada in carske vojne oblasti so začele preganjati revolucionarce kot veleizdajnike. Aleksander Stamboliski in Rajko Daskalov sta bila obsojena na smrt. Toda za nju se je sedaj dvignil ves narod, a na strani carja so ostali

je glasovalo za te kmetske in delavske kandidate. Delavci so dobili 11, a kmetska stranka 55 poslancev v „Sobranju“. Iz tega se vidi, da ima kmetska stranka še vedno večino bolgarskega naroda za seboj, in da bo zopet dobila državno krmilo v svoje roke, ko bo dokončno premagana meščanska reakcija in njen beli teror.

Nekateri so mnenja, da bi bil moral Stamboliski bolj paziti na vojaške zarotnike, da bi bil moral tudi on organizirati vojaško silo, ki bi bila čuvala novi demokratski, ljudski režim. Tudi so mnogi mnenja, da je pogršel, ker ni odstavil dinastije, ki je bila že zaradi razvoja dogodkov njegov sovražnik. Toda tega danes še ne moremo presojati, ker nam ni znano, s kakšnimi težavami se je moral Stamboliski boriti kot predsednik vlade.

le časopisi in strankarska inteligenca. Moral je osramočen oditi iz države.

Prvega maja l. 1920. je „Kmetško-delavska zveza“ prevzela vso državno oblast, a Stamboliski predsedstvo vlade. Z vso vnemo se je poprijel dela, da na novo organizuje premagano bolgarsko državo, da ji zagotovi mir in pridobi prijatelje ter olajša bremena, ki so jih naložili Bolgariji zmagovalci. Ves narod je stal za njim. Meščanske stranke so uvidele, da so za trajno potisnjene v stran in da je njihove reakcije konec. Toda česar niso mogle doseči na pošten način, to so storile zavratno kakor razbojnik. Organizirale so zaroto s pomočjo „Vojne lige“, v katero so se zatekli številni brezposelni oficirji, a ob strani jim je stal tudi zapadno evropski kapitalizem. Dne 9. junija 1923 je meščanstvo, zvezano z vojaško kasto, uprizorilo državni udar. Stamboliski je bil zavratno na nečloveški način umorjen. Začela so se preganjanja pristašev kmetškega gibanja in v nekoliko mesecih je padlo 16.000 ljudi pod krvavim režimom prof. Cankova.

Francoski general Sarail, ki je bil med vojno vrhovni komandant zavezniške vojske pri Solunu, je ob tej priliki izrekel naslednje besede: „Niste ubili samo Stamboliskega, temveč idejo miru, ubili ste pionirja miru na Balkanu.“

Reakcija v Bolgariji še traja, dasi nekoliko omiljena. Voditelji kmetško-delavskega gibanja v Bolgariji se morajo skrivati po tujem, ker jih zasleduje maščevalna roka razljučene buržoazije.

Vendar kmetško-delavskega gibanja v Bolgariji vse strašno divjanje belega terorja, ki je usmrtil mnogo tisočev kmetov, druge obsodil v ječo, a tretje pregnal v tujino, ni moglo uničiti. Pri državnih volitvah l. 1927. je šla kmetška stranka v volilni boj zvezana z delavci (socijalisti). Pol milijona volilcev

TRETJE PISMO.

„Principi“ Aleksandra Stamboliskega.

Kmetsko-delavsko gibanje nima „vélike“ literature, kakor jo imajo dogmatične stranke. To je razumljivo, ker so ta gibanja še mlada kot odsev narodovega življenja. Po tem, kakor se nam prikazujejo v življenju, so tudi že program, teorija in praksa gibanja. Vendar pa so programi tudi napisani, splošna načela utrjena v raznih resolucijah, brošurah in govorih. Glede bolgarskega kmetskega gibanja je literatura še dosti skromna. Vprav Aleksander Stambolski je utrdil načela gibanja v mali knjižici „Principi kmetsko-delavskega gibanja“. V teh „principih“ so podane glavne smernice. Za naše razmere niso prav vse prikladne, ker so socialne razmere, klima, zemlja in lega naše dežele dokaj različne od Bolgarije. Kljub temu se lahko konstatira, da je temeljna socialna misel povsod ista.

Ta načela se morejo na kratko povzeti takole:

Gibanje mora biti socialno-gospodarsko enotno, to je, ne morejo se ga udeleževati ljudje, ki pripadajo drugim družabnim razredom, n. pr. buržoaziji po premoženju in umovanju. Prirodna inteligenca gibanja more biti samo tista, ki izhaja iz kmetsko-delavskih družin ali pa ima ž njimi direktne socialne zveze. Gibanje samo ni običajna politična stranka, ki živi od pomanjkljive zavesti raznih stanov in špekulira na različne predsodke in zablode ter na podlost inteligence, kateri se hoče parazitskega življenja brez dela.

Zlasti se udeležuje gibanja pri vseh pojavih gospodarske in politične borbe. Borba je smisel živ-

ljenja. Zato mora gibanje prenesti svoje delo in borbo v vse oblike javnega življenja, v zadruge, v sindikate, v kmetijska društva, v vse javne volitve v občinske odbore, v okrožja, v parlament... Kmetško ljudstvo je treba združiti v zdravo in politično borbena organizacijo, ki bo ščitila idejo ljudske demokracije.

Vso javno upravo v državi je treba postaviti na temelj zakonitosti, ki jo določi ljudski parlament. Samovolja poedincev mora iz javne uprave ven.

Državna vlada bodi narodna in ustavno-pravna. Če je ustava slaba ali pa ovira zakonitost v upravi, tedaj jo je treba popraviti ali pa izmenjati. Osebni režimi in koterije morajo pasti. Samo kmetško-delavsko gibanje more to doseči, ker ne sme trpeti v svojih vrstah karijeristov, protislovij v interesih in parazitskega poželenja pri izvrševanju oblasti. Občinskim in okrožnim samoupravam je treba izbojevati popolno avtonomijo, da se dvigne parlament na potrebno višino. Vse službene osebe, ki opravljajo važen državni ali javni posel, treba izvoliti, ne imenovati. Za volitve naj povsod velja proporc.

Kadar treba braniti domovino, tedaj morajo vsi sodelovati brez vsake plače, od državnega poglavarja pa do zadnjega učitelja. To pa zato, da tudi „višji“ občutijo pezo vojne, ne samo kmetje.

Razmerje Bolgarije do sosednih držav mora biti mirno in trajno. To bi se najboljše doseglo z uedinjenjem Bolgarije z ostalimi balkanskimi državami na federativni osnovi. Znano je, da je Stamboliski odkrito delal na tem, da se Bolgarija priključi Jugoslaviji v obliki federacije.

Sodstvo bodi vsakemu pristopno, dela naj brzo ter po resnici. Sodnike je treba voliti, a vojna in nagla sodišča naj se odpravijo. Tudi smrtna kazen naj se odpravi.

Gibanje je načeloma proti vsakim privilegijem (predpravicam), kajti one dele narod v razne kaste. Odpraviti je tudi privilegije študentov pri vojakihi

Zdravstvo ljudstva se mora kar najbolj pospeševati; zato moramo biti za odpravo privatnih lekarn. V pogledu moralne povzdige ljudstva je potrebna večja aktivnost v poštevi prihajajočih činiteljev, zlasti šole in cerkve. Krčme v malih vaseh je treba odpraviti in zapreti vse tiste javne lokale, kjer se pod pretvezo zabave mladi ljudje demoralizirajo. Omejiti je tudi nepristojnost ženskih modnih norostij, a za zapuščeno in zanemarjeno mladino naj zadostno poskrbi državna uprava. Šolski pouk bodi obvezen za oba spola. Tudi v vojašnicah je treba uvesti pouk koristnih predmetov.

V gospodarskem pogledu se mora državna uprava kar najbolj energično boriti proti oderuhom kmetškega ljudstva in za odpravo izkoriščanja ljudstva po advokatih, zdravnikih, inženirjih, industrijah, bankah in uradnikih. Državne penzije naj se sploh črtajo iz državnega proračuna. Nasprotno pa je država dolžna podpirati ponesrečence ob nezgodah in ujmah. Položaj vojnih invalidov naj se poboljša, a za preskrbo vseh stanov naj se uvede starostno zavarovanje. V ubožnih domovih je preskrbeti ostalo sirotinjo.

Kmetško-delavsko gibanje je načeloma za zasebno lastnino. V človeški naturi živi močan nagon za zasebno lastnino. To lahko opazujemo že pri otrocihi. Zasebna lastnina pospešuje ljudski napredek in kulturo, ker je v skladu s svobodno in človečansko zavestjo ter z interesi pojedinca. Pojedinca je itak vezan na socijalno skupnost. Razume pa se, da pravne razmere zasebne lastnine niso stalne in nerazrušljive. Popolna odprava zasebne lastnine bi zmanjšala produktivnost človeškega dela in povečala socijalno od-

visnost posameznikov. Odprava zasebne lastnine bi podvezala notranjo, prosto voljo človeka za pridobivanje, a posameznik bi bil izročen veliki družabni tiranji, ki bi hotela vse povežati. Sicer pa zagovorniki skupne lastnine že sami naglašajo, da je zasebna lastnina za poljedelsko produkcijo nujno potrebna. Potrebno in mogoče je, da obstoji poleg zasebnega gospodarstva tudi družabno gospodarstvo, socialna lastnina. V družabnem gospodarstvu se izražata dve obliki človeške nature: čustvo in nagon. Egoizem je v človeku močnejše razvit kot altruizem. Toda organizacija družbe v politični družabni edinici (državi) često pokazuje potrebo socialnega gospodarstva, zlasti v nekaterih določnih panogah socialne ekonomije. S tega stališča stremi gibanje z vso silo za tem, da se gnotne, a tudi druge dobrine po možnosti enako razdele med stanove, posamezno pa med družine in pojedince. Kdor poseduje večji imetek kot mu je potreben, je vzel pravico tistim, ki jim primanjkuje najpotrebnejšega. Kakor ima vsak človek pravico, da svobodno govori, misli, sam s seboj upravlja ter pomnožuje svoje lastne zmožnosti, tako ima predvsem tudi pravico do življenja. Demokracija ni potrebna in nujna le za politični napredek celote, temveč se mora njeno načelo uveljaviti tudi v boju zoper krivično razdelitev gnotnih dobrin med mestom in vasjo, med sloji in stanovi ter končno med pojedinci. Napredek, ki temelji na krivični razdelitvi dobrin v obče, je lažniv, ker se poslužuje „kulture“ le kot krinke. Takšen „napredek“ je gnezdo najbolj strašnih socialnih ran: militarizma, imperijalizma, birokratizma, parazitstva in kapitalizma. V tem štadiju ostajajo delavci brez lastnine, a lastniki brez dela. Pravična razdelitev gnotnih dobrin torej ni samo gospodarsko, temveč je tudi etično in politično vprašanje. Demokracija bo propadla, ako ne bo znala

spremeniti današnje gospodarske, to je kapitalistične strukture družbe. Zato se morajo veleposestva omejiti na pravo mero, se morajo zmanjšati veliki in nezaslужeni dohodki, se mora pregnati oderuštvo, a zlasti vasi gospodarsko in kulturno dvigniti. Odpraviti se morajo vse predpravice in izkoriščanje s pomočjo kartelov in trustov. Nasprotno pa se mora mala in srednja zasebna posest socialno zaščititi. Širiti in podpreti se mora tudi združno gospodarstvo. Velika zasebna bogastva morajo pod državno kontrolo, premoženja pa, ki so se pridobila na nepošten in nedostojen način, naj zapleni država. Velikost posestev in imetka v obče naj država določi z maksimiranjem.

Glede trgovine in tistih produktov, ki imajo tendenco, da s pomočjo karteliranja in združevanja postanejo zasebni monopoli, je najboljši izhod, ako postanejo socialna last, to je državni monopol. To velja zlasti za razne zavarovalne družbe, ki naj jih nadomesti državni monopol za vse vrste zavarovanja.

Narodne manjšine naj bodo lastnim državljanom v vsakem oziru enakopravne. Omogoči naj se jim zlasti izobrazba v njihovem narodnem jeziku. V verskih zadevah naj zavlada ob enakih pogojih za vsa verstva popolna svoboda.

To je seveda samo izvleček poglobitvinih idej kmetškega gibanja v Bolgariji, kakor jih je bil formuliral Aleksander Stamboliski. Ni vse za vse, kar je bil našel za dobro v Bolgariji, za svoj narod. Značilno je, kako je bil poudaril potrebo kmetško-delavske razredne zavesti in kako je opazoval in razlagal ekonomski razvoj svojega kmetškega naroda, morda podzavestno, s pomočjo historičnega materijalizma. Vendar ne smemo prezreti, da je kljub temu postavil v središče vsega gibanja in življenja — človeka, njegov duh in njegovo delo.

ČETRTO PISMO.

Brata Radića.

Na Hrvaškem se je začelo kmetsko gibanje že davno pred vojno. Ker na Hrvaškem pred vojno niso imeli splošne enake volilne pravice, je bila „Hrvatska kmetska stranka“ v zagrebškem saboru le slabotno zastopana. Meščani, veleposestniki in inteligenca so uživali politične predpravitve, kakor v Avstriji do l. 1907. Zato kmet in delavec v javnem življenju nista imela besede. Dasi nosilca vsega narodnega gospodarstva in narodne kulture, sta ostala politično in socialno brezpravna.

Novo ljudsko gibanje, čigar nosilka je bila tedajna „Hrvatska pučka seljačka stranka“, sta započela brata Anton in Štefan Radić. Doma v vasi Trebarjevo — desno pri Sisku, kjer je bil njun oče kmet in kolar ter imel 11 otrok, sta že v zgodnji mladosti okusila resnost življenja v malokmetiški hiši. Njun oče je započel gospodariti s tremi orali zemlje, a se je s pridnostjo in pomočjo svojega kolarskega obrta v dvajsetih letih dvignil med prve gospodarje v vasi. Anton Radić se je rodil l. 1868., a njegov tri leta mlajši brat Štefan l. 1871. Prvega je oče poslal v šole, ker je bil izredno nadarjen, toda o Štefanu ni hotel nič vedeti glede tega, kajti ta je že od rojstva silno kratkoviden. Vendar se deček ni dal uplašiti in preposil je starejšega mu brata Antona, da ga je vzel seboj v Zagreb v šolo ter mu s početka pomagal s tem, kar si je sam utrgal od ust. Toda v tretjem razredu gimnazije je bil Štefan že povsem samostojen ter se je do konca šolal brez tuje opore. Starejši Anton je študiral hitro, dovršil gimnazijo ter vstopil na vseučilišče, kjer si je pridobil doktorat.

Pozneje je poskušal kljub madjaronskemu političnemu pritisku, ki je bil tedaj zelo jak po vsem Hrvatskem, posvetiti se profesorstvu, toda kmalu je uvidel, da mora kot človek in javni delavec služiti tujemu gospodstvu ali pa se odreči vsaki državni službi. Zapustil je torej profesorski stan, se posvetil književnemu delu, organizaciji kmetske stranke ter pisanju njenega, tedaj zelo malega glasila „Dom“. Umril je l. 1917. kot tajnik „Matice Hrvatske“ v Zagrebu. Spisal je več znanstvenih knjig.

Njegov mlajši brat Štefan je bil zelo živahen in podjeten. Zato je moral že kot srednješolski dijak marsikaj okusiti. Da je vzdržal, se ima zahvaliti samo svoji izredni energiji. Za nas je zanimivo, da je kot petošolec peš prepotoval slovenske dežele: Štajersko in Koroško, velik del Kranjske. Goriško, Trst in Istro. Pri tej priliki se je spoznal tudi z našim pesnikom Simonom Gregorčičem, kateremu je na pamet deklariral več njegovih pesmi in katerega še danes kot pesnika „Kmetске hiše“ visoko ceni. Leta 1888. je moral prostovoljno zapustiti šesti razred gimnazije, ker bi bil sicer izključen. V zagrebškem gledališču je namreč uprizoril demonstracijo proti banu Khuen-Hedervaryju. Pot ga je vodila v širni svet in sicer v Rusijo, kjer se je v Kijevu učil rusko. Ko se je vrnil, je nadaljeval študije v sedmem razredu. Tu ga je sredi šolskega leta odgnal ravnatelj, ker se je bojda bavil s politiko. Policija ga je osumila, da je nekak „ruski špijon“. Vrnil se je v domačo vas, tam pomagal pri delu na domačiji ter se privatno učil za maturo, ki jo je položil l. 1891., torej 20 let star.

Vstopil je na vseučilišče v Zagrebu, kjer je izredno pridno študiral. Toda časi so bili zaradi političnega madjaronskega kurza na Hrvatskem nemirni in razume se, da je tedanja dijaška omladina bila povsod prva na mestu, kjer je šlo za odbrano madja-

ronskega nasilja. Ker je na neki proslavi v Sisku zopet odkrito grajal bana Hederwaryja, je bil obtožen in obsojen na 4-mesečno ječo. V zaporu se je naučil češko ter odšel po prebiti kazni nadaljevat študije v Prago. — Leta 1895. je bil zopet v konfliktu z oblastmi, ko so dijaki pred nosom cesarja Franca Jožefa I. v Zagrebu zažgali madjarsko zastavo. Z drugimi dijaki je bil tudi Štefan Radić obsojen na šestmesečni zapor, ki ga je odsedel v Belovaru. Po dovršeni kazni je znova odšel v Rusijo, tokrat v Moskvo, kjer je poučeval sina poljskega rodoljuba Chrzanowskega iz Vilne v ruščini. Hotel je nadaljevati svoje študije, toda razmere so hile takšne, da bi moral porabiti več let, preden bi jih bil dovršil, tudi ako bi imel za to potrebna gmotna sredstva. Že poprej se je priučil madjarščini, zato je sprva mislil na Pešto, toda zaradi zažgane zastave ni mogel tja. Leta 1897. je začel v Pragi izdajati mesečnik „Hrvatska Misao“ ter je ob tej priliki prišel v stik tudi s slovenskimi „masarykovci“, pokojnim dr. A. Dermotom, Kunšičem in prof. dr. Lončarjem. Še istega leta je odrinil na visoko politično šolo v Pariz. Med tem se je oženil, a l. 1899. z izvrstnim uspehom dovršil pariško visoko politično šolo. Ker je bil skoro brez vseh sredstev, je moral prenašati pomanjkanje, časih celo lakoto. Za končni izpit je napisal razpravo „Današnja Hrvatska in južni Sloveni“, ki je bila od profesorjev tako dobro ocenjena, da si je njen prepis omislil celo tedanji predsednik republike Deschanel.

Po dokončanih študijah v Parizu se je vrnil v Prago, kjer je ostal eno leto in napisal več knjig v češčini, tako da so ga Čehi priznavali kot svojega (češkega) književnika. Leta 1900. se je preselil v Zemun, kjer je bil dopisnik raznih čeških, francoskih in ruskih listov. Od tu je prišel v stik z mnogimi srbskimi književniki in politiki, tudi z Ljubo Jova-

novičem, ki so ga nagovarjali, naj vstopi v srbsko diplomatsko službo. Odklonil je, ker je bil njegov namen, posvetiti se političnemu in organizatornemu delu med hrvaškimi kmeti. V Zemunu je ostal pol-drugo leto. Tu je napisal brošuro: „Kako ćemo iz našega zla u dobro“, v kateri je razložil temelje socialnega programa „seljačke“ stranke. Bila je zaplenjena. Druga njegova brošura je bila „Najjaća stranka u Hrvatskoj“, v kateri pokazuje na potrebo organizacije „seljaštva“, ki tvori večino naroda. Tudi ta knjižica je bila zaplenjena. — Leta 1902. je izdal v Zagrebu znova mesečnik „Hrvatska Misao“ z namenom, da pridobi šolano inteligenco za novo kmetško politiko. Ta njegov načrt pa se ni obnesel. Inteligenca je plavala v tujih vodah ter ni imela smisla za socialne in gospodarske potrebe ljudstva, iz katerega je izšla. Leta 1904. sta z bratom Antonom Radićem osnovala „Hrvatsko pučko seljačko stranko“, ki sta ji izdelala tudi program in statut.

PETO PISMO.

Hrvatska kmetska stranka.

Pred vojno Hrvatska-Slavonija — kakor že povedano — ni poznala splošne volilne pravice, kakor v obče nobena dežela, ki je bila pod fevdalnim skrbstvom Madjarske. Volilci, kolikor jih je bilo, so volili poslance v hrvatski sabor v Zagrebu, ki je imel nekaj več oblasti kot bivši deželni zbori avstrijski, kajti takozvana „banska Hrvatska“ je bila v nekaterih upravnih zadevah precej avtonomna. Poslance v državni zbor v Pešli pa je volil sabor izmed sebe. Pred l. 1910. hrvatski kmet in delavec nista imela volilne pravice. Volilno pravico so imeli predvsem uradniki, duhovniki, veleposestniki in druga inteligenca svobodnih poklicev, od kmetov pa samo nekateri višji davkoplačevalci in starešine hišnih zadrug, ki deloma obstajajo še dandanes. Med delavci ni bilo volilcev. V vsej Hrvatski-Slavoniji je bilo komaj 48.000 volilcev. Umljivo je tedaj, da je novo osnovana „Hrvatska pučka seljačka stranka“ imela v saboru komaj 3 poslance, med njimi vedno Štefana Radića. Pod pritiskom madjaronskih banov, ki so bili večinoma le politični eksponenti Pešte, je bila saborska večina madjaronska, ker jo je volilo odvisno madjaronsko uradništvo. Druga inteligenca, ki je bila zastopana v saboru, je bila deloma hrvatske, deloma pa srbske nacijonalistične miselnosti. Leta 1905. so se poslanci iz Hrvatske in avstrijske Dalmacije sešli na Reki. Plod tega sestanka je bila takozvana „reška resolucija“, ki je dosedanje nacijonalistično hrvatsko politiko usmerila v oportunistične, Pešti prijazne vode. V saboru je nastala takozvana hrvatsko-srbska koalicija, ki je postala polagoma vladna stranka.

Proti tej politiki sta vstala tedaj brata Anton in Stjepan Radić in l. 1905. izdala brošuro „Hrvati i Magjari“, v kateri to politiko hrvatske gospode proglašata za nedemokratsko in neljudsko. Odločno pobijata kabinetno politiko gospode, ki hoče dobiti oblast v deželi s pomočjo vladajoče madjarske gospode v Pešti in ne od svojega naroda, to je jedra njegovega: hrvatskega kmeta!

Čeprav torej kmečki ljudje večinoma niso imeli volilne pravice, je vendar to novo kmečko-ljudsko gibanje bilo mnogim v strah. Posvetna in duhovska gospoda je novo stranko tožila pri madjarski vladi v Pešti in pri cesarskem dvoru na Dunaju. Obtoževali so jo, da je panslavistična in republikanska, da je nevarna dinastiji in monarhiji, a Radić sam, da je v službi Srbije, Rusije in Francije. Vendar je pod pritiskom tega novega političnega in socijalnega gibanja bila končno vlada prisiljena l. 1910. reformirati volilni zakon in volilno pravico razširiti. Pri nastopnih volitvah je „Hrvatska pučka seljaška stranka“ dobila že 16.000 glasov in 9 zastopnikov v saboru.

Že prej, l. 1908., se je vršil v Pragi drugi slovanski kongres, ki so se ga udeležili sami slovanski poslanci iz posameznih držav, med njimi tudi št. Radić. Tega leta je Avstrija proglasila aneksijo Herceg-Bosne, a Bolgari svojo neodvisnost od turškega sultana. Politično obzorje v Evropi se je zoblačilo: nastala je velika napetost med Avstro-Ogrsko in Nemčijo na eni, ter med Srbijo in Rusijo na drugi strani. Že tedaj je bila pretila zaradi avstrijske aneksije Bosne izbruhniti svetovna vojna. Radić se je napotil iz Prage naravnost v Petrograd in v Moskvo, kjer je imel več javnih predavanj in zaupnih razgovorov z vodilnimi osebnostmi tedanje caristične Rusije. Na poziv kneza Uhtomskega, ki je bil dober osebni prijatelj carja, je napisal Radić tedaj tudi svoje posebno

mnenje o Bosni in avstrijski njeni aneksiji. Tu je dokazoval, da Rusiji zaradi aneksije ni potrebno napovedati vojne, ker da Bosna ni samo srbska, ampak tudi hrvatska. Tudi da se številni muslimani v njej vedno bolj čutijo Slované in sicer kot Hrvati. Bila bi velika politična pogreška za Slovanstvo, ako bi Rusija tudi glede Bosne vodila staro pravoslavno in teritorijalno politiko, namesto slovanske narodne, ki mora biti po svojem bistvu demokratična. Rusija tedaj ni hotela vojne, kajti vladajoči caristi se niso čutili varne zaradi poraza v japonski vojni in sledeči jej notranji revoluciji l. 1905. Na Radićeve argumente je dejal minister carskega dvora baron Frideriks: „Rusija bo priznala aneksijo in zaradi tega vojne ne bo!“

Zaradi porasta glasov in mandatov „Hrvatske pučke seljačke stranke“ je tedanji hrvatski ban Tomašić začel zasledovati, kaj ta stranka pravzaprav hoče. Ponovno se je razgovarjal tudi z Radićem samim, ki mu je tolmačil program. Ban Tomašić je službeno poročal v Pešto in na Dunaj, da nova stranka ni prevratna, čeprav obsoja militarizem in zahteva uvedbo referendumu po švicarskem vzoru. Že se je delalo na tem, da v zvezi s hrvaško-srbsko koalicijo pomaga tudi kmečka stranka v saboru izvršiti nekatere reforme v upravi in v gospodarstvu. Toda fevdalni reakcionarji ter klerikalni krogi so nadaljevali s svojimi denuncijacijami na Dunaju ter končno osumili celo bana samega, da ni manj nevaren kot Radić sam. Da se teh očitkov opere, se je ban Tomašić odločil, da zapre št. Radića, čeprav sabor še ni bil razpuščen. Radić je izjavil šefu policije, da se ukloni samo oboroženi moči. Pozneje je neznanokam izginil ter ostal skrit celih šest tednov, dokler niso bile izvršene nove volitve, pri katerih je bil ponovno izbran za saborskega poslanca.

Pozno v jeseni l. 1913. so se vršile volitve v hrvatski sabor. Kmetško gibanje je postajalo vsak dan jačje, pa so se iz strahu pred njim meščanske stranke pri teh volitvah združile. Zato je „seljačka“ stranka izgubila pri teh volitvah večino svojih mandatov, čeprav je združila na svoje kandidate do 17.000 glasov. Izvoljeni so bili le trije njeni kandidati, med njimi zopet strankin predsednik št. Radić. Nasprotno je njegov brat, dr. Anton Radić, propadel samo zaradi manjkajočih 20 glasov. Hrvatsko-srbska koalicija, ki je imela tedaj v saboru večino, je od teh treh mandatov razveljavila dvakrat zaporedoma mandat št. Radiću, češ, da še ni odsedel neke svoje zaporne kazni. Toda ljudstvo v okraju Ludbreg ga je dvakrat ponovno izvolilo; po drugi razveljavi mandata je bil izvoljen tretjič za saborskega poslanca ravno na dan sarajevskega atentata, 28. junija 1914.

Ko je pričela vojna, jo je ljudstvo tudi na Hrvatskem obsojalo, kakor skoro povsod na svetu, kjer ni zapadlo nacijskonalistični moritveni furiji. V tedniku „Dom“ so začele izhajati ljudske pesmi, ki so jih sestavljali kmečki ljudje, zlasti žene, in v katerih se je izražalo hrepenenje po miru. Te pesmi so se priobčevale pod skupnim naslovom „mirovnice“. Zaradi njih je bil št. Radić ponovno pozvan na vojaško poveljstvo, kjer so mu zagrozili, da bo list ustavljen, ako bo še dalje objavljaj takšne pesmi. Končno so ga pozvali še na nabor in ga potrdili k vojakom, čeprav je tako kratkoviden, da ne more sam niti na ulico. Imel je velika otepanja, preden se je rešil. Ko je ob vojni umrl stari cesar Franc Jožef I. in mu je na cesarskem prestolu nasledil Karl zadnji, je št. Radić v hrvatskem saboru v nekem svojem govoru izrekel, da hrvatska vernost vladarju še ne pomeni tudi vernosti nemško-madžarskemu dualizmu, vernosti hrvatsko-ogrski nagodbi in sploh vernosti obstoječim

tiranskim in suženjskim razmeram. Ako se bo od Hrvatov še nadalje zahtevalo, da ostanejo verni takšnemu državnemu redu, bo on prvi, ki bo zaklical: Proč — Habsburg! in je prepričan, da bodo temu sledili zlasti vsi hrvatski vojaki na italijanski fronti. Zaradi tega je bil izključen od 30 sej sabora.

V marcu l. 1918. je pozval današnji predsednik češkoslovaške vlade in predsednik češke kmečke stranke Anton Švehla zastopnike avstro-ogrskih Slovanov v Prago na posvet, med njimi tudi predsednika „Hrvatske pučke seljaške stranke“, Št. Radića. Ta zaupni posvet, ki se ga je udeležilo kakih 70 zastopnikov vseh čeških političnih strank, štirji Hrvati, en Srb iz Hrvaške in Slovenec dr. Korošec, se je vršil dne 13. marca 1918. Tu je Radić v dolgem govoru prisotnim razložil, da je med Hrvati popolnoma propadla stara dunajska in peštanska politika, da je izginila njihova stara graničarska vera v Avstrijo in tudi nada, da bi mogla Madjarska postati za Hrvate boljša kot je bila doslej. Zato so Hrvati za zedinjenje s Srbijo in Črno goro, toda na temelju popolne in dejanske enakopravnosti ter v duhu slovanske kmečke politike. Naglasil je, da je podoben razvoj tudi pri Slovencih, ki ga pa še ovira SLS, katera postaja za ta narod nesreča zaradi svoje politične konservativnosti. Ta napad na SLS so mu navzoči Čehi sprva zamerili, toda so se pozneje morali uveriti, da je bil upravičen, ko so zvedeli, da je časopisje SLS denunciralo ta praški sestanek kot veleizdajniški.

Bližajoči se polom osrednjih sil na solunski fronti, katerega so Št. Radiću napovedovali tudi na tedanjem bolgarskem poslaništvu na Dunaju, ko se je vračal iz Prage, je dal povod za sklicanje glavnega odbora „Hrvatske pučke seljaške stranke“ na dan 27. julija 1918. Na tem sestanku se je stranka proglašila za republikansko, torej še za časa obstoja avstro-ogrške

monarhije, ki je formalno razpadla šele 3 mesece pozneje, meseca oktobra 1918. Glavna letna skupščina stranke 25. novembra 1918., ki se je je udeležilo 2832 delegatov, je ta sklep glavnega odbora soglasno potrdila. Od takrat se je stranka imenovala „Hrvatska republikanska seljačka stranka“, katere delo med ljudstvom pa je bilo kmalu oblastveno ustavljeno, njeni shodi in sestanki prepovedani, njen list „Slobodni Dom“ ustavljen, njen predsednik pa aretiran in dejan v strog zapor, a ž njim tudi več stotin kmetov, njegovih pristašev.

Zakaj in kako je prišlo do tega nasilja? Začelo se je v „Narodnem svetu“ v Zagrebu, ki mu je bil predsednik Slovenec dr. Anton Korošec, a njegov namestnik Svetozar Pribičević. Na dnevni red je prišlo vprašanje uedinjenja od avstro-ogrske monarhije odpadlih dežel s kraljevino Srbijo. Pri tem je šlo za obliko in pogoje uedinjenja, a ob tem vprašanju je pričel politični razkol med strankami, ki je utisnil svoj pečat poznejši državni notranji politiki.

*

Dne 5. in 6. oktobra 1918. se je osnovalo v Zagrebu tako zvano „Narodno Veče“ kot vrhovna državna oblast za vse tiste jugoslovanske dežele, ki so odpadle od avstro-ogrske monarhije. Tako zvana hrvatsko-srbska koalicija v hrvatskem saboru k temu „Narodnemu Veču“ ni takoj pristopila, kajti tedaj še ni bilo vsem čisto jasno, ako bo avstro-ogrska država res popolnoma razpadla ali ne. Za predsednika „Narodnega Veča“, to je za predsednika te revolucionarne vlade, je bil izvoljen Slovenec dr. A. Korošec, ki pa je javil, da Slovenci v „Narodno Veče“ niti ne vstopijo, ako ne vstopi tudi hrvatsko-srbska koalicija pod vodstvom Sv. Pribičevića. Formalno je takšen predlog stavil Dalmatinec dr. Drinković, toda St. Ra-

diću je uspelo, da je bil sprejet tudi njegov dodatek, da se hrvatsko-srbska koalicija pozove k pristopu najkasneje v dveh dneh, sicer započne „Narodno Veče“ svoj posel tudi brez nje. Med tem je predsednik „Narodnega Veča“, dr. Korošec, v spremstvu dr. Žerjava odpotoval v Ženevo, da se tam razgovori s predsednikom srbske vlade Nikolo Pašićem o načelih, po katerih naj se zgradi nova skupna jugoslovanska država. O teh razgovorih nam je znano pravzaprav danes samo to, kar je o njih pisal pozneje Stojan Protić, poznejši predsednik jugoslovanske vlade. Sklenil se je dogovor, da bodi nova država urejena na znotraj federativno, kar pa je onemogočil predsednik tedanje srbske vlade na Krfu, Stojan Protić, ki je po sprejemu Pašićevega poročila podal demisijo vlade in sestavil novo, ki ni bila več vezana na ta ženevski dogovor. O teh ženevskih dogodkih od prizadetih še ni nihče ničesar pojasnil, tudi dr. Korošec ne, ki je bil tedaj v Ženevi zastopnik vseh tistih bivših avstro-ogrskih dežel, ki so bile zastopane v „Narodnem Veču“. V Zagrebu ga je nadomeščal prvi podpredsednik Sv. Pribičević, kateri je skliceval seje tako zvanega osrednjega odbora „Narodnega Veča“. Ta osrednji odbor je bil sestavljen takó, da so v njem imeli večino ljudje, ki so bili predstavniki maloštevilnih strank in političnih skupin, med tem ko je n. pr. kmečka stranka imela tam samo enega zastopnika, to je št. Radića. Ta je ponovno zahteval, da se skliče hrvatski sabor kot izvoljeni predstavnik Hrvatov in da se odstavijo Habsburgovci s hrvatskega prestola, ker bi potem Italijani ne mogli več izrabljati Hrvatov in Slovencev kot Avstrijance; tudi je predlagal, da se razveljavijo vsi absolutistični patenti iz prvih let vladanja Franca Jožefa. Ti predlogi pa se niso vzeli v pretes. Namesto tega se je v Zagrebu in v Ljubljani pojavil predlog

takratne „dalmatinske deželne vlade“, ki je šel za tem, da se nemudoma izvede popolno državno edinstvo z bivšo kraljevino Srbijo. Ta predlog je prišel v razpravo osrednjega odbora „Narodnega Veča“ dne 20. novembra 1918, in ta dan je bilo št. Radiću povedano od zaupne osebe: „Tebe će danas justificirati!“ Seja je bila sklicana za 4. uro popoldne, toda pričela se je šele ob pol devetih. Okoli 5. ure popoldne se je namreč začela zbirati pred zborovalnim poslopjem na Markovem trgu v Zagrebu množica dijakov, oficirjev, mornarjev i. dr., ki je kričala: „Doli Radić! Hočemo njegovo glavo! Naj ga sodi narod!“ Dr. Anton Pavelić je odklonil, da predseduje v takšnih razmerah seji, a socijalist V. Korać je vzkliknil: „Kakšen teror je to? Ali hočemo dopustiti, da soldateska zahteva danes glavo enega, a jutri drugega od nas?“

Ta dan bi bil moral biti sprejet predlog dalmatinske deželne vlade, da se izvede takojšnje uedinjenje z bivšo kraljevino Srbijo in se za vse državne posle imenuje ena sama vlada. Št. Radić je pobijal ta predlog v dolgem govoru iz formalnih in stvarnih razlogov. Zahteval je zlasti, da se skličejo vsi člani „Narodnega Veča“ in ne samo njegov osrednji odbor, a za Hrvatsko samo tudi še hrvatski sabor. Rekel je, da se mora spoštovati narodna samoodločba na temelju deklaracije. Uedinjenje je treba izvesti na ta način, da se narod vpraša, kako in kaj misli o tej stvari. Vse stranke, ki so tu v „Narodnem Veču“ zastopane, pa naroda o tem velevažnem vprašanju vprašati nočejo, zato tudi niso pooblaščne o tem končno sklepati. Glede narodnega edinstva je izjavil, da smo vsi Slovani po jeziku pravzaprav en narod. Vprašajte stotine tisočev naših vojakov in vjetnikov, ki so prešli Galicijo, Ukrajino, Poljsko, Rusijo, Dobrudžo, Slovaško in Srbijo! Vsi vam bodo potrdili, da v vseh

teh deželah živi, ali bolje rečeno trpi, en sam narod slovanski. Toda gospoda o Slovanstvu neče niti čuti, celo o popolnem jugoslovanstvu ne. — O Slovencih je v tem govoru rekel: „Vi ste dvignili krik do nebes — sami od sebe in povsem prostovoljno — da ste ena duša z nami Hrvati in da se hočete z nami uediniti na temelju našega hrvatskega državnega prava. V tem ste bili složni vsi Slovenci, tudi klerikalci in celo socialisti. Tako so pisali vsi Vaši listi in v tem smislu ste podpisovali majsko deklaracijo. Kar pa je glavno, svojemu ljudstvu ste govorili, da je to edini spas za njega. Na tem temelju, na zajednici, na narodnem in državnem edinstvu Slovencev in Hrvatov, ste prejeli zaupanje naroda in prišli semkaj. Toda Vi boste rekli: Mi ne samo, da pri tem ostanemo, temveč mi ta temelj celo razširjamo v narodno in državno edinstvo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Dobro, ali pa ste za to razširjenje dobili tudi pritrdilo svojega ljudstva? Ne! Vi ljudstva za to niste niti vprašali, Vi ga za to niti ne nameravate vprašati, temveč enostavno trdite, da slovenski narod hoče, kar tu sedaj predlagate brez njega... Še pred štirimi dnevi je izjavil zastopnik SLS na seji tegale odbora, da se on „popolnoma strinja z g. Radićem.“

Tisti srbski ministri, ki so se že vrnili iz inozemstva v Beograd, so tedaj brzojavili „Narodnemu Veču“, da so pripravljeni sestati se in porazgovoriti z odposlanci „Narodnega Veča“ in predložiti doseženi rezultat v odobrenje srbski skupščini, a odposlanci „Narodnega Veča“ naj store isto napram njegovemu plenumu. Toda ta predlog ni prišel v razpravo, temveč samo predlog „dalmatinske deželne vlade“, da se naj ujedinjenje izvede takoj in brez odlašanja.

O tem predlogu se je končno glasovalo na seji osrednjega odbora „Narodnega Veča“ dne 24. novembra 1918. Vsi so glasovali zanj, samo št. Radić ne. V

smislu tega sklepa je odšel ves osrednji odbor „Narodnega Veča“ v Beograd in tu je dne 1. decembra 1918. predal v njegovem imenu dr. Pavelić takratnemu regentu Aleksandru svečano adresu o ustanovitvi edinstvene kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. — S tem je bilo uedinjenje izvršeno.

„Hrvatska republikanska seljačka strauka“ je med tem na svoji skupščini dne 3. februarja 1919 sklenila, obrniti se na mirovno konferenco v Parizu z zahtevo, da se Hrvatom prizna narodna samoodločba, da se morejo svobodne volje kot enakopravni pridružiti zajednici s Srbijo in Črno goro. Ta memorandum je podpisalo 200.000 kmetov. Toda že 25. marca 1919 je bil št. Radić aretiran, čeprav je bil celo član tako zvanega „začasnega narodnega predstavništva“ v Beogradu, torej poslanec. V zaporu pa je ostal vse do 20. februarja 1920. Pod novo vlado St. Protića pa je bil aretiran znova dne 22. marca 1920 in je ostal zaprt vse do volitev v konstituantu dne 28. novembra 1920. Pri teh volitvah je HRSS dobila na Hrvatskem 280.000 glasov in 49 poslancev.

*

Pri volitvah v konstituantu dne 28. novembra 1920 izvoljeni zastopniki HRSS, 49 po številu, niso odšli v Belgrad, ampak so se zbrali v Zagrebu. Sestavili so svoj lastni ustavni načrt, katerega temeljne misli so bile: najširša demokracija, človečanstvo in suverenost naroda. Boj št. Radića v „Narodnem Veču“ se je tu nadaljeval v drugi obliki in v drugačnih razmerah. Naša konstituenta, kakor znano, ni bila popolnoma suverena. Že prejšnja Vesnič-Koroščeva vlada je predpisala bodoči konstituenti opravični red, ki je njeno suverenost znatno okrnil. Tako je bilo vprašanje državne oblike (monarhija ali republika) rešeno že pred konstituantu. Prav tako je bila tudi

politična in upravna centralizacija v državi de facto izvršena že v prejšnjih dveh letih začasnega „Narodnega predstavništva“. Vidovdanska ustava iz l. 1921. je obstoječe dejansko stanje samo še sankcionirala. Poslanci hrvatske „seljačke“ stranke so v posebni „Poruki“, naslovljeni na tedanjega regenta Aleksandra, katero so sestavili na svojih sejah dne 10. in 11. svečana 1920, izrekli, zakaj ne gredo v konstituanto. Poudarili so zlasti, da adrese „Narodnega Veća“ z dne 1. decembra 1918, s katero se je izvedlo uedinjenje z bivšo kraljevino Srbijo, ne priznajo za veljavno iz formalnih in stvarnih razlogov. V nadaljnjem so se pritoževali, da se je na Hrvatskem od tega časa dalje uvel režim batinanja in nasilja, da se namerava Hrvatsko nenaravno razkosati na male oblasti, da se na čelo občin samovoljno postavljajo malovredni komisarji, ki javno izpovedujejo, da hočejo upropastiti domača občinska gospodarstva ter končno nad tem, da se hoče novo državo graditi nasilno, brez sporazuma s hrvatskim narodom. Borba se je torej nadaljevala doma, izven parlamenta, gibanje se je čedalje bolj in bolj širilo ter se je vedno jasneje kazalo kot socialno-gospodarsko gibanje v svetovni vojni duševno probujenih kmetov. Pri naslednjih volitvah v parlament so se glasovi HRSS skoro podvojili. Za njene kandidate je bilo oddanih blizu pol milijona glasov. Gibanje se je razširilo na Dalmacijo, Bosno, Hercegovino, Vojvodino in na Slovenijo. Tudi sedaj so izvoljeni poslanci HRSS ostali še doma, pritisk vlade in upravnih oblasti na pristaše in voditelje gibanja pa je postajal vedno hujši. Meseca julija leta 1923. je Radić odpotoval v inozemstvo. Šel je brez potnega lista naravnost v London, kjer je njegov prihod uradno javil svetu angleški dopisni urad „Reuter“. Tu je ostal pet mesecev. Predaval je v raznih angleških društvih o naših razmerah ter stopil v ožje

stike tudi z nekaterimi ministri tedanje delavske vlade, zlasti z Hendersonom, ki so se hoteli podučiti o naših političnih, a tudi gospodarskih prilikah. Po petih mesecih se je preselil na Dunaj, kjer je ostal zopet pet mesecev, a za dva meseca je na povabilo Čičerina odšel celo v Moskvo. Slovence utegne zanimati, da se je prvo vprašanje, ki ga je nanj stavil Čičerin, sovjetski komisar za zunanje posle, tikalo njih. Čičerin je namreč prosil št. Radića, da mu na karti pokaže, kje je prava naša narodna meja v Primorju in koliko slovenske narodne zemlje si je vzela Italija po vojni. Nadalje ga je zanimalo, kako so Slovenci politično orijentirani ter o njihovi kulturi. Če niso morda le nezavedna „reakcionarna masa“ (izraz Marxa za slovanske narode bivše Avstrije po letu 1848.), ki so in bodo vedno le slepo orodje svetovne reakcije? V tem mnenju ga je potrajala zlasti okolnost, da je vodja največje slovenske politične stranke duhovnik (dr. A. Korošec). Radić je Čičerinu opisal Slovence kot kulturen in politično zaveden kmečki narod, a dr. Korošca je primerjal celo z znanim belgijskim kardinalom Mercierjem.

Ko je l. 1924. prišla na vlado Davidović-Koroščeva koalicija, brez HRSS v parlamentu ni imela večine, pa se je zaradi tega obrnila na Dunaj do št. Radića, da ji v parlamentarno pomoč „posodi“ svoje poslance ter jih zato pošlje v parlament. To se je zgodilo in Radić se je 12. avgusta 1924 s potnim listom, ki mu ga je izdalo „Društvo narodov“, vrnil v domovino.

Today ta vlada je padla že po par mesecih in na vlado je prišel tako zvani „PP režim“, ki je razglasil nad HRSS „Obznano“ zaradi komunističnih tendenc, zaprl vse člane vodstva stranke, a dne 5. januarja 1925 tudi Radića samega. Kljub temu, da je redno sodišče člane strankinega vodstva ponovno oprostilo, so vsi ostali v zaporih vse dotlej, dokler ni bil l. 1925. skle-

njen takoimenovani „narodni sporazum“. Volitve dne 8. februarja 1925 so se izvedle pod znanim nasiljem. HRSS je bila razpuščena, njeni arhivi zaplenjeni, mnogo izrazitejših njenih pristašev brez dokazane krivde vrženi v zapore, njeni listi ustavljeni, prepovedani vsi njeni shodi in sestanki organizacij ter onemogočena vsakršna volilna agitacija. Kljub vsemu pa je hrvatska „seljačka“ stranka tudi pri teh volitvah vzdržala, njeni glasovi so zopet narasli in dobila je 70 mandatov. Gibanje se ni dalo več zatreti. Odslej se je to gibanje bolj in bolj konsolidiralo kot izrazito socijalno-gospodarsko gibanje kmečko-delavskih množic, postalo je državni politični in gospodarski faktor. To socijalno-gospodarsko gibanje temelji slej ko prej na načelih demokracije, človečnosti (socijalnosti), kmečkega gospodarstva in narodne suverenosti.

ŠESTO PISMO.

Kmetsko gibanje v Srbiji in njegova ideologija.

V Srbiji politične prilike zelo ovirajo razmah svobodnega kmečkega socijalnega gibanja. Vendar se je že l. 1904., torej kmalu po nasilni odstranitvi dinastije Obrenovičev, začelo kmečko-delavsko gibanje, ki je pod imenom „Seljačka sloga“ nastopilo l. 1904. tudi pri volitvah v narodno skupščino. Ta nova stranka je dobila takoj pri prvem nastopu štiri mandate. Toda voditelji so bili osebno nesposobni za vodstvo novega gibanja, ki je zato tudi kmalu propadlo. Ne samo, da niso znali izoblikovati stranki določenega programa in jasne ideologije, temveč so bili tudi na slabem glasu. Ob sebi se razume, da vladajoče meščanske stranke niso opustile ničesar, da novo gibanje osmešijo.

Med vojno je srbski kmet mnogo mislil na svojo politično in gospodarsko osvoboditev, ko se je kot vojak potikal leta in leta dolgo po svetu. Po končani vojni se je takoj začelo z organizacijo kmetov in že 12. oktobra 1919 se je v Veliki Planini vršil ustanovni zbor „Saveza zemljoradnika“, ki je določil in sprejel strankin program. Ta program teži po svojih idejnih osnovah za gospodarskim, socijalnim in kulturnim napredkom kmetskega ljudstva v obče. Srbski kmet je bil v vseh vojnah svoje domovine tvorec njenih armad. On je pregnal Turke s srbskih tal, a od leta 1912. do 1918. je služil neprestano v armadi, zanemarjajoč s svojo odsotnostjo domače gospodarstvo in dom. Toda zanj se skoro nikoli ni storilo kaj koristnega. Ostal je pozabljen, a plen in

pridobitve njegovih vojnih naporov in zmag si je razdelila mestna gospoda, trgovski in finančni kapital, med seboj. Srbski kmet je še danes ponajveč žrtev denarnih oderuhov in magnatov, ki ga s pretirano obrestno mero od posojil gospodarsko upropščajo. Zemlja v Srbiji je v splošnem rodovitna in socialno pravičnejše razdeljena kakor v ostalih delih države. Davščine pa so večinoma posredne, ki malega človeka najbolj zadevajo, torej tudi kmeta. Zadržništvo je še preslabo razvito, zlasti denarno, da bi kmetu nudilo cenen kredit in delovno orodje za primerne cene. Nasprotno pa so zelo številni kmetijski oderuhi. Srbi jih imenujejo „zelenaaše“, ki pod silno težkimi pogoji kmetom posojujejo denar. Od njih so zaradi tega odvisni kot producenti in kot konsumenti ter seve končno tudi pri političnem udejstvovanju.

Splošna izobrazba na kmetih je še malo razširjena. Povprečno je po vaseh samo 31 odstotkov pisemnih ljudi, a ponekod celo samo 1 odstotek. Pouk v šolah je prirejen po mestnem vzorcu. Mnogokje ljudske šole sploh ni, a ponekod poučujejo strokovno neizobraženi učitelji n. pr. bivši žandarji in podobni. Cela Srbija ima 11 nižjih in eno srednjo kmetijsko strokovno šolo. Nasprotno pa je gimnazij nič manj kot 176. V čisto poljedelski deželi pride ena kmetijska šola na 630.000 prebivalcev, ena gimnazija že na 70.000 ljudi. Zadnja leta se je to razmerje v toliko spremenilo, da je število kmetijskih strokovnih šol v Srbiji naraslo na 23.

Zdravstvo in higijena sta isto tako zanemarjeni. Celi okraji so brez zdravnika. Že pred vojno je Srbija vodila takšno državno trgovsko politiko, da so od nje imeli koristi predvsem Beograd in druga okrožna mesta. Tako se posredovalci in prekupci, ki so organizirani navadno v nekakšnih „bankah“, množe kot

gobe po dežju. Kmetje pa se zadolžujejo in propadajo.

Srbska vas je bila do vojne socijalno-gospodarsko organizirana večinoma v rodbinskih zadrugah in je bila zato tudi gospodarsko odpornejša. Po vojni se je ta rodbinsko-zadrugarska organizacija srbske vasi začela krhati. Pod pritiskom špekulativnega kapitalizma naturalno kmečko gospodarstvo vedno bolj propada. Stari idilični in patriarhalni časi se naglo odmičejo. Težka gospodarska kriza nastopa tudi v doslej trdnih in bogatih vaseh. Pogosto je edina obramba stalnega kmečkega doma pred propadom znani § 471, ki kmetu zasigurava zemljo petih dni oranja, hišo in dva vola. Če bi srbska zakonodaja ne varovala s to administrativno odredbo srbskega kmeta pred „zelenaši“, bi se mu godilo najbrže še slabejše.

Ideologija kmetsko-delavskega gibanja v Srbiji je enaka bolgarskemu gledanju na gibanje in svet v obče. Gibanje gre za tem, da kmečko ljudstvo politično organizira ter si s pomočjo politične razredne organizacije osvoji državo, katero hoče preosnovati tudi družabno. Ta ideologija je idejno zelo blizu nekdanji stranki socijalnih revolucionarjev v Rusiji. Tudi v Bolgariji, v Srbiji in na Hrvatskem stremi kmetsko gibanje, da pomnoži zasebno lastnino v obliki stalnih domov, zahtevajoč za vsakega lastnega državljana lastno streho. Pri nas se pojmi „stanovsko“ in „razredno“ radi zamenjavajo ter vlada v tem pogledu velika nejasnost. Razred, socijalno vzeto, je samo ena vrsta ljudi, je samo en del naroda. Tisti del naroda, ki dejansko vlada, je „gospodujoči razred“, a oni del naroda, ki s svojim delom vse vzdržuje, tudi državo, a je gospodarsko potlačen, recimo kot kmet, kot delavec, kot obrtnik, kot umstveni delavec, pa tvori „delovni razred“. Ta razlaga

ima marksistični idejni temelj. Kmečko gibanje na Hrvaškem pa to naziranje zometuje. Temu je filozofsko izhodišče gibanja človek. Ker so tudi po krščanskem nauku „vsi ljudje enaki“, je potrebno, da tudi kmečki ljudje postanejo enaki z ostalimi stanovni v življenju družbe. Tega pa ne morejo doseči s svojo stanovsko organizacijo, temveč s splošno, družabno socialno pravičnostjo. Ker tvorijo kmetje veliko večino naroda, oni niso samo en „razred“, en del naroda, temveč so oni sami tudi narod.

To razliko v temeljnem pojmovanju si je treba zapomniti, ker samo pri jasnem razločevanju te ideološke razlike si moremo razložiti razne neskladnosti, ki se pojavljajo v vsakdanjem političnem ali kulturnem življenju, ki pa imajo skoro vedno svoj prazvor v teh temeljnih ideoloških razlikah.

Leta 1919. započeto kmetško gibanje v Srbiji je spočetka naglo napredovalo. Iz Srbije se je razširilo tudi v tistih „prečanskih“ krajih, kjer žive Srbi, tako zlasti na Bosno-Hercegovino, Vojvodino in del Dalmacije. Poskus v Sloveniji ni uspel. Pri volitvah v konstituanto meseca novembra 1920, je prodril „Savez Zemljoradnika“ s 39 kandidati. Leta 1921. je izkazala stranka 1500 političnih organizacij („Vaški sveti“) ter 140.000 organiziranih članov. Toda prišla je tudi za to gibanje „otročka bolezen“. V gibanje so prišli, kakor običajno ob takšnih prilikah, tudi razni politični špekulanti, ki so zasledovali predvsem svoje osebne cilje. Kongres, ki se je vršil od 27. do 29. oktobra 1922 v Banjaluki, je notranje spore rešil na ta način, da je odstranil razne nezadovoljneže. To je imelo seve posledico, da se je razširitev gibanja zaustavila. Pri volitvah l. 1923. je „Savez Zemljoradnika“ sicer rešil samo še 10 mandatov, a število glasov, ki jih je bilo l. 1920. okoli 120.000, je naraslo na 160.000. Pri volitvah l. 1925. je število mandatov

zopet padlo, sedaj samo na 6, toda glasov je obdržal „Savez“ še vedno skoro 125.000. Glavno glasilo stranke je tednik „Selo“. Vzrok, da je pri zadnjih volitvah (1923 in 1925) tako zelo padlo število priporjenih mandatov, ne leži toliko v padanju glasov, ampak predvsem v umetni volilni geometriji, v volilnem nasilstvu in v razcepljenosti glasov po številnih volilnih okrožjih. Da so pa nazadovanje strankinih mandatov v parlamentu pospeševali tudi že omenjeni notranji spori osebnega značaja, je umljivo. — Pri zadnjih splošnih občinskih volitvah v Srbiji l. 1926. je po podatkih „Saveza“ zmagala stranka popolnoma v 150 kmečkih občinah.

Zadnje čase je vstopilo v stranko večje število intelektualcev, med njimi tudi ena od skupin, ki so levo socijalistično orijentirane. Kako se bo gibanje razvilo v bodočnosti, je nemogoče prorokovati, kakor je danes nemogoče povedati, ako in kdaj postane to slovensko, hrvatsko in srbsko kmetško-delavsko gibanje politično in duhovno enotno. Morda bi bila najbolj prikladna oblika ona farmarske organizacije v Ameriki, ki je federativna.

SEDMO PISMO.

Boj med bojari in kmeti v Romuniji.

Poglejmo še nekoliko v novo Rumunijo, našo državno sosedo. Notranje politično življenje te države je v marsikaterem oziru zelo slično našim političnim razmeram. Ta država se je po vojni zelo povečala. Od bivše Avstrije je dobila Bukovino, od bivše Ogrske pa Erdeljsko in del Banata, a od ruske države si je sama vzela še celo Besarabijo.

Tudi v novi Rumuniji so po vojni uvedli strog politični in upravni centralizem, s čigar pomočjo poskuša v Rumuniji jako mogočna kamarila še dolgo obvladati državo ter polno uživati gospodarske prijetnosti, ki so združene z državno oblastjo. Rumunija je pretežno agrarna dežela. Izobrazba kmečko-delavskega ljudstva je skoroda še bolj zanemarjena, kakor je bila ona ruskega mužíka pod carji. V predvojni rumunski kraljevini je bila zemlja socialno zelo nepravično razdeljena. Veleposestniki, takozvani „bojari“, so zelo številni in mogočni, a kmetje, ki so imeli premalo zemlje, da bi mogli živeti le od nje, to je od svojih lastnih pridelkov, so morali „bojarom“ obdelovati posestva kot dninarji. V šole niso hodili, od zgodnje mladosti do smrti je bil ta kmetijski revež analfabet, pravi suženj žalostnih socialnih razmer. To se je pokazalo tudi v svetovni vojni, ko so se Rumuni izkazali kot slabi in nevedni vojaki. Socialno potlačeni in nezadovoljni ljudje nimajo nobenih idealov o „svoji“ domovini, ki je samo njihova zatiralka. Veleposestniki, veleindustriji in velefinančniki so upravljali državo samo s stališča svojih koristi. Napram revnemu kmetško-delavskemu ljudstvu niso bili le njegov socialni gospodar, tem-

več tudi njegova državna vlada in v sporih med gospodarjem in kmetom-delavcem tudi njegovi sodniki.

Najvažnejši in največji socialni problem te države je agrarni problem. Že pred vojno je vrelo ponekod med malimi kmetiči in delavci, započelo je na kmetih živahno socialno gibanje, ki pa ni bilo enotno in tudi ne politično-strankarsko organizirano. Prvič je to ovirala velika nevednost med rumunskim kmetiskim ljudstvom, drugič pa je bila volilna pravica za politične zastope zelo omejena, pridržana bogatejšim in izobraženim stanovom.

Takoj po končani svetovni vojni so se v stari rumunski kraljevini združile posamezne organizacije kmetov v enotno kmetško stranko, ki je nastopila pri volitvah l. 1919., prvih, ki so se izvršile po splošni in enaki volilni pravici v parlament. V Besarabiji se je isto tako organizirala rumunska kmetška stranka, ki je pri teh volitvah zmagala na vsej črti.

Na Sedmograškem in v Bukovini pa je prevladovala tako zvana rumunska narodna stranka, ki je tam dobila večino. Te tri politične stranke so se v novem parlamentu dogovorile za skupen nastop in prevzele celo vlado pod predsedstvom načelnika sedmograške narodne stranke, Al. Vaida Voövoda. To je bila v obče prva parlamentarna vlada v Rumuniji, ki si je nadela nalogo uvesti v politično življenje te države načelno demokracijo, a v socialnem pogledu izvesti tako zelo potrebno in neodložljivo agrarno reformo. Glede Besarabije, ki jo je proglasila za rumunsko pokrajino, katera da se je v Sfatul Tarri baje prostovoljno (?) priključila Rumuniji, je hotela uvesti diplomatske pregovore s sovjeti. Bila je pripravljena priznati tudi de jure sovjetsko vlado, ako le ta prizna novo ustvarjeni položaj v Besarabiji. Toda že po treh mesecih je bila ta vlada vržena. Neposredni povod za to je bilo vprašanje agrarne reforme.

Parlament je za Besarabijo že sklenil precej radikalni zakon o agrarni reformi. Sedaj je šlo še za druge pokrajine, zlasti tudi za stare dele bivše rumunske države. Načrt zakona je bil že gotov. Pojavile pa so se proti nameram novega agrarnega zakona spletke kamarile pod vodstvom šefa liberalne stranke v stari kraljevini, C. Bratianuja. Na državno krmilo je prišla vlada pod predsedstvom generala Avarescuja. To je bil očiten državni udar, kajti odstranjena je bila nasilno vlada, ki je razpolagala v parlamentu z dvetretjinsko večino. Kamarila je skušala preprečiti zedinjenje vsega kmetskega življa v eno samo državno stranko, ker bi s tem prodrlo načelo demokracije in parlamentarizma. Poslužila se je stare metode: Deli in vladaj!

Pri volitvah l. 1920., ki jih je vodil general Avarescu, je kmetско gibanje v Besarabiji in bivši kraljevini sicer obdržalo svoje prejšnje politične postojanke, izgubila pa je erdeljska narodna stranka, ki jo je general Avarescu razcepil.

Da so se te volitve izvršile na znani „rumunski način“, ni treba še posebej naglasiti. General Avarescu, ki je bil načelnik politično male rumunske ljudske stranke, je vladal nato nemoteno še eno leto.

Leta 1921. sta se rumunska kmetška stranka in kmetška stranka v Besarabiji fuzionirali v eno skupno stranko. Erdeljska narodna stranka pa ni šla po tej poti, temveč se je iz oportunističnih razlogov rajši združila s starimi rumunskimi nacijonalističnimi in konservativnimi skupinami. Leta 1922. se je zopet na nasilen način polastila vlade stara rumunska liberalna (bogataška) stranka, ki se je pri volitvah poslužila nečuvvenega nasilja s pomočjo uradnikov, vojaštva, žandarmerije in sodišč. Na ta način si je liberalna stranka v parlamentu osvojila večino, a najmočnejša stranka v opoziciji je postala kmetška

stranka, narodna stranka pa je bila po številčni moči tretja v parlamentu. Liberalna vlada je uvedla v državi gospodarsko politiko, ki je bila v korist samó velekapitalu, raznim trustom in bankam. Večina bremen se je prevalila na ubožno, zlasti kmetsko prebivalstvo. V vsej državni upravi je zavladala korupcija, gospoda je na debelo kradla ljudsko premoženje. Pravna varnost je skoro povsem izginila. Pred samovoljo oficirjev in uradnikov niti poslanci niso bili več varni. S politično neljubimi ali sumljivimi osebami se je postopalo na tako nečloveški način, da so o tem pisali mnogi svetovni listi z zgražanjem. Začetkom l. 1926. so se v vsej državi izvršile občinske volitve, pri katerih je bila vladna stranka občutno poražena ter se je morala umakniti. Toda zopet je bila pri sestavi nove vlade kmetska stranka prezrta in zopet je prišel na površje general Avarescu. Prejšnja liberalna stranka je uveljavila nov volilni zakon, ki je dajal prednost velikim strankam. Meseca maja 1926 je izvršil general Avarescu nove volitve z velikanskim terorjem in nasiljem, ki je končno prisilil Narodno stranko, da se je zedinila s Kmetško stranko. Dne 10. okt. 1926 se je izvršila fuzija obeh strank na temelju desetih programatičnih točk. Nova ali razširjena kmetška stranka je postavila sicer zahtevo po ustavni monarhiji, v socialno-gospodarskem pogledu pa je poudarila potrebo solidarnosti vseh delovnih in produktivnih stanov, ki da so glavni faktor ljudske produkcije, temelj socialne strukture naroda ter zaradi tega tudi države. Zahteva po svobodnih volitvah in reviziji ustave je bila po tolikšnih zlorabah več kot razumljiva. Posebno značilna pa je zahteva, da se uvede upravna decentralizacija in lokalna avtonomija, ker je bukareški centralizem nesposoben pošteno upravljati državo, zlasti pa novo priključene, kulturno in gospodarsko bolj razvite pokrajine, ki so po vojni

pripadle Rumuniji. V gospodarskem pogledu zahteva nova stranka, da se narodno gospodarstvo postavi na temelj narodne in socialne koristnosti, da se more dvigniti produkcija, kmet pa obvarovati izkoričanja. Kmečka lastnina naj se zaščiti, a v vse gospodarstvo v obče uvede zadružna misel in oblika. Glede industrijskih delavcev se zahteva zaščita v smislu določb v mirovnih pogodbah.

Glede notranje strankine organizacije se je skupni kongres izjavil, da bo stranka organizirana po pokrajinah, ki naj imajo svoje posebne centralne odbore.

Tako so se v Rumuniji vsi res demokratični in politični elementi združili v enotno kmetsko stranko, kateri pripada sedaj borba proti stari rumunski liberalni stranki in kamarili, ki je dolga desetletja skubila kmetsko in delavsko ljudstvo v Rumuniji ter ga strahovala z najbolj gnusnimi nasilnimi sredstvi. Ali pa bo ta cilj dosegljiv že v bližnji bodočnosti, je dvomljivo spričo velike kulturne zaostalosti kmetškega in v obče podeželskega prebivalstva. Vsekakor pa more edino le popolna politična zmaga kmetške stranke v tej državi uveljaviti bolj poštene upravne metode ter priznanje vsaj človeških pravic tudi za kmetsko in delavsko ljudstvo. Borba med staro in mogočno oligarhijo ter demokracijo kmetškega ljudstva bo srdita. Končna zmaga kmetškega socialnogospodarskega gibanja pa je neizbežna, ker jo moralno podpirajo tudi zgledi sosedne Rusije.

To so pokazale tudi nove državne volitve l. 1927. V ospredje notranje rumunske politike je stopilo zaradi smrti kralja tudi vprašanje prestolonasledništva. Dosedanji prestolonaslednik Karol se je moral odreči pravicam do prestola v korist svojega petletnega sina Mihaela. Dokler pa ta ne doraste, naj bi vodil vladarske posle posebni gerentski svet. Ljudstvo s to novo ureditvijo ni povsem soglašalo. Zato je bil na-

pravljen državni udar, dosedanji vladni predsednik general Avarescu odstranjen, vlado pa je prevzela liberalna stranka z bratoma Bratianujema na čelu. Ta vlada je izvedla nove državne volitve nasilno in s takšnim pritiskom, da so vse stranke izginile s površja, tudi tako zvana rumunska ljudska stranka generala Avarescuja. Dovolj odpora in življenjske moči je pokazala edinole kmetska stranka, ki je kljub vsemu obdržala svoje pozicije in okolo 50 mandatov. Sedaj zahteva, da se te nasilne in nesvobodne volitve razveljavijo ter uredi vprašanje prestolonasledstva po želji ljudstva. Vsekakor pa ima ves ta notranji politični boj socialno - gospodarsko ozadje. Kmetско-delavsko gibanje se energično bojuje za premoč v državi, da more izvesti gospodarske in politične reforme, ki jih zahteva nova doba.

OSMO PISMO.

Agrarno gibanje v češko-slovaški republiki.

V današnji češko-slovaški republiki je nosilec idej in dela kmetskega gibanja „Republikanska stranka češko-slovaškega poljedelskega in malokmečkega ljudstva“. Ta država je močno industrijalizirana. Statistika gospodarstva nam pove, da živi v tej državi 39,6 odstotkov vsega prebivalstva od poljedelstva, 38,8 odstotkov pa od industrije. Zato je razumljivo, da prihaja to do izraza tudi v političnem življenju in sicer v tem pogledu, da je ta stranka ponovno vodila usodo države v koaliciji s češkimi socialisti.

„Republikanska stranka češko-slovaškega poljedelskega in malokmečkega ljudstva“ se je razvila iz nekdanje Češke agrarne stranke, ki je nastala že v stari Avstriji l. 1896. Ko je nekdanja velika mladočeška stranka, ki je nasledila prejšnjo Riegrovo staročeško stranko, začela slabeti in polagoma razpadati zaradi zbujene stanovske zavesti kmetov na eni, a delavcev na drugi strani, je vzporedno s češko socialno-demokratsko in češko narodno-socialno stranko rasla tudi „Češka agrarna stranka“. Na kmetih je imela spočetka prebiti boj na dve strani: proti socialistom na eni, a proti krščanskim socialcem (klerikalcem) na drugi strani. Spočetka je bila v političnem in socialnem pogledu zelo konservativna, ker se je opirala le na večje kmetske posestnike, predvsem na veleposestnike. Razvoj dogodkov pa je stranko gnal vedno bolj na levo, politično in socialno, zlasti še, ko je bila l. 1907. uvedena v Avstriji splošna in enaka volilna pravica za dunajski državni zbor. Njen tedanji vodja je bil K. Prašek, ki je kot repre-

zentant stranke postal že v Avstriji minister poljedelstva. On je bil silno konservativen človek, ki je z viška gledal na male ljudi in cenil posameznike po premoženju. Toda jedro stranke je bilo zdravo in zato je prišel v navskrižje z večino strankinih pristašev. Že l. 1911. ga je morala stranka izključiti. Toda stranka ga je pozneje zopet sprejela in l. 1920. je bil izvoljen v praški senat, kateremu je postal predsednik. Bil pa je z novo socialno smerjo v stranki vedno bolj nezadovoljen, pri vsaki priliki je naglašal svoje konservativno socialno gledanje, tako da je morala stranka neprestano paziti nanj. Razmerje med njim in stranko je postalo nevzdržno in zopet ga je bilo treba izločiti. Povod so dale umazane afere v takozvani „špiritusovi komisiji“, katere predsednik je bil. L. 1925. je skušal stranko razcepiti s tem, da je ustanovil novo agrarno konservativno stranko, katere glasilo je bil dnevnik „Na pravo“ („Na desno“). Toda pri volitvah je dobila stranka komaj 27 tisoč glasov in nobenega poslanca, prav tako tudi nobenega zastopnika v senatu. S tem je stranka tudi razpadla.

Kakor skoro vse češke stranke, tako je tudi „Republikanska stranka češko-slovaškega poljedelskega in malokmečkega ljudstva“ silno dobro organizirana. Sistematično je z leti izgradila svoje politične, svoje gospodarske in svoje prosvetne organizacije, zlasti pa svojo mladinsko organizacijo, ki je danes tako rekoč njeno hrbtišče. V gospodarski organizaciji se ponaša s številnimi strokovnimi organizacijami in inštitucijami, s hranilnicami, kmetijskimi zadrugami, zavarovalnicami za živino, elektrarnami itd.

Njeno časopisje je zelo razvito. V celi vrsti podeželskih mest ima svoje politične tednike. Centralno politično glasilo pa je dnevnik „Venkov“ („Podeželje“), ki izhaja v Pragi in katerega glavni urednik je senator Vraný. Poleg tega izdaja stranka v Pragi še dnev-

nik „Večer“ in poljudno pisani list „Cep“; nadalje ilustrovani list „Rozkvět, revijo „Brázda“ in ženski list „Zvěstování“ ter celo vrsto strokovnih listov. Na Slovaškem ima stranka dva dnevnik in sicer „Slovenský deník“ in „Slovenská politika“. V Pragi služi njenim gospodarskim organizacijam dobro fundirana „Agrarna banka“, a časopisnim ter književnim podjetjem cela vrsta tiskarn.

Po zlomu Avstrije je stranka krenila močno na levo. V kulturnih in socijalno političnih vprašanjih je hodila vzporedno s socijalističnimi strankami, tako da ni časovno prav nič zaostajala. V narodnih vprašanjih jo je vodil realizem kmetskega prebivalstva. Temeljna misel njenega programa je, da tvori poljedelska produkcija temelj družabnega življenja sploh. Zato izreka potrebo, da se naj predvsem pospešuje in podpira ta produkcija in njen nosilec — kmetско ljudstvo. Stranka je polagala tudi vso pažnjo na zemljiško reformo. Njeno stremljenje v tem pogledu gre za tem, da pride kar največ veleposestniške zemlje, ki jo je v tej republiki zelo veliko, v posest malih kmetovalcev. Pri tem pa ne pozablja na to, da je treba zemljo tudi bolj intenzivno obdelovati in da so potrebne strokovne kmetijske šole vseh mogočih tipov, kakršna je pač produkcija v dotičnem kraju. Samo glede razdelitve veleposestniških gozdov stranka še ni prišla do končne odločitve. Začasno jih je postavila pod državni nadzor. Prevladuje pa menda misel, da se naj ti gozdovi porazdele med prizadete občine s socijalno-gospodarskimi obvezami. V carinski politiki se je postavila stranka na stališče paritete med poljedelstvom in industrijo ter zahteva zaradi tega uvedbo tudi agrarne zaščitne carine; zato je prišla v spor s socijalističnimi strankami, ki tega nočejo. V socijalni politiki je zasledovala stranka stvarno zboljšanje življenjskih pogojev vseh, ki delajo. Tam, kjer je

poljedelstvo kapitalistično organizirano, na primer v zelo razviti sladkorni industriji, je uvedla celo osemurni delavnik tudi za poljedelske delavce in se pripravlja, da v bližnji bodočnosti izvede tudi starostno in invalidno zavarovanje delavcev ter samostojnih pridobitnikov. To vse so stvari, od katerih smo mi zaradi naše gospodarske zaostalosti in političnih prilik še zelo daleč in so razumljive le, ako upoštevamo veliko industrializacijo na Češkem ne samó v obrtnih strokah, ampak tudi v poljedelstvu, zlasti na zelo razsežnih fevdalnih veleposestvih. V kulturnih vprašanjih je stranka odločno napredna.

V nacijskem oziru je stranka zmerna. Ker prebivajo v češko-slovaški republiki številne narodne manjšine, zlasti Nemci, naglašajo stranka, da je treba Čehom tudi političnega sporazuma z njimi. L. 1926. je stranka, ki je danes v republiki najmočnejša, res sestavila državno vlado, v katero so prvič, odkar ta država obstoji, vstopili tudi zastopniki Nemcev. V zunanji politiki je stranka podpirala politiko zunanjega ministra dr. Beneša, ponovno naglašujoč svoj odločni pacifizem (miroljubnost) in francosko orientacijo. V notranji politiki pa je zanesljiv element demokratične vladavine v smislu idej „tatičke“, to je prezidenta Masaryka.

*

„Republikanska stranka češko-slovaškega poljedelskega in malokmečkega ljudstva“ ima danes dobre politične vodnike. Njen predsednik je Anton Švehla, ki je bil že ponovno tudi predsednik vlade mlade republike. Rojen l. 1873. je po poklicu kmečki posestnik. L. 1908. je bil prvič izvoljen v dunajski državni zbor. Ob vojni je prav dobro vodil stranko in se trudil spraviti vse tedanje češke stranke v skupen tabor, kar se mu je deloma tudi posrečilo. L. 1918. je bil član „narodnega sveta“, ki je izvedel na Češkem prevrat.

V novo nastali republiki je bil do 15. septembra 1920 notranji minister, a začetkom oktobra 1922 ga je pozval predsednik republike Masaryk, da sestavi iz petih čeških strank novo vlado. To ni bila lahka naloga, ki pa jo je rešil zadovoljivo in vodil na to koalicijsko vlado do oktobra 1925. V tem času se je izkazal kot rojen diplomat, ker je znal spretno in sproti poravnati konflikte, kateri so se vedno znova pojavljali med vladnimi strankami. Pri volitvah l. 1925. je stranka sijajno zmagala, kakor bomo videli pozneje, in po krajšem presledku je bil Švehla zopet poklican, da sestavi vlado. To je storil tako, da je povabil v svojo vlado tudi Nemce, s čimer je znatno omilil narodnostni spor med Čehi in Nemci. Tudi močno Hlinkovo slovaško stranko je povabil k vladni mizi, da omili nasprotstvo med Čehi in Slovaki. Slovaki so se pod vodstvom Hlinke dolgo let borili proti hegemoniji in samovolji Čehov na Slovaškem.

Drugi vodja te stranke je Fran Udržal, rojen l. 1866. Svoje študije je dovršil na Češkem in v Nemčiji. Že l. 1897. je bil izvoljen v dunajski državni zbor, kjer je postal pozneje tudi njegov podpredsednik. Tudi deželni poslanec je bil. Septembra l. 1921. je postal vojni minister in je z manjšim presledkom vodil ta važni resor do volitev l. 1925. Uvedel je v češko armado duh demokracije. Dokazal je, da zna v vojaški stroki preprost civilist časih še več — kot pa poklicni vojak. Češko-slovaška armada je prvovrstna, dasi so stali na čelu njene uprave od početka civilni možje.

Od slovaških pripadnikov stranke sta od večje znamenitosti dr. Vavro Šrobár in dr. Milan Hodža. — Šrobár je bil rojen l. 1867. v Liptovskem okrožju. Po poklicu zdravnik se je udejstvoval tudi v literaturi. Po preobratu je bil večkrat minister. Dr. Hodža je mlajši, rojen l. 1878. v Turščanskem okrožju. Po do-

končanih študijah se je posvetil novinarstvu in bil najprej urednik slovaškega dnevnika „Slovenský deník“ v Budimpešti, a pozneje lista „Slovenský týždeník“. L. 1905. je bil izvoljen v ogrski državni zbor, kjer je bil edini zastopnik slovaškega naroda. L. 1919. je postal minister za izenačenje zakonov, l. 1922. je pa prevzel poljedelsko ministrstvo. Dr. Hodža je ideolog stranke, njen najmočnejši mislec. V tem pogledu gre njegovo stremljenje za tem, da združi vse enake in podobne stranke slovanskih narodov na enotni miselnosti, na enaki filozofski in socijalni osnovi.

Politična moč stranke je zadnja leta zelo narasla. L. 1920. je glasovalo za njo 603.618 volilcev, l. 1925. pa že 970.498. Na Slovaškem je dobila stranka l. 1920. 242.045 glasov. V parlamentu ima stranka 45 poslancev, a v senatu 23 senatorjev. Po številu mandatov je ta stranka najmočnejša.

V praktični dnevni politiki in po socijalnem stremljenju, ki gre za tem, da se zaščiti mali človek, zlasti pa mali kmetje, se „Republikanska stranka češko-slovaškega poljedelskega in malokmečkega ljudstva“ v ničemer ne loči od drugih podobnih strank malih, zlasti južno-slovanskih narodov. Glede svojega svetovnega nazora pa nagiba k materijalizmu, kakor tudi njej sorodna stranka v republiki Poljski. Njim je na svetu najprvo zemlja, potem šele človek, njegov dom in delo. Mi nasprotno postavljamo na prvo mesto človeka in njegov dom. Mi smo nacijonalisti samó v toliko, v kolikor služi domača narodna kultura občé človeški kulturi. Seveda je ta razlika pri enih in pri drugih plod zgodovine in tradicij naroda, duševne in materijelne kulture kmečko-delavskega ljudstva. Naša misel je, da ves svet nima vrednosti in bi bil brez pomena, da ne živi na njem človek, čigar delo in gospodarstvo ustvarja vse vrednote, kulturo ter brat-sko vez med narodi.

DEVETO PISMO.

Kmetske politične stranke na Poljskem.

V današnji republiki Poljski je več kmetskih in kmetsko-delavskih strank, ki so si medsebojno nasprotno zaradi politične taktike. Posestne razmere na Poljskem nujno izzivajo socialno-gospodarsko akcijo kmečkega in sploh podeželskega prebivalstva. Današnja poljska država je nastala na razvalinah treh velikih držav: Avstrije, Rusije in Nemčije. V vsaki izmed teh držav je uživalo poljsko plemstvo posebne socialne predpravitve. — Kmet in delavec sta bila državljana tretje vrste. Prvo besedo je imela poljska veleposestniška „žlahta“, ki je zvesto služila potrebam avstrijske, ruske in nemške dinastije. Za njimi so prišli na vrsto tuji in domači uradniki ter duhovništvo, a na zadnjem mestu sta ostala delavec in kmet. Temu zadnjemu se je godilo najslabše. Državljskih pravic takorekoč ni imel nobenih, gospoda je pridno čuvala nad tem, da je ostal analfabet (nepismen). Nam, ki smo živeli v Avstriji, so še v spominu velika razkritja o „galiških razmerah“, kjer so na povelje „žlahte“ okrajni glavarji počeli s kmeti in delavci, kar so hoteli. V Rusiji prave ustavne svobode tudi nikoli ni bilo. Ruska „duma“ (državni zbor) je bila brezmočna igrača v rokah carja-absolutista in njegovega uradniškega aparata. V Nemčiji pa so na Poljake sploh grdo pritiskali. Razlastitveni zakon je dovoljeval, da se vsak Poljak, tudi kmet, lahko razlasti v korist nemških sodržavljanov. Zato so v Nemčiji bili Poljaki brez oizra na stan in premoženje prisiljeni tvoriti skupno in enotno narodno-obrambno so-

cijalno skupino. Izjemo pa je tudi tu delalo visoko fevdalno plemstvo poljske narodnosti.

Najbrže noben narod v Evropi nima toliko plemstva kot poljski. Zemlja je porazdeljena največ med plemiške družine, ki so dolga stoletja udobno in brezskrbno živele na račun kmetskega delavstva. Zato je kmetski stan na Poljskem tako zelo sproletariziran, kakor malokje drugje. Na drugi strani pa so se med tem narodom zelo razmnožili židje, ki streme po gospodarski nadvladi v narodu. Od zgoraj je pritiskalo na kmetskega malega človeka plemstvo s pomočjo državnega aparata (deželni namestniki, gubernatorji, okrajni glavarji), od spodaj pa mu je plodove njegovega težkega dela odjedala židovska špekulacija. Ni čuda, da je nepismeni kmečki človek v teh razmerah živel ponajveč le v družbi s svojo živino v ubožnih domovih, lačen zemlje, svobode in državljanske enakopravnosti. Zaradi teh razmer je bilo na Poljskem vprašanje agrarne reforme vedno najvažnejše socialno vprašanje. Ko je n. pr. l. 1861. izbruhnila na ruskem Poljskem narodna vstaja proti ruski vladi, ki so jo vodili predvsem poljski plemiči-veleposestniki, so te plemiče prostovoljno lovili poljski kmetje sami ter jih izročali ruskim oblastvom. Socialni interes je bil močnejši kot narodni, kar je razumljivo, ker so se kmetje bali, da se bo njihov gospodarski položaj še poslabšal, ako postanejo povsem odvisni od „svoje“ velike zemljiške gospode. Isto se je ponovilo l. 1920., ko je ruska sovjetska armada prodrla skoro že do Varšave. Da potegne kmetsko ljudstvo na svojo stran, je morala poljska vlada takrat preko noči sprejeti agrarni zakon, ki je proglasil kmete za svobodne lastnike vse tiste zemlje, ki jo sami obdelujejo. Agrarni zakon je določil maksimalno mero za obstoječa veleposestva. Ko je bila sovjetska armada končno odbita, se je gospoda zopet premislila in od tedaj sa-

botira izvedbo agrarne reforme. K sreči pa so jo kmetje vsaj deloma kar takoj sami izvedli. To veleposestnike boli in odtod njihova današnja težnja, da se politično uveljavijo.

Na Poljskem imamo tri kmetske politične stranke. Po izidu državnih volitev v l. 1922. je najmočnejša kmetska stranka „Piaśt“, ki je dobila 70 mandatov. Ta stranka je doma predvsem v bivših delih Avstrije in Nemčije. Druga kmetska stranka „Wyzwolenie“ je dobila 45 poslancev. Ta stranka je doma predvsem na bivšem ruskem Poljskem. Tretja stranka je „Kmetska zveza“, ki ima 12 poslancev, kateri so izstopili zaradi taktičnih sporov iz stranke „Piaśtów“ in katerim so se pridružili še ostanki nekdanje gališke kmetske stranke, ki jo je v Avstriji vodil znani politik Stapski.

V čem se te stranke razločujejo? Stranka „Piaśtów“ je stranka praktičnih oportunistov. Udeležila se je že ponovno vlade in je bil nekaj časa njen vodja Vitoš celo ministrski predsednik. Na premočrten program pa ne dá veliko. Tudi podlega ta stranka od časa do časa poljskemu nacijskemu šovinizmu, radi česar je primorana naslanjati se na konservativne gosposke stranke, kar kvarno vpliva na njena socialno gospodarska hotenja. Politična taktika zmaguje nad načelnimi stvarmi. Iz tega so se rodili prepiri, ker je bil nekaterim oportunistem za „vsako ceno“ nadležen in notranji razkol je stranki odnesel 27 poslancev: 15 poslancev je prestopilo v stranko „Wyzwolenie“, a 12 poslancev je organiziralo „Kmetsko zvezo“. Druga kmetska stranka „Wyzwolenie“ je bolj programatična tudi v politični taktiki. Vlade se doslej še ni udeležila. Pri prvih volitvah v poljski „Sejm“ (državni zbor) je dobila samo 25 poslancev, pri drugih l. 1922. pa že 45. Razkol v stranki „Piaśtów“ ji je prinesel še 15 poslancev. Stranka gradi svojo organiza-

cijo na ideoloških temeljih, ki jih je utrdila svetovna vojna. Idealni posamezniki, ki so izšli iz nekdanje prevratne poljske inteligence, so njeni ustvaritelji in vodniki. Pred vojno so se umstveno izšolali v revolucionarnem ruskem socijalističnem gibanju. Ta stranka, ki miselno kořaka vzporedno s socijalnimi in gospodarskimi potrebami časa, oprta na tradicije iz davne preteklosti poljske demokracije, je danes po duhu in programatičnosti besednik socijalnih problemov kmetско-delavskega gibanja v republiki Poljski. Ona je zaščitnik demokracije in nositeljica novega idealističnega nazora o svetu in človeku; oprta na domačo grudo, v kolikor je ta že osvobojena iz rok „žlahte“, je oplojena z realnimi miselnimi pridobitvami velikega, sosednjega naroda ruskega ter njegove velike agrarne revolucije.

DESETO PISMO.

Dvanajst zmag švicarskih poljedelcev.

Švica je dežela državljanske svobode, demokratične ljudske samouprave in mednarodno priznane nevtiralnosti. Mala dežela, v kateri žive tri narodnosti — Nemci, Francozi in Italijani — mirno druga poleg druge kot „Švicarji“, je na znotraj urejena federativno. Vsa javna uprava je osredotočena po kantonih, ki so v domačem gospodarstvu zelo samostojni, a kar imajo kot država skupnega, temelji na takšnih ustavnih določbah, da organizirani „švicarski“ narod lahko poseza tudi v skupne zakonodajne posle naravnost po lastni inicijativi in ljudskem glasovanju. Dežela je pretežno alpska, a njeno prebivalstvo se preživlja v glavnem od treh gospodarskih panog: poljedelstva, industrije in tujskega prometa. — Švica slovi tudi zaradi svoje napredne poljedelske produkcije, glede katere velja mnogim gospodarsko zelo razvitim in večjim državam za vzor. Tu sem često potujejo praktični poljedelci, živinorejci, mlekarji, sirarji, gozdarji itd., da se nauče, česar pri sebi doma še ne poznajo.

Po statistiki iz l. 1910. ima Švica 476.018 poljedelcev, to je 28,5 odstotkov vsega prebivalstva. Vseh samostojnih poljedelskih posedov pa so našteji l. 1905. do 273.710. Socijalno - gospodarsko vzeto so Švicarji mali kmetje. Tako na primer je takšnih, ki posedujejo 0,5 do 3 ha 41,19 odstotkov, in takšnih, katerih posestva imajo 3,1 do 10 ha površine, 41,66 odstotkov. Zelo majhen je odstotek tistih, ki imajo preko 10 ha zemlje.

To kmetsko-delavsko ljudstvo ima sijajno organizacijo, katera mu je donesla velike uspehe in velik vpliv v državi. To je „Kmetska zveza“, ki je izkazala n. pr. za l. 1921, nič manj kot 364.428 članov. Ta številka kaže, da je skoro vse ljudstvo, ki živi od poljedelskega dela, organizirano v tej svoji „Zvezi“. To „Kmetsko zvezo“ tvorijo posamezna društva in organizacije, ki plačujejo „Zvezi“ posebne prispevke od svojega članstva. L. 1922. je bilo včlanjenih v „Zvezi“ 50 različnih društev, in sicer:

4 strokovne organizacije poljedelcev s 123.848 člani;

7 društvenih zvez z 81.939 člani;

5 organizacij živinorejcev s 27.384 člani;

19 organizacij producentov mleka in sira s 101.377 člani;

5 političnih organizacij poljedelcev, ki so plačale prispevkov za 15.000 članov;

10 raznih društev vinogradnikov, mlinarjev, proizvajalcev špirita, gozdarjev itd., ki so imela skupno 51.446 članov.

Po narodnosti se dele te organizacije in društva tako-le: 34 je nemških, 15 je francoskih, a eno je italijansko.

„Kmetska zveza“ ima zelo razširjen tisk. Svoj mesečni „Zvezni Vestnik“ izdaja v 181.000 izvodih in sicer v treh jezikih. Nemška „Bauernzeitung“ izhaja v 126.460 izvodih, francoski „Paysan suisse“ izhaja v 48.900 izvodih, a italijanski „Contadino svizzero“ v 5750 izvodih. Poleg tega izhaja še 15 nemških, 6 francoskih in 1 italijanski list deloma strokovne, deloma pa politične in vzgojne vsebine. — „Kmetska zveza“ je bila osnovana l. 1897. Njen nastanek so rodile žalostne gospodarske razmere med kmetsko-delavskim ljudstvom v drugi polovici 19. stoletja. Tedaj je nastopila prekomorska konkurenca in enostranska in-

dustrijalizacija zemlje, ki je pritisnila cene poljedelskim produktom ob tla. Na kmetih je začelo prevladovati siromaštvo. Od l. 1870. do l. 1900. je padel odstotek kmetskega prebivalstva v državi od 46,25 odstotkov na 33,13 odstotkov. V državi je zavladal gospodarski liberalizem, ki je pospeševal s svojo trgovinsko in finančno politiko le veliko kapitalistično industrijo, ki je hitro rasla. Potreba je nagnala poljedelce, da se organizujejo in tako zavarujejo svoje družabne in stanovske interese, a obenem z višjo strokovno izobrazbo dvignejo in zboljšajo svojo produkcijo.

Do tedaj je obstajala mala organizacija „Kmetska zveza“ za curiški kanton, ki je že leta 1893. poskusila položiti temelje organizaciji za vso državo. Toda prvi poskusi so ponesrečili in šele l. 1897. se je posrečila poslancu Kernu ustanovitev enotne švicarske „Kmetske Zveze“. Prvi njen predsednik je bil poslanec Jenny, a prvi njen tajnik dr. E. Laur. V 25 letnem svojem obstoju je „Kmetska Zveza“ pri 13 ljudskih glasovanjih, ki so se tikala tudi interesov poljedelcev, zmagala pri 12 glasovanjih, kar dokazuje njen pomen in njeno organizacijsko moč.

Ta organizacija je danes tako močna in tako zelo upoštevana, da se proti njeni volji v narodno-gospodarskem in socialno-političnem življenju države ne more zgoditi ničesar, česar ona noče. Ima pa dovolj razumevanja za potrebe vsega delovnega ljudstva v državi, ki jih uravnava skladno z napredkom časa in občega gospodarskega življenja.

ENAJSTO PISMO.

Slojni boj kmetov v finski republiki.

Posebno močna kmetško - delavska gibanja so po končani svetovni vojni nastala v severnih obmejnih državah sovjetske Rusije. V tem pogledu je zanimiva finska republika. Ta država leži med vsemi kulturnimi deželami najbolj severno. Na vzhodu in jugovzhodu meji na Rusijo, na zapadu na Severno morje, nadalje na Švedijo in Norvegijo. Po svoji notranji socialni razporedbi so Finci narod, ki je nam Slovencem v mnogočem sličen. Štejejo približno komaj dva milijona duš, a poleg njih živi v deželi še približno 300.000 Švedov ter manjše število priseljencev drugih narodnosti. Od l. 1809. do l. 1917. je bila finska dežela del ogromne ruske države, katere birokrati so ji zasekali marsikatero rano. Vendar pa je uživala do l. 1899. precejšnjo avtonomijo, katere najvišji vrh je bil finski deželni zbor, ki je uravnaval njeno notranje gospodarsko in kulturno življenje. Toda l. 1899. je poseben carski manifest to deželno avtonomijo znatno okrnil s tem, da je podredil vse posle, ki so imeli kakršenkoli pomen za skupno rusko državo, nadzorstvu ruskega državnega sveta. V glavnem mestu dežele je stoloval kot najvišji predstavnik carja ruski general z obširnimi pooblastili. Po svojem gospodarskem značaju je finska republika kmetška država. Sicer se je v zadnjih desetletjih že precej razvila industrija, zlasti železna, vendar se pretežna večina domačega ljudstva bavi s poljedelstvom. Dežela ima precej ugodno in zdravo podnebje, toda veliko število jezer in močvar. Dve tretjini površine (64 odstotkov) sta pokriti z gozdovi.

Pod carsko vlado se je prebivalstvo na kmetih vsestransko zanemarjalo. Vsa gospodarska in kulturna oblast je bila v rokah mest in meščanstva. Kmet je bil tako malo upoštevan kot v Rusiji. Šolstvo je služilo predvsem mestnemu prebivalstvu, poljedelskih ali kmetijskih šol pa tako rekoč ni niti bilo. Tudi so posebne davščine tlačile prebivalstvo na kmetih, ki je zapadalo vedno večjemu siromaštvu. Posledica tega je bila padajoča produkcija, ki je zadoščala komaj za najbornejše življenje in je onemogočala vsak kulturni napredek.

Po hudem divjanju carizma, ki je bilo najhujše v prvih letih tega stoletja, se je finsko kmetsko-delavsko ljudstvo začelo organizirati ter je l. 1906. ustanovilo svojo politično kmetsko stranko. Program nove stranke je proglasil finskega kmeta za temelj in središče naroda, kateremu je treba najprej pomoči, ako se hoče preroditi in organizirati mali narod Fincev. Kmet v pravem smislu te besede pa ni le samostojni posestnik, temveč tudi zakupnik in pa nestalno kmetiško ljudstvo. Poleg tega živi na tamkajšnjih kmetih veliko ljudi, ki se sicer ne ukvarjajo s poljedelstvom samim, toda s poklici, ki so ž njim v zvezi, n. pr. s kmečkimi obrtni in podobno, in ki žive isto življenje kot pravi kmetje. To upoštevajoč, je nova stranka ustvarila program, ki je vse to ljudstvo, živeče na kmetih, družil in ga kulturno dvigal kot socialno celoto. V gospodarskem pogledu je zahteval zlasti osvoboditev dednih zemljiških zakupnikov, državno zemljo za še nestalne kmetiške družine, odpravo posebnih davščin za kmetsko prebivalstvo, razdelitev javnih bremen v pravični izmeri tudi na veleindustrijo in trgovino, ki sta uživali v tem oziru posebne ugodnosti, nadalje izboljšanje in razširitev osnovnega šolstva na kmetih ter ustanovitev posebnih poljedelskih strokovnih šol, pobijanje zelo razširjenega alkoholo-

lizma, demokratizacijo uprave, ki jo je pretirani birokratizem kvaril, pospeševanje združništva, ki naj poljedelcu omogoči cenejši kredit itd.

Stranka je v tedanjih težkih političnih razmerah le počasi napredovala in mnogi njeni prvi pristaši so že obupavali nad lastnim začetjem. Pri volitvah l. 1906. je bilo izvoljenih v finski deželni zbor deset njenih zastopnikov. Vse ostale stranke so po strani in z zasmehom gledale na teh deset mož, ki so bili prvi glasniki in besedniki gibanja, celo nekateri socialisti. Prvič se je pojavila v finskem javnem življenju stranka, ki je v parlamentu niso zastopali ne uradniki, ne duhovniki, ne advokati, temveč pravi zastopniki prizadetih. To preziranje je šlo celo tako daleč, da so hoteli tedanji mogočniki tem prvim zastopnikom podeželja postaviti v parlamentu posebne, oddeljene sedeže, da se jim je zabranjeval vstop v različne parlamentarne komisije, da se njihova stranka sploh priznavati ni hotela, a njen politični zamisel se je uradoma in neuradoma proglašal kot brez vsakega pomena.

Danes, po več kot 20 letih, ima ta stranka 44 zastopnikov v parlamentu finske republike. Od osvobodjenja dalje, to je od l. 1917. je stranka nepretrgoma zastopana tudi v vladi in pri zadnjih predsedniških volitvah je bil izvoljen kandidat, ki ga je ta stranka predlagala za to najvišjo državno službo.

Po revoluciji l. 1918. se je doslej močna socialistična stranka razklala na dve skupini, ki se medsebojno prepirata, obe ostali meščanski stranki pa sta s svojimi reakcionarnimi nazori šele v dolgem in težkem ustavnem boju podlegli kmetski stranki, ki je edina poleg socialistov ostala zvesta republikanstvu kot državni obliki Finske. Celó napredno meščanstvo, tako zvani Mladofinci, so se bili izrekli za monarhijo. Brez načelno dosledne kmetske stranke bi bila zavla-

dala v tej državi splošna reakcija. Danes je ta stranka tako močan javni faktor, da je brez nje vsaka nova sestava vlade nemogoča. Med vsemi političnimi organizacijami je bila edino ta stranka takoj spočetka za popolno državno neodvisnost finskega naroda. S tem je ljudstvo tako zelo soglašalo, da je že pri volitvah l. 1919. izvoljena zbornica imela več kot dvetretjinsko republikansko večino.

Politična moč kmetske stranke med finskim narodom neprestano narašča. To so znova pokazale tudi državne volitve l. 1927., pri katerih je dobila 52 mandatov in torej napredovala na račun meščanske demokratske in nacijonalne stranke. Socijalisti so dobili 61 mandatov in so napredovali za en mandat. Tako so meščanske stranke znova prisiljene v parlamentu podpirati kmetsko stranko, ki bo tudi nadalje vodila državo in jo opravljala v smislu svojega programa in skladno z zahtevami kmetskega in delavskega prebivalstva.

Ko je prišla stranka na vlado, je bilo vse njeno zakonodajno delo usmerjeno na cilj, da se pomnoži neodvisna in svobodna kmetiška posest. Šla je za tem, da postanejo dedni zakupniki, ki jih je bilo na Finskem zelo veliko, svobodni in edini lastniki zemlje, ki so jo obdelovali. Drugič, da se tistim kmetiškim družinam, ki nimajo svojega stalnega doma ter se selijo za vsakdanjim kruhom iz kraja v kraj — tudi takšnih kmetiških družin je na Finskem zelo veliko — dodelé državna zemljišča in sicer pod pogoji, da bo mogel delovni človek takoj spočetka živeti od svojega dela. Te dve postavi sta bili temeljna osnova, na katero se je postavil problem agrarne reforme v tej državi. Socijalna funkcija teh dveh zakonov se je kmalu pokazala, ker so morali veleposestniki sami gledati za kupci, katerim bi prodali tiste dele svojih posestev, glede katerih bi bili sicer lahko

temeljem zakona prisiljeni jih prodati. To je bil resen poskus, rešiti agrarno vprašanje brez nasilstev in revolucije. Drugi problem, ki se ga je lotila finska kmetška stranka, je bilo davčno vprašanje. Poprej velika industrija, trgovska podjetja, kreditni zavodi itd. niso plačevali skoro nobenih direktnih davščin državi. Zemlja pa je bila z zastarelimi zakoni visoko preobremenjena z zemljiškim davkom. Poleg tega je bilo kmetško ljudstvo obremenjeno še z raznimi drugimi posebnimi davki, katerih ostalo prebivalstvo ni bilo dolžno plačevati. Meščanske stranke so se ljuto borile proti odpravi teh krivic, ki so postajale vedno neznosnejše, kajti dohodki industrije in trgovine so naraščali, a dohodki poljedelcev padali. Gospodarska kriza se je še poostrila, ko je po vojni padala vrednost denarja in je moralo kmetško ljudstvo vse, česar je potrebovalo, pretirano drago kupovati. Končno je vendarle tudi v tem vprašanju zmagala kmetška stranka. Posebne davščine na kmetško prebivalstvo in zemljišča so se odpravile, a uvedla se je dohodnina, kakor za vse ostale stanove. Kdor več zasluži, tudi več plača.

Tretje važno gospodarsko vprašanje je bilo vprašanje vzdrževanja cest. Na Finskem se poprej država za ceste ni brigala, temveč so morali ceste vzdrževati lastniki tistih zemljišč, ob katerih je cesta tekla. Zaradi tega je skoro vsa teža vzdrževanja cestnega omrežja ležala na kmetškem ljudstvu, dasi so ceste rabili poleg kmetov tudi industrijalci in trgovci. Po dolgem odporu meščanskih strank je končno tudi v tem vprašanju zmagala kmetška stranka in sicer s tem, da je skrb za ceste prevzela država.

Četrto gospodarsko vprašanje se je tikalo podpiranja poljedelske produkcije po državi. Doslej je država podpirala velindustrijo in trgovino z visokimi zaščitnimi carinami in cenenimi krediti. Za poljedelstvo se ni brigala ter so bile subvencije in podpore

zelo redke in neznatne, podobne miloščinam. Sedaj se je radi političnega vpliva Kmetске stranke stvar obrnila in meščanske stranke so morale pristati na to, da poljedelstvo potrebuje državnih podpor že zaradi tega, da se med poljedelce zanese interes za zboljšanje in povečanje produkcije.

V državni upravi sami je naletela kmetска stranka na velike težkoče. Predvsem je bilo treba dvigniti izobrazbo ljudstva na kmetih. Učiteljstvo na deželi je bilo zelo slabo plačano. Zato so se mu prejemki zvišali, a šole pomnožile. Uradništvo, ki je bilo za časov carizma zelo mogočno, je še vedno trd oreh. Politika kmetске stranke gre za tem, da se število uradništva zniža in da se iz javne uprave odstranijo pretiranosti birokratizma ter se uprava spravi v sklad z demokratičnim čuvstvom ljudstva.

Na Finskem živi, kakor že povedano, kakih 10 odstotkov Švedov, ki pripadajo večinoma buržoaziji. Oni ne prevladujejo samo v industriji, trgovini, financah, temveč tudi v šolstvu in v armadi. Njihov družabni vpliv je velik. Takó n. pr. prevladujejo na univerzi in drugih višjih šolah švedski profesorji. Ko je započela finska učeča se mladina gibanje, da šolstvo, armado in urade bolj „ponárodí“, to je „finizira“, se je tem nameram uprl tudi velik del stare finske inteligence in skoro vsa finska buržoazija, ki pravi, da se noče — „pokmetiti“. Finci so namreč predvsem kmetje, med tem ko obvladajo mestno kulturo Švedi. Tako ima tudi ta dežela svoj nacijski problem. Kmetска stranka v teh vprašanjih ni nacijski šovinistična; pravi, da nikakor ne namerava kratiti Švedom njihovih narodnih in jezikovnih pravic, stoji pa odločno na stališču, da imej na lastnih tleh domače ljudstvo prvo besedo tudi v šolstvu, v uradih, v narodni armadi, v trgovini in industriji.

V socijalnem pogledu hoče finska kmetška stranka, da se rešijo socijalno-gospodarski problemi v državi po mirni poti, to je z uveljavljanjem demokratične večine v parlamentu in v javnih upravnih zastopih, brez nasilstev in revolucije. Izpoveduje pa obenem pravilnost in potrebo slojnega boja, ki ga konkretno vidi v odporu finskega kmetško-delavskega ljudstva proti švedski buržoaziji, s katero je zvezana tudi domača gospoda, ker ocenjuje lastni slojni interes višje kot pa narod, iz katerega je izšla. Nadalje vidi nujnost slojnega boja tudi v nasprotju med samoraslim kmetškim prebivalstvom in mestno kulturo, ki rodi nesamostojne ljudi, nezmožne za samostojno produktivno delo, ki bi jih preživljalo. Ta mestna kultura uči človeka veliko uživati, a malo delati. Tisti, ki zapadejo strupu današnje mestne kulture, postanejo mehkužni, ki jih redi propadajoča dežela, katera oddaja mestom vedno več ljudi in blaga. Ta boj je torej obrambni boj kmetško-delavskega prebivalstva proti družabni nadvladi in izkoriščanju meščanstva, zato v svojem jedru slojni boj. — Tako gleda na ta veliki socijalni in kulturni problem kmetška stranka finske republike.

DVANAJSTO PISMO.

Desničarji in levičarji med poljedelci na Estonskem.

Po razpadu stare caristične Rusije je nastala na današnji ruski severno-zapadni meji tudi mala republika Estonska. Tu živi danes samostojen narod, ki šteje komaj 1,125.000 duš. Najmanj 70 odstotkov teh ljudi živi od lastnega poljedelskega dela. Za časov carjev se to malo ljudstvo politično ni udeleževalo, saj se tudi ni smelo, le inteligenca se je bolj idejno kot pa organizatorično ločila v „meščane“ in „socialiste“. Ko pa je v februarju l. 1917. padel ruski carski kolos „z lončenimi nogami“, je tudi v tej mali deželi vzvalovilo novo politično življenje, ki je, dolgo potlačeno, seveda takoj krenilo v skrajno levo smer. V to dobo spada tudi konstitucija Estonske kmetijske stranke. V deželi so že nekaj desetletij delovala kmetijska-strokovna društva, kjer so se v praktičnem delu za podvig poljedelske produkcije udeleževali tisti mladi možje, ki so svoje dni črpali svoje strokovno znanje na evropskih poljedelskih visokih šolah. Ti so kmalu spoznali, da estonski kmet ne bo mogel brez lastne škode politično slediti meščanom, ki zanj niso kazali nobenega umevanja. Skrajno leva politična smer mestnega prebivalstva se ni povsem skladala z interesi konservativno mislečih kmetov, ker se ni ozirala na težave in posebnosti poljedelske produkcije. Zato so kmetje začeli misliti na obrambo svojih gmotnih interesov s pomočjo svoje politične stranke. Gibanju je stopil na čelu tajnik poljedelskega centralnega društva I. Hünerson, ki je izdelal kmetijski stranki politična in socialna načela. Prvi shod kmetijskih posestnikov se je vršil 1. aprila 1917

v okraju Viljandi, na katerem so se sprejele temeljne zahteve programa. Temu shodu so sledili še drugi, na katerih so nastopali poleg Hünersona še A. Jürman, I. Grünberg, H. Johanni itd. V nekaj mesecih se je gibanje že močno razširilo, zlasti po južnih delih dežele, kjer je kmetsko prebivalstvo imovitejše. Stranka se je imenovala „Zveza estonskega kmečkega ljudstva“. Organizacija je temeljila na krajevnih organizacijah po občinah, ki so izvolile svoje okrajne komiteje, a ti zopet državno centralno vodstvo.

Začasna ruska vlada Kerenjskega je dovolila Estonski samoupravo, zato so se izvršile meseca junija 1917 volitve v začasni deželni svet. Pri teh volitvah je nova kmetška stranka dobila 22 odstotkov od vseh glasov. Gibanju so se sedaj pridružili nekateri odličnejši možje, kot n. pr. znana jurista K. Päts in I. Teemant. Ko so v Rusiji l. 1917. zmagali boljševiki, je seveda tudi na Estonskem doseganje, še mlado politično gibanje prenehalo. Več pristašev kmetške stranke so boljševiki celo pozaprli. Toda že v februarju l. 1918. je deželo okupirala nemška armada, ki v obče ni dovoljevala nobenega političnega udejstvovanja. Vse politične stranke so bile primorane umolkniti. Koncem istega leta je nemška vojska morala zapustiti deželo, v njo pa so z druge strani udrle razne razbojniške tolpe, ki so plenile zlasti po kmetih. Sedaj je začel boj Estoncev za svojo popolno državno samostojnost, ki je končal za nje zmagovito. V aprilu l. 1919. so se vršile že volitve v konstituanto, pri katerih pa je dobila kmetška stranka komaj 7 odstotkov volilcev na svojo stran. Ta neuspeh je prišel odtod, ker so politični nasprotniki dolžili posamezne voditelje kmetške stranke, da so za časa nemške okupacije držali z Nemci. Konstituanta, ki je bila pretežno levo orijentirana, je poskusila s socializacijo gospodarstva, a je pri tem zvalila večino bremen, ki

so bila s tem v zvezi, na kmetско prebivalstvo. To je bilo od njih nepremišljeno, zakaj pod tem pritiskom so se kmetje začeli znova organizirati v občinskih političnih društvih, imenovanih „Kmetška zveza“. Posamezna društva so se vezala po okrajih, a okraji v skupno državno „Kmetško zvezo“. Gibanje je sedaj vodil politično izkušeni Päts in pri volitvah v prvi estonski parlament jeseni l. 1920. je stranka že znatno napredovala in dobila 21 odstotkov vseh izvoljenih zastopnikov. Tudi naslednje volitve v l. 1923. so prinesle stranki napredek, a pri zadnjih volitvah v maju 1926 je zbrala stranka na svoje volilne liste že 112 tisoč glasov.

Organizacija stranke je dobro izvedena. Organizacijski nosilec stranke so politična društva, ki jih je okoli 400. Ta društva so povezana v 10 okrajnih organizacijah, ki skupno tvorijo za celo državo enotno „Kmetško zvezo“. 20.000 stalnih članov plačuje strankin davek, iz katerega se pokrivajo stroški za agitacijo. Celo po mestih razpolaga stranka z 10.000 glasovi za parlament. Stranka ima svoj dnevnik „Kaja“, ki izhaja v Revalu, glavnem mestu države, ter kakih 10 tednikov, ki širijo njeno misel po deželi. Stranka se udeležuje skoro neprestano v vladi, zlasti pa ima zadnje čase v rokah notranje in vojno ministrstvo. Od 11 okrožnih predsednikov, ki jih šteje dežela, jih 6 pripada kmetški stranki. Vsako drugo ali tretje leto se vrši strankin kongres, ki ga navadno obišče 600 do 700 izvoljenih delegatov krajevnih društev. Kongres daje smernice za bodoče delo stranke v parlamentu, v okrajnih skupščinah in v organizacijah stranke.

Politični program stranke se izrazuje tako-le: Država bodi vladana po čisti demokraciji, to je po parlamentu, ki ga izvoli ljudstvo direktno in na temelju proporcionalnega volilnega reda. Parlament postav-

lja vlado, kateremu je odgovorna. Država bodi republika s predsednikom na čelu. — Nazvèn mora biti državna politika vseskozi miroljubna, vendar naj čuva narodno državnost dobro oskrbljena armada in ljudska milica. Sodstvo je popolnoma neodvisno. Narodnim manjšinam se priznava kulturna in skrbstvena samouprava. Država in cerkev se ločita. Toda v šolah bodi verski pouk obligatoričen, za učence fakultativen. Šolski pouk je obvezen. Socijalno skrbstvo naj bo učinkovito za res potrebne ljudi, toda računati mora s plačilno zmožnostjo državljanov. Davščine naj se spravijo v sklad s ljudskim pridobivanjem. Zasebna lastnina kmetov se mora priznati in varovati, v gospodarskem življenju pa dovoliti svobodo zasebni podjetnosti. Poljedelska produkcija se mora prav posebno pospeševati, podpirati in ščititi z javnimi sredstvi, zlasti s cenenimi državnimi krediti. Veleposestva naj se razdele med male in ubožne kmetovalce. V ta namen je potrebna tudi notranja kolonizacija. Industrijo, ki predeluje domače poljedelske in druge sirovine, je pospeševati, ravno tako trgovino, zlasti pomorsko. Uvoz luksuznih predmetov naj se kar najbolj omeji.

Za naše politične razmere je torej estonska kmet-ska stranka precej radikalna, toda v domači deželi stoji na skrajni desnici, ker so vse druge stranke še mnogo bolj levo orijentirane, zlasti socijalisti. V mnogih pogledih se ji očita prevelika konservativnost. Na kmetih niso bili ž njo povsem zadovoljni tisti mali kmetovalci, ki so se naselili na razdeljenih graščinskih veleposestvih ter zakupniki raznih državnih zemljišč. Teh je prilično veliko. Početkom l. 1926. so zato ti nezadovoljnejši ustanovili svojo lastno stranko. Obe kmet-ski stranki v strokovnih vprašanjih sicer popolnoma soglašata, toda v socijalno-političnih in obče državnih vprašanjih je nova stranka malih kmeto-

valcev in zakupnikov mnogo radikalnejša ter stoji blizu socijalistom. Pri volitvah v maju 1926 je dobila ta stranka pri prvem nastopu 14 odstotkov od vseh poslancev ter tvori v parlamentu centrum. Gibanje pa še napreduje, kar bo znatno doprineslo k notranji konsolidaciji te mlade države.

TRINAJSTO PISMO.

Letiški kmetje.

Tretja država, ki je nastala ob severozapadni meji sovjetske Rusije po izbruhu revolucije je država Letišev z glavnim mestom Riga. Tudi v tej deželi so že davno prej živetarila različna strokovna kmetijska društva, ki so bila večinoma včlanjena v osrednjem društvu za poljedelstvo v letski deželi. Po izbruhu ruske revolucije se je tudi tu pokazala možnost samostojnega političnega življenja. Kakor skoro povsod po vojni, je bil tudi tu neposreden vzrok kmetskega gibanja agrarna reforma. Že meseca marca 1917 je izšel v strokovnem listu „Osrednjega poljedelskega društva“ poziv na kmetsko prebivalstvo, da se organizuje v lastni politični stranki. Cela stvar se je takoj spočetka postavila na dobro organizacijsko misel, ki se je pa pozneje pokazala kot preozka, ker je upoštevala premalo velik duhovni prevrat, ki se je izvršil med vojno pri prebivalstvu. Meseca aprila 1917 se je vršil v mestu Walk prvi kongres Kmetske stranke, ki pa ni prišel do nobenega pozitivnega sklepa. Izvolil je samo posebno komisijo z nalogom, da izdela program in statut za stranko. Že 29. aprila istega leta se je zbralo znova v Walku 216 delegatov raznih letiških zadrug in kulturnih društev na prvo posvetovanje. Del dežele, zlasti glavno mesto Riga, je bil namreč zaseden še od nemške armade. Ta kongres je sprejel strankin program in statut ter izvolil stranki načelnika v osebi K. Ulmanisa.

Na to se je začelo z organizacijskim delom po deželi. V stranki so se hitro pojavila različna naziranja, čemur je dal povod nagli razvoj revolucije v Rusiji. Že meseca julija 1917 je bil sklican drugi strankin kongres, da obnovi notranjo enotnost in izvrši pri-

prave, ki so bile potrebne, da se letiški narod organizuje kot samostojna država. Tega drugega kongresa se je udeležilo že 300 delegatov, ki so zastopali 20.000 organiziranih strankinih pristašev. Ta kongres je šele končno ugotovil politične in socialne smernice novega gibanja z ozirom na državno samostojnost Letišev in na agrarno reformo, pri kateri naj se v prvi vrsti upoštevajo tisti kmetje, ki so brez lastne zemlje.

Toda delo nove stranke je bilo nenadoma preprečeno. Začetkom l. 1918. je namreč zasedla vso deželo nemška vojska. Vsako politično udejstvovanje domačega prebivalstva so Nemci prepovedali in onemogočili. Strankino vodstvo se je potrudilo, da je ostalo v stikih s svojimi pristaši pod masko strokovnih društev, predavanj, kurzov itd. Ko je bil nemški militarizem končno premagan, se je 15. novembra 1918 sešla v Walku skupščina letske „Kmetске zveze“, ki je izvršila zgodovinsko delo: proglasila je namreč popolno državno samostojnost Letov. Že 18. novembra torej tri dni pozneje, je bila v Rigi proglašena samostojna republika Letišev. Prvi predsednik vlade je postal predsednik Letiške kmetске stranke K. Ulmanis, ki je vodil mlado državico preko mnogih ovir vse do njene konstituante.

Tretji strankin kongres je zboroval 11. in 12. januarja 1920 in se je bavil z gospodarsko obnovo dežele in z zunanje političnim položajem. Od tedaj dalje ima stranka vsako leto svoj kongres, a v letih, ko se vrše parlamentarne volitve, tudi še izredne občne zборе, kjer se izvrše priprave za volitve. Stranka sloni na 469 različnih gospodarskih, zadružnih, kulturnih in političnih organizacijah.

Novo izvoljena konstituanta se je zbrala 1. maja 1920 in je štela 150 poslancev. „Kmetška zveza“ je imela v njej 25 zastopnikov. Prvi redni parlament je bil izvoljen 7. novembra 1922 ter je zmanjšal število

poslancev na 100. V tej zbornici je imela stranka 17 poslancev, a pri naslednjih volitvah l. 1925. je celo še en mandat izgubila. Bila je radi tega prisiljena vezati se v parlamentu z nekaterimi manjšimi sorodnimi političnimi skupinami, kar je končno dovedlo do ustvaritve kmetškega bloka, ki šteje sedaj v parlamentu 27 poslancev.

Doslej je imela ta država 11 vlad, a v 9 vladah je bila zastopana tudi Kmetška stranka po svojih odposlancih. V tej dobi je bil njen zaupnik K. Ulmanis petkrat vladni predsednik. Imela je tudi dvakrat v zunanjem ministrstvu svojega zastopnika. Pri gradbi te male države se je izkazalo kmetško prebivalstvo kot najbolj pozitivno in konstruktivno. Izvedle so se velike upravne in socijalno-politične reforme pod vodstvom Kmetške stranke, ki je skušala med skrajnimi ekstremi vedno najti vsprejmljivo srednjo pot. Največ pa je storila za izvedbo agrarne reforme, ko je številna veleposestva razdelila med doslej neposedujoče ali pa male, zemlje potrebne kmetiče.

ŠTIRINAJSTO PISMO.

Gosposka „agrarna reforma“ I. 1861. v Rusiji.

Bistvo fevdalizma je bilo v tem, da je vladajoči sloj kmetovo zemljo temeljem sile proglasil za svojo zasebno lastnino. Odslej so kmetje zemljo obdelovali in gojili ne več kot samostojni gospodarji, temveč kot podložniki, tlačani ali pa zakupniki svoje gospode. Pri vsaki poznejši agrarni reformi, ki je postala nezbežna bodisi radi revolucij, bodisi radi izgubljenih vojen ali pa končno radi velikega razmaha modernega industrijsko - kapitalističnega razvoja gospodarstva, je posedujoči in vladajoči sloj stremel, da z levico vzame, kar je bil kmetom vrnil z desnico. Navadno pa so se skoro povsod „zemljiške odveze“ izkazale kot nov rop zemlje ali pa njenih dohodkov na škodo tistih, ki so jo obdelovali.

Tako je bilo tudi v Rusiji. Pred revolucijo je bila največji posestnik država sama. Po statistiki iz l. 1905. je imel ruski državni erar več kot 154 milijonov „desjatin“ zemlje, (ena desjatina je enaka 1·09 hektarjem), 62 milijonov desjatin pa je bilo v rokah veleposestnikov, od katerih vsak je imel povprečno 2227 desjatin. Kmetška posest nasprotno je bila majhna, sestavljena iz malih in raztresenih parcel. Največ kmetške zemlje so posedovali tisti kmetški domovi, ki so jo samo uživali v starodavni gospodarski skupnosti, znani pod imenom „Mir“. Takšnih kmetških domov so našteali 1905. leta 12,800.000. Njihovi deleži v skupnem gospodarstvu so znašali 136·9 milijonov desjatin. Zasebna kmetška posest pa je bila spričo velikanske razsežnosti države zelo majhna: 618,983 posestnikov z manj kot 50 desjatinami je po-

sedovalo skupno 6·5 milijonov, a 106.065 posestnikov, ki so imeli od 50 do 500 desjatin, je posedovalo skupaj 17·3 milijonov desjatin zemlje. Skoro sto milijonov kmetov je imelo samo dvakrat toliko zemlje v svoji posesti kot 30.000 veleposestnikov.

Do l. 1861. je ruski kmet obdeloval veleposestva kot osebno in gospodarsko nesvoboden človek, kot podložnik. Agrarna reforma iz l. 1861. je bila posledica izgubljene „Krimske vojne“, ki so jo začeli leta 1854. Angleži, Francozi in Turki zoper Rusijo, boječ se njenega prodiranja proti Carigradu. V tej vojni je Rusija gospodarsko tako zelo olabela, da se je morala za nekaj let odreči celo vsakemu vtikavanju v politične zadeve ostale Evrope. Rusija se je morala najprej notranje okrepiti z različnimi reformami, med katerimi je bila tudi agrarna. Toda agrarna reforma je radi pritiska družabno in politično vladajočega plemstva prinesla kmetom tako malo zemlje, da niso mogli živeti od nje. Zato so si morali od graščaka ali veleposestnika vzeti v zakup še toliko zemlje, da so mogli prerediti svoje družine in živino, plačati državi davke, graščaku pa zakupnino in „obrok“ za po agrarni reformi navidezno „osvobojeno“ zemljo. Ker pa kmetje navadno vseh teh denarnih bremen niso zmogli, so jih zamenjali z delom na gosposkem zemljišču, kar je bilo za nje navadno še dražje, kajti to delo se je ocenjevalo zelo nizko. Agrarna reforma je torej kmetom prinesla nova denarna bremena, a delo na gosposkem zemljišču jim je ostalo, sicer ne iz stare pravne obveze, temveč radi nove gospodarske in eksistenčne nujnosti. Piršla pa so še druga, doslej neznan bremena na hrbet „osvobojenega“ kmeta. Poprej je na pr. kmet kot osebni podložnik za svoje potrebe užival gosposko gmajno in pašnike. Sedaj je ta njegova „pravica“ ugasnila. Brez potrebnega lesa in drv ter živinske paše kmet na svojem malem posestvu

ni mogel obstati. Zopet mu je dovolil graščak posluževati se njegove gmajne in paše, toda zopet le proti odplačilu z delom. Ko je bil kmet še osebni graščakov podložnik, je moral gospodar zanj skrbeti prav tako, kakor n. pr. za svojo živino, da ni bil gladen in je ostal telesno sposoben za delo. Tudi to razmerje se je sedaj predrugačilo v kmetovo škodo. Če je kmet radi ujm, slabe letine ali nesreč pri živini prišel v zadrego ter mu je n. pr. spomladi zmanjkalo živeža in krme, si je moral manjkajoče izposoditi pri graščaku, kateremu je moral to posojilo povrniti bodisi v denarju, običajno pa z delom. Navidez je postal kmet sicer „svoboden“, toda tlaka je ostala kakršna je bila poprej, navadno pa še težja. Pri delu, ki ga je izvršil kmet namesto denarnega odplačila na gosposkem zemljišču, je moral uporabljati seveda tudi svojo živino in svoje orodje, tako da je bil za delo slabejše odškodovan kot navadni mezdni dninar, ki dá lastniku le svojo osebno delovno moč. Zato pa to delo tudi ni bilo izvršeno skrbno, temveč kolikor mogoče površno in lahko. Zračunali so, da je pridelal graščak na svojem posestvu, ako ga je obdeloval na kapitalističen način, torej sam s pomočjo mezdnikov, 66 pudov (1 pud = 16,4 kg) na desjatino; kmet pa je pridelal na svojem lastnem zemljišču le 54 pudov. Zemljišče pa, ki ga je obdeloval kmet graščaku namesto odplačila, je dalo le 50 pudov, a od kmetov v zakup vzeta gosposka zemlja celo samo 45 pudov.

Skupno kmetско gospodarstvo, kakršno je bilo v starih časih organizirano v „Miru“, ter nadaljevanje fevdalnega izkoriščanja kmetov po veleposestnikih tudi še po izvršeni „zemljiški odvezi“ iz l. 1861. sta v Rusiji poljedelsko produkcijo zavirala ter onemogočala vsak tehnični napredek. Stremljenje posameznikov za napredkom v produkciji je bilo podvezano.

76,4.66
 984
 984
 10.824
 164.75
 676
 820
 6.980

Na Francoskem je zastareli fevdalni gospodarski sistem strla že francoska revolucija (1789—1793), v srednji Evropi revolucija l. 1848., v Rusiji pa šele boljševiška revolucija l. 1917. Tako je razumljivo, da se je ruski kmet doslej energično upiral vsaki kontra-revolucijski akciji caristov. Car in njegovo plemstvo sta bila v očeh ruskega kmeta socialno-gospodarsko breme, ki mu ga je zbila z ramen šele velika agrarna revolucija.

PETNAJSTO PISMO.

Ruski kmet pred svetovno vojno.

Kakor smo videli, ruski kmet po večini v preteklosti ni bil samostojen gospodar in lastnik. Kolikor je imel svoje lastne zemlje, je bila v sponah gospodarske skupnosti „Mira“, v ostalem pa ga je tiščalo tlačanstvo, pozneje zakupništvo, državna davčna bremena ter odškodnina graščakom za „osvobojenje“. Izvršitev agrarne reforme iz l. 1861. je izvala v vsej ruski državi nič manj kot 1100 kmečkih puntov, ki so vsi bili zadušeni krvavo. Odškodnine graščakom so bile odmerjene previsoko, zato kmet ni mogel izpolnjevati vseh novih bremen in obveznosti. V državi, ki je imela velikanski izvoz poljedelskih pridelkov, zlasti žita, so skoro leto za letom izumirale cele vasi zaradi lakote. Kulturno stanje po vaseh je bilo silno nizko. Nihče se ni brigal za izobrazbo in zdravstveno stanje kmetskega prebivalstva. Šole so bile redke. L. 1898. so dognali, da sta celi dve tretjini ruskih vojakov — analfabeti. Položaj kmetov je postajal vedno neznošnejši, in ko je l. 1878. izbruhnila rusko-turška vojna, so znova izbruhnil kmečki pulti. Carizem je moral popuščati. Z novo agrarno reformo iz l. 1881. so se kmetom odškodninske dajatve graščakom znižale. „Zemljiška odveza“, ki je bila po reformi iz l. 1861. izvršljiva samo, če ji je pritrnil graščak, je postala obligatorična ter ni bila več odvisna od graščakove dobre volje. Kmetska zemlja je prešla v last kmet-skih občin, a graščakom je izplačala odškodnino država, kateri so jo imeli povrniti kmetje v 49 letnih obrokih, to je najpozneje do l. 1932. Ker so tedaj slučajno padle tudi cene poljskim pridelkom, so graščaki svojo zemljo radi oddajali kmetom v zakup

ali celo v last po zmernih cenah. Ugodnejše razmere so pomirile vasi, ponekod so se izluščili iz siromašne kmetске množice posamezni bogatejši poljedelci, ki so si pomagali z dokupovanjem gosposke zemlje. Na drugi strani pa so tisti kmetje, katerih zemljiški deleži so bili za življenje premajhni in niso sami imeli za obdelovanje potrebnega inventarja (orodja in živine), svoje zemljišče oddali sosedom v zakup ter so se rajši udinjali kot dninarji ali pa so se odselili v mesta, kjer so množili industrijski proletarijat. Narasčajoča proletarizacija na kmetih je šla vzporedno z razvojem velike industrije, ki je bila zaščitená s carinami ter je zlasti oskrbovala veliko rusko armado, državne železnice itd. Nova mašinska industrija je vedno učinkovitejše izpodrivala staro domačo kmetско obrt ter upropaščala v gozdnih pokrajinah tiste kmete, ki so se preživljali kot poljedelci in obrtniki obenem. Ti so morali kot mezdni delavci v industrijska podjetja. V južnih delih evropske Rusije pa se je pojavila industrijalizacija poljedelstva. Sladkorna industrija in produkcija špirta je izpodrivala male kmete, ki niso mogli konkurirati kapitalističnemu gospodarskemu sistemu na veleposestvih. Ko je v devetdesetih letih preteklega stoletja poskočila še cena žitu, so zahtevali veleposestniki od kmetov vedno višje zakupnine. Od l. 1861. do začetka 20. stoletja se je kmetška zemljiška posest sicer pomnožila in je narasla od 116 na 140 milijonov desjatin, toda kmetско prebivalstvo se je množilo še hitrejše. V tej dobi je namreč naraslo za celih 90%, to je od 45 na 85 milijonov duš. Prebivalstvo se je skoro podvojilo, posest kmetске zemlje pa je narasla samo za eno petino! Leta 1901. so izbruhnili najprej v poltavski, a potem še v harkovski guberniji kmečki nemiri. Čeprav so jih udušili nasilno in krvavo, so se ponavljali tudi v drugih gubernijah vse tja do splošne revolucije v

letu 1905., ki je sledila porazu v rusko-japonski vojni. Ti punti so se obračali sedaj proti trdovratnosti graščakov, ki so se branili oddajati svojo zemljo kmetom v zakup ali pa zahtevali previsoke zemljiške zakupnine. Kmetško ljudstvo je bilo zemlje lačno. Cena žitu v tej dobi je bila precej visoka, zato l. 1881. znova pregledane in reducirane odškodninske dajatve kmetov in pa državni odplačilni letni obroki niso bili več tako zelo občutljivi kakor nekdanj. Ker ruski kmet ni bil nikoli popolnoma samostojen lastnik, je v sili rad proglašal zemljo za „božjo“ lastnino. Kadar mu njegov zemljiški delež ni več zadoščal za prehrano družine, se je obračal proti gospodi, ki da si je vzela preveč te „božje“ lastnine. Tudi se je vedno odločnejše upiral omejitvam, v katere ga je povezoval stari „Mir“, ki je od časa do časa, navadno vsakih 12 do 18 let, zemljo znova porazdeljeval med člane. Premožnejši kmet takšne zemlje ni hotel intenzivnejše obdelovati, ker ni bil nikoli gotov, da mu jo prihodnja „Mirova“ razdelitev zopet ne odvzame. Mnogo propadlih kmetov se je tudi izselilo v mesta in druga obrtna centra. Kljub temu so imeli pravico do svojega deleža na skupni zemlji po številu svojih družinskih članov („duš“). Ti seveda zemlje niso obdelovali sami, ampak so jo dajali v zakup tistim, ki so ostali doma in kateri so takšno stanje smatrali za „krivično“. Čim večje je bilo pomanjkanje zemlje radi naraščanja ljudstva po vaseh, tem večji je bil tudi odpor proti ponavljajočim se razdelitvam.

Tako so bili ruski kmetje zelo pristopni socialističnemu nauku, da je treba zemljo gospodi odvzeti. Saj je bila „božja“ last in ne graščakova. Na drugi strani pa so bili vedno odločnejši protivniki skupnega gospodarstva v „Miru“ ter so se hoteli oprostiti vseh lastninskih in gospodarskih vezi, da postanejo svobodni in samostojni gospodarji na svoji zemlji.

Njihov zavestni cilj je bil, utrditi svojo zasebno lastnino ter jo povečati, a socijalistična ideologija jim je služila izvrstno v boju proti veleposestnikom pri pridobivanju nove zemlje.

Videli smo, da se je ruski kmet pogostoma upiral in revolucijoniral, toda do skupnega nastopa vseh kmetov v državi ni prišlo. Kmetstvo ljudstvo se ni znalo in moglo povspeti preko svojih lokalnih zidov. Kakor je v l. 1789—1793 v veliki francoski revoluciji bil družabni vodnik kmeta probujajoči se „tretji stan“, meščanstvo, tako je tudi ruski kmet l. 1918. dobil svojega družabnega vodnika v ruski revoluciji, to je „četrty stan“, industrijski proletarijat. Ta mu je dal vso zemljo pod etiketo „komunizma“.

ŠESTNAJSTO PISMO.

Ruska agrarna revolucija.

Ko je padel car in njegov režim, mu je sledil na oblasti Kerenjski z republikansko obliko vladavine. Državo naj bi vodil in ji dajal zakone od ljudstva izvoljeni ruski parlament. V ta namen so se tudi že izvršile volitve v konstituanto. Ona naj bi sprejela ustavo in druge potrebne zakone; tudi agrarnega.

Stranka komunistov (boljševikov) pa je misel meščanske parlamentarne vladavine načeloma zavračala. Njen ideolog, Ljening, je utemeljeval potrebo, da se fevdalno-meščanska kapitalistična država popolnoma razbije, a vlado, v obliki „proletarske diktature“, da prevzame edinole delavski in kmetijski proletarijat. Njegova naloga je, da odstrani in razbije vse, kar spominja na preteklost in v obče na državo, ki mora v socijalistično organizirani družbi „odmreti“, zlasti pa njeno administracijo in vsa tista sredstva, s pomočjo katerih je doslej vladala buržoazija nad delovnim ljudstvom. Diktatura proletarijata mora obstati tako dolgo, dokler ne bodo povsem porušeni buržoazija in fevdalci in ne bo novi družabni red, kjer ne bo nobenih družabnih razredov več, zadostno trden.

Večina kmetov je stala na strani boljševikov, ki so zahtevali, da se kmetijska zemlja takoj preda brezposestnim in malim kmetom. Meščanstvo da hoče s svojo konstituanto in splošno ter enako volilno pravico socijalno revolucijo le odložiti ter končno delavce opehariti za tovarne, kmete pa za zemljo.

Boljševiki so zmagali. Dne 25. oktobra po starem štetju l. 1917. se je polastil proletarski sovjet državnega glavnega mesta. Že naslednji dan je predlagal

Ljenin na vseruskem sovjetskem kongresu, da se odpravi vsa lastnina veleposestnikov, a njihova zemlja, ravno tako tudi vsa državna in cerkvena zemljiška posest, preda kmetским agrarnim odborom v upravljanje. Ljeninov predlog je bil sprejet in predloženi dekret odobren (Sobranje Usakonenij št. 25).

Tretji kongres sovjetov je izdelal že temeljni „zakon o socijalizaciji zemlje“ in ga sprejel 19. februarja 1918. Ta zakon določa:

Vsaka lastnina zemlje je odpravljena, torej tudi zasebna lastnina kmetov. Lastnik zemlje je odslej samo eden: skupno delovno ljudstvo. V njegovem imenu odločajo o zemlji vaški in mestni sovjeti. V kolikor bi sovjeti potrebovali zemlje za svoje lastne veleobrate, si jo zadrže v lastni upravi, vse ostalo pa prepuste kmetom v uživanje. Samo tisti, ki bo zemljo obdeloval s svojci, ima pravico do nje. Obdelovanje zemlje s pomočjo mezdnih delavcev je prepovedano in se kaznuje z odvzemom zemljišča. Razdelitev zemlje na posamezne kmete naj se načeloma ravna po številu „ust“ in „rok“ kmetove družine v smislu smernic, ki so v posameznih pokrajinah postale tradicionalne ob perijodičnih novih dodelitvah zemljišč v starem „Miru“. V prvi vrsti naj se upoštevajo kmetje brez zemlje in tisti, ki so jo imeli doslej za prehrano in obstanek svojih družin premalo. Njihov zemljiški delež naj se izravna z onimi imovitejših kmetij. To naj se nadaljuje tako dolgo, da bo zemlja kolikor mogoče enako razdeljena po številu „ust“ in „rok“ posameznih kmetских gospodarstev. Užitna pravica do zemljišča je osebna pravica, ki se ne more samovoljno prenašati na druge osebe, se ne sme in ne more ne prodati ne zastaviti in katera ugasne s smrtjo uživalca. Potem jo krajevni sovjet znova podeli tistim, ki se za njo oglasijo. Kmetško gospodarstvo je individualno, kmet je samostojen gospodar, ki svoje

pridelke svobodno prodaja, toda zemlja ni njegova osebna lastnina, temveč ostane lastnina „komune“, to je skupnosti.

Misel tega zakona ni čisto boljševiska, temveč poteka iz starejših teorij stranke ruskih socialnih revolucionarjev, ki so bili že davno pred svetovno vojno močno zasidrani med ruskimi kmeti. Levi del te stranke je tedaj sodeloval v sovjetih z boljševiski, kateri so jih priznavali kot nekakšne besednike kmetškega ljudstva.

Socializem je bil že dolgo edina ideologija ruskega socialnega revolucionarnega gibanja. To je umljivo, kajti socialistični proletarijat v zapadni in srednji Evropi je bil že dolga desetletja edini revolucionarni razred, ko je začela tleti v „sveti“ Rusiji politična in družabna nezadovoljnost. Vse stranke, tudi malomeščanske in kmetске, ki so nasprotovale carizmu, so si nadele „socialistični“ pridevek. Stranka socialnih revolucionarjev je bila prav za prav navadna ruska kmetška stranka, ki je s socialistično ideologijo utemeljevala pravico kmetško-delavskega ljudstva do graščinske zemlje, ki da je „božja“ last. V resnici pa je šla za tem, da kmetu zemljiško posest poveča, jo osvobodi vseh vezi skupne uprave ter ga napravi za samostojnega in zasebnega lastnika po vzoru njegovega zapadno-evropskega tovariša. Ta kmetška stranka je bila naslednik starih „narodnikov“.

Zlasti po revoluciji l. 1905. se je stranka socialnih revolucionarjev mogočno razširila po vaseh. V revoluciji l. 1917. so bili socialni revolucionarji vodniki in ideologi kmetskih množic, zahtevajoč razdelitev zemlje med posamezne kmete. „Socializacija poljedelstva“ v smislu revolucionarnega komunizma jim je bila torej tuja. Oni so dokazovali le, da bo odprava veleposestev in njihovih privilegijev, pove-

čanje posameznih kmetjskih domov, prepoved, da postane zemlja predmet kupčije in špekulacije posameznikov, odprava meznega sistema na kmetijah — uresničila njihov „socializem“. Ko so prišli na oblast boljševiki, si glede tako perečega agrarnega problema niso bili prav na jasnem. Zato so prevzeli ideologijo socialnih revolucionarjev za temeljno misel svojega socializacijskega dekreta.

Kmetje so ta dekret pravilno razumeli. Njihovi vaški sovjeti so zemljo in inventar dosedanjih veleposestev prevzeli in razdelili na družine, katere jo smatrajo za svojo zasebno lastnino. Nemogoče je dopustiti popolno svobodno individualno kmetovanje, istočasno pa prepovedati mezdno delo; kajti intenzivno poljedelstvo je sezonsko delo, ki ne more celo leto rediti toliko ljudi, kolikor jih potrebuje v dneh največjega dela. Zato pozneje boljševiki niso drezali v ta problem ter so celo mezdno delo na kmetih molče priznavali, ako je bilo najemanje delavcev potrebno za lastno prehrano. Tudi niso imeli sovjeti te moči, da bi mogli kmetom zabraniti medsebojno menjavo, prodajo in kupovanje zemlje. Določba, da ima kmet samo do smrti pravico uživati svojo zemljo, je ostala torej na papirju. Res je sicer, da je v sovjetski Rusiji odpravljeno dedno pravo. Toda njihov dekret z dne 1. maja 1918 izrečno pravi, da se določbe o odpravi dednega prava ne nanašajo na kmetjska posestva. Ravno tako so ostale na papirju določbe, da se mora kmetjska posest kolikor le mogoče zenačiti in zemlja porazdeliti najprej med brezposestne in male kmetiče. Večinoma se je zgodilo ravno narobe. Imovitejši kmetje so navadno aktivnejši in vodilni del vaškega prebivalstva. Večina ruskih kmetov je še nepismena in malo izobražena. Zato se je razdelitev zemlje in inventarja veleposestev izvršila precej neekonomsko, divje in z mnogo nepotrebne škode. Pri tem pa so

večji in srednji kmetje dobili največ plena. Ponekod se je začel boj med „vaško buržoazijo“ ter „vaško sirotinjo“ zaradi neenakosti ob dodeljevanju zemljišč in inventarja. Pri tem so najbolj ubožni tudi najslabše odrezali, kajti krajevni sovjet je dodelil posameznim kmetom le toliko zemlje, kolikor so jo mogli sami obdelovati. Ker so pa zelo ubožni ali pa brezposestni kmetovalci imeli le malo orodja in živine, tudi niso mogli obdelati tolikšnega zemljišča kot tisti, ki so imeli dovolj mrtvega in živega inventarja. Zaradi vseh teh nesoglasij so bili boljševiki znova primorani vmešati se v agrarni problem ter so 20. maja 1918 izdali nov dekret o organizaciji „vaške sirotinje“ (Sobranje Usakonenij št. 43), ki je skušal popraviti krivice, ki so se zgodile pri izvedbi te velike in največje agrarne reforme na svetu.

Ruski kmet je porabil ugodno priliko politične revolucije ruskega mestnega in industrijskega proletarijata, ter je izvedel agrarno revolucijo po svojih lastnih potrebah in željah. Za vse, kar so počeli boljševiki po mestih, se ni zmenil. Njega je zanimala le domača vas, agrarna reforma, razdelitev graščinske živine in ostalega inventarja. Izvedel je agrarno revolucijo v pravcu, ki je silno pomnožil zasebno zemljiško lastnino, sebi in intenzivnemu gospodarstvu v korist. Siloma odvzeto zemljo smatra sedaj kljub vsem sovjetskim dekretom za svojo osebno lastnino, ne samo do svoje smrti, ampak „za vedno“. Izvršil je revolucijo lastninskih zemljiških razmer, kakor jo je zapadna in srednja Evropa že davno pred njim. Ruski kmet pa se zaveda, da mu je pomogla do zemlje politična revolucija industrijskega proletarijata, ki je odpravila carizem in iztrebila vse njegove uredbe. Na tej zavesti ruskih kmetov so se ponesrečili doslej vsi poskusi kontrarevolucije, kajti kmetje se boje povratka caristov, to je veleposestnikov, ki bi jim

osvojenjo zemljo hoteli zopet odvzeti. Za to ceno radi prenašajo politično diktaturo proletarske manjšine. Kaj počne ta manjšina po mestih, jih ne zanima, na kmetih, na svojih povečanih in izboljšanih domovih, pa so sami svoji lastni gospodarji.

Velika ruska revolucija je po svojem poglavitnem učinku agrarna revolucija, ki je silno pomnožila zasebno lastnino stotilijonske množice kmetov.

SEDEMNAJSTO PISMO.

Ruski kmetje in komunizem.

V revoluciji torej se je polastil ruski kmet zemlje veleposestnikov in fevdalne gospode. Obenem mu je nadaljni razvoj revolucije prinesel tudi še marsikatero drugo dobroto. Predvsem je ustavil plačevanje davkov. Odpadlo je tudi plačevanje zakupnin in „obrok“ stare zemljiške odveze. Kmetje so si opomogli in ponekod so nastale nove, čedno zidane vasi. Papirnati denar je imel neznatno vrednost, pozneje skoro nobene več, in zato kmetje niso prodajali svojih pridelkov drugače kot le proti blagovni zamenjavi. Obrtnih izdelkov, ki jih potrebuje kmetijsko gospodarstvo, pa kmetje niso proti zamenjavi dobili toliko, kolikor so jih potrebovali. Dovoz živil v mesta je skoro prenehal in sovjetom ni preostalo drugo, da preprečijo lakoto v mestih, kot nasilne rekvizicije živeža po vaseh. Obroženi delavski oddelki so hodili od vasi do vasi in rekvirirali živež. Prav pogosto pa se je zgodilo, da so se kmetje rekvizicijam uprli, celó z orožjem. Nastala je nova notranja vojna, sedaj med meščani in kmeti za živež in prehrano.

Mestno delavstvo se je v tej borbi ogledalo za primernim zaveznikom. Kljub razdelitvi gosposke zemlje je ostalo po vaseh še dosti kmetskih revežev, ki so bili pri nasilnih delitvah zemlje in gospodarskega orodja prikrajšani. To vaško sirotinjo so sovjeti sedaj poskusili organizirati. Dne 20. maja 1918 je izšel dekret, ki je določal organizacijo vaške sirotinje v posebnih komitejih, kateri naj bi sodelovali pri rekvizicijah živil in katerim bi pripadel tudi en del zaplenjene robe. Iz tega se je razvil v sovjetih samih boj med boljševiki in socijalnimi revolucionarji, ki

so poprej boljševice pregovorili, da so sprejeli njihov načrt zemljiške „socijalizacije“. Ta boj, v katerem so socialni revolucionarji branili kmete pred nasilnimi rekvizicijami, je končal končno z njihovim porazom. Boljševiki so bili mnenja, da z razdelitvijo gosposke zemlje agrarna revolucija nikakor še ni končana. Vso agrarno produkcijo so hoteli postaviti na kolektivno osnovo, s čimer so hoteli doseči njen znaten podvig. Temelj za kolektivni produkcijski način v poljedelstvu pa so hoteli ustvariti s poljedelskimi komunami. Rekli so: Kdor postane član poljedelske komune, se mora odreči vsaki zasebni lastnini. Vse premično in nepremično premoženje posameznika, hiša in zemlja, denar in inventar, postane skupna komunska last. Komuno vodi od njenih članov svobodno izbrani svet. Ta določa delovni red članov na skupnih zemljiščih. Poglavitna naloga te organizacije je, da nadomesti malokmetiško gospodarstvo z združenim poljedelskim veleobratom. Dobiček tega skupnega dela naj se porabi v prvi vrsti za skupne potrebe članov. Pri tem naj poskuša zgraditi skupna bivališča, skupne delovne prostore in zabavišča, šole, knjižnice itd. Kar ostane, naj dobe člani. Vsak član komune je zavezan delati po svojih sposobnostih, a vsak ima pravico zahtevati od nje, česar potrebuje.

Te komune, ki spominjajo na cerkvene samostanske redove, se niso obnesle, čeprav so jih že prvo leto našteali nad 500. Ko je izbruhnila revolucija, se je veliko število mestnih prebivalcev, ki so se doselili tja s kmetov, zopet povrnilo v vasi. Ti delavci niso imeli potrebnega orodja in živine, s katero bi bili obdelovali dodeljeno jim zemljo, ne hiš, v katerih bi bili stanovali. Podobno se je godilo vaški sirotinji. Oboji so zato poskusili, si s skupnimi močmi, z združeno vzajemnostjo pridobiti, česar jim je primanjkovalo pri poljedelskem delu. To je bilo umljivo tembolj,

ker država ni dajala ne posojil, ne inventarja posameznikom, ampak zgolj komunam. Boljševiki so mislili, da bo mogoče to izvesti po zgledu obrtnih produktivnih zadrug na kmetih, v katerih so se združevali k skupni produkciji kmetski obrtniki. To so vaška sirotinja in pa delavci, ki so se iz mest vrnili domov, razumeli takó, da se izvede nova delitev zemlje, ker so pri prvi bogati in srednji kmetje dobili več kot oni sami. Kmetje so se branili s pasivnostjo. Zaradi odrejenih rekvizicij živil so malo delali in pridelali komaj za lastno potrebo. Velike površine polja so ostale neobdelane. Zgodilo pa se je tudi, da so se kmetje pri rekvizicijah uprli za orožjem v roki. Sovjeti so kmalu spoznali, da so njihova dosedanja prizadevanja brezuspešna in da jih nasilstvo proti kmetom spravlja v nevarnost. Že naslednje leto (1919) je rekel Ljenin na kongresu: Nič ni bolj bedasto kot nasilno poseganje v kmetiško gospodarstvo. Problem ne tiči v razlastitvi srednjih kmetov, temveč v upoštevanju posebnih prilik v kmetskem življenju, v tem, da se naučimo od kmeta samega metod za prehod v boljši socialni red, ne pa v tem, da mu jih ukazujemo. V tem pogledu, sodrugi, smo nemalo grešili. — Od tedaj govore sovjeti vedno več o potrebi sodelovanja „srednjih“ kmetov pri javni upravi. Kmete puste gospodariti po vaseh po mili volji, prav tako, kakor se obratno kmetje ne brigajo, kaj počno boljševiki po mestih. Med njimi je zavladal tih sporazum. Kljub temu nadaljujejo sovjeti z ustanavljanjem velikih poljedelskih obratov v državni režiji, ki naj bodo kmetskemu ljudstvu nekak vzor bodočega socialističnega gospodarstva. Teh sovjetskih gospodarstev, agrarnih komun, produktivnih zadrug domače industrije itd. so našteli doslej preko 5000. Kmetje jim ne nasprotujejo zaradi njihove tehnične naprednosti, ob kateri se tudi sami marsikaj nauče.

Vsaka druga prisilna komunizacija kmetskih zemljišč pa je že davno popolnoma odpravljena in je niti komunistična stranka v svojem agrarnem programu iz l. 1919. ne zahteva več. Še več. Boljševiki danes priznavajo opravičenost male kmetije, priporočajo komasacijo (zložitev) raztresenih kmetskih posestev, država skrbi za umetna gnojila, za semenogojstvo, melioracijo zemljišč ter podpira zlasti tudi poljedelske zadruge. Ustanavljajo se osnovne šole po vaseh. V tem pogledu se je v zadnjih letih mnogo zboljšalo, ker se je dvignila splošno ljudska izobrazba poprej večinoma nepismenega kmetskega prebivalstva. Boj med kmeti in vaško sirotinjo je že davno utihnil. Ako pa sovjeti preganjajo kmetske oderuhe, razne mešetarje in prekupčevalce ter zemljiške špekulante, je to kmetskemu ljudstvu celo prav, ker jih tudi ono samo črti.

Političnih pravic, ki jih daje sovjetska ustava, se ruski kmet še ne poslužuje. Čeprav uživa industrijsko in obrtno delavstvo pluralno volilno pravico, bi se vendarle mogli kmetje zaradi svoje velikanske številne premoči v državi polastiti že danes vse državne moči čisto po legalni poti; toda ruski kmet se v javnem življenju danes zanima samó za svoj vaški in krajevni sovjet. Preveč je še zaposlen z razmerami v domači vasi, z urejevanjem lastnega gospodarstva in s svojim strokovnim in splošnim izobraževanjem. Ravno na tem dejstvu pa počiva danes vsa moč sovjetov in trdnost njihovega režima.

OSEMNAJSTO PISMO.

Zadruge in politično strankarstvo.

Poljedelci tožijo, da za svoje pridelke izkupijo premalo. Mestni prebivalci pa so ogorčeni nad draginjo živil. Razliko med nizkimi izkupički kmetov in visokimi cenami, ki jih plačujejo mestni konsumenti, dobi trgovec. Trgovski kapital ožema oba.

Ta resnica je že stara in zato so si kmetijski producenti in mestni konsumenti hoteli pomagati z zadrugami. Samo zadrugništvo bi moglo znatno omejiti izkoriščanje trgovskega kapitala. Vendar je zadrugništvo še šibko, tudi v Sloveniji, kjer se je prilično že precej udomačilo. Kmetijsko ljudstvo bi svoje pridelke lahko prodajalo naravnost konsumentu, ako bi bilo boljše organizirano v svojih lastnih prodajnih in vnovčevalnih zadrugah. Nasprotno pa bi moral biti tudi mestni in delavski kupovalec organiziran v svojih konsumnih društvih. Kupčijska zveza med zadrugami producentov in konsumentov bi bila obema le v korist.

Razvoj zadrugništva ovira na tej in na oni strani marsikaj. Mestne konsumne zadruge trpe največ na pomanjkanju lastnega obratnega kapitala. Zato so prisiljene najemati bančna in druga draga posojila, ki se morajo visoko obrestovati. Tudi je njihova režija navadno dražja kot ona posameznega trgovca, ki ne pozna omejitve delovnega časa in nima večjih izdatkov za socialne dajatve. Zadrugništvo na kmetih pa navadno trpi še na drugih boleznih kot so one mestnih konsumnih društev. Mali poljedelci in zakupniki zemljišč se navadno ne morejo posvečati delu v zadrugnih organizacijah, ker jim primanjkuje časa ali pa za te posle nimajo potrebnega znanja. Zato se rado

zgotovi, da dobi v združnih organizacijah na kmetih vpliv tako zvana vaška buržoazija, razni prekupčevalci, živinski trgovci, lesni industrijci, skratka ljudje, ki sami kupčujejo. Njihov družabni vpliv ovira razvoj kmetijskih zadrug. Tudi za nas veljajo besede predsednika avstrijske republike dr. Hainischa, ki je v svoji knjigi „Die Landflucht“ zapisal: „V naših alpskih deželah so živinski prekupčevalci in mesarji tako zelo premešani s kmeti, da je dostikrat prav težko ustanoviti združno vnovčevalnico za živino.“

Pri nas stoji poleg tega pretežen del združništva na kmetih pod vplivom političnih voditeljev. Ti zopet so podvrženi vplivu svojih strankarskih pristašev po mestih in trgih med trgovci, mešetarji in prekupčevalci. Politična zloraba po strankah je največja ovira pravim gospodarskim namenom združništva. Najbolj razvite so pri nas kreditne zadruge. Veliko od njih je bilo ustanovljenih iz strankarsko-političnih razlogov, da se pritiska na gospodarsko odvisne volilce. Vnovčevalne in produktivne zadruge pa se zanemarijajo: prvič, ker je njihovo vodstvo težje ter je njihov uspeh odvisen od dobrega strokovnega znanja in vodstva; drugič, ker politični stranki zadošča za pritisk na volilce že kreditna zadruga. V večini naših zadrug odloča le pripadnost in korist politične stranke, ne pa stvarni, socialno-gospodarski pomen združne organizacije. Zato se pri nas združništvo ne more razviti do tiste višine, do katere bi se lahko, ako bi bilo združništvo politično neodvisno. Ekonomska misel združne organizacije je podlegla politični strankarski špekulaciji. Zato ostaja gibanje brez praktičnih gospodarskih uspehov. Takšne zadruge izgube za prebivalstvo vsako privlačnost, komaj životarijo, ostajajo brez lastnega notranjega življenja in se vzdržujejo samo še zaradi strankarske discipline in političnega ugleda.

DEVETNAJSTO PISMO.

Žito, borzni špekulanti in draginja.

Nauk o narodnem gospodarstvu pravi, da je od množine žitnega pridelka odvisno, ali cene poljedelskih produktov padajo ali pa naraščajo. Kadar so letine dobre in pridelek žita celo prekaša potrebe prebivalstva, nastane agrarna kriza. Ako pa žitni pridelek ne zadošča za pokritje vseh potreb konsumentov, se pojavi splošni draginjski val. Zato je za splošno gospodarsko stanje na svetu in tudi za posamezne dežele silno važna žitna trgovina. Ta trgovska stroka se je zato tudi najbolj razvila in razširila.

Središča žitne trgovine so pa žitne borze. Tam se snidejo trgovci, ki žito na debelo prodajajo in kupujejo. Med njimi je veliko žitnih špekulantov, ki blago kupujejo in prodajajo, ne da bi ga vsaj videli, in bogaté samo od razlik med nakupno in prodajno žitno ceno. Mnogi pri tem seveda tudi izgubé. Žitna špekulacija na svetovnih žitnih borzah ima mogočen vpliv na cene. Ako se n. pr. združi več bogatih žitnih špekulantov na borzi v Čikagi, cene žitu lahko naganjajo navzgor ali pa znižujejo, kakor pač njihov dobiček bolj kaže. Dostikrat takšni bogati špekulanti v jeseni, ko kmet prodaja, cene pritiskajo navzdol, pa jih zopet našenejo kvišku spomladi, ko kmet kupuje. Pri tem trpi producent = kmet in konsument = mestno in delavsko prebivalstvo. Dobiček spravijo v svoje žepe pa borzni žitni špekulantje.

Na svetovnem tržišču sta odločilni glede žita zlasti dve deželi: Amerika in Rusija. V Ameriki se je žitna produkcija v 19. stoletju silno dvignila. Mnogo milijonov evropskih izseljencev je spremenilo velike pušče v Združenih državah severne Amerike in tudi

v Kanadi v plodna žitna polja. Razvoj železnic in brodarstva je omogočil, da se ameriško žito po ceni prepelje v Evropo. Ta tuj dovoz pritiska na žitne cene v Evropi. V osemdesetih in devetdestih letih preteklega stoletja je pripeljala Amerika toliko cenenega žita v Evropo, da so cene silno padle in so kmetje, ki so žito pridelovali v Evropi, silno trpeli. To je bila doba agrarnih kriz. Toda ta ameriška konkurenca je kmalu začela ponehavati. Vzrok tega je bil, da se je začela silno naglo razvijati ameriška industrija. Izseljenci iz Evrope so iskali dela in zaslужka predvsem v tovarnah, v rudnikih in v trgovini. Množina žitne produkcije v Ameriki je začela padati, a velik njen del je porabilo novo naraščajoče mestno in industrijsko prebivalstvo. Leto za letom je bilo manj žita pripeljanega iz Amerike v Evropo. Zadnja leta pred vojno je zato zopet naraščala draginja kmetjskih pridelkov.

Med svetovno vojno je v Ameriki, na Angleškem, pa tudi drugod država kar najbolj pospeševala žitno produkcijo z visokimi cenami in z državnimi podporami. Zato so se kmetje bolj bavili z žitom kot pred vojno. Milijonske armade so potrebovale mnogo kruha, prav tako tisti, ki so se zaposlovali v vojnih industrijah. Po vojni, ko so se zaprte državne meje zopet odprle, je bilo žita zopet kmalu dovolj, da, celo preko potrebe. V letih 1922 in 1923 so cene žitu že znatno padle. Začela se je pojavljati agrarna kriza. Cene poljedelskih produktov so začele padati, nasprotno pa so cene industrijskih produktov, ki jih kmetje morajo kupovati, zelo narasle. To se je poznalo zlasti v Srednji Evropi zaradi mnogih novih, po vojni vspostavljenih državnih in carinskih mej. Številni kmetovalci v Ameriki in na Angleškem so pridelavo žita zopet opustili. Leta 1924. so žitne cene sicer zopet nekoliko poskočile, toda samo za kratek

čas. Leta 1925. se je agrarna kriza zopet pojavila, postajala vedno večja in resno ogroža vsa kmetška gospodarstva. Številni kmetški domovi so že doslej postali njen plen.

Vzroki našega gospodarskega propadanja segajo nazaj v svetovno vojno. Amerikanci so ugotovili („Bankers Trust Co“), da so znašali direktni izdatki za vojno od l. 1914.—1918. na strani antante 711 milijard zlatih mark, oni centralnih držav pa 379 milijard, skupaj tedaj 1090 milijard zlatih mark. Od tega velikanskega računa je odpadlo na Združene severoamerikanske države 140 milijard, na nekatere druge izvenevropske države pa 8 milijard. Ves ostali račun okolo 1000 milijard je plačala Evropa, ki je pri tem osiromačila. K tem izdatkom pa je treba prišteti še indirektno izgube, ki se ocenjujejo skupno na 359 milijard. Naravnost strašne pa so bile človeške izgube. V štiriletni vojni dobi je padlo 10,135.000 mož, a 7,137.000 jih je bilo telesno pohabljenih. Od 66 milijonov ljudi, ki so bili ob vojni mobilizirani, je bilo 58 milijonov Evropejcev, kateri so bili nasilno odtrgani od svojega redovitega, predvsem produktivnega dela.

Padec produkcije v Evropi v obče je bil torej le naravna posledica vojne. Tudi žitna produkcija v Evropi je nazadovala in se je zato dvignil njen uvoz žita iz prekmorskih dežel. V letih 1909—1915 se je pridelalo v Evropi več žita kot v vsakem drugem delu sveta. Kljub temu je bil uvoz potreben. Za 455·3 milijonov prebivalcev Evropa že pred svetovno vojno ni pridelovala zadostno žita. Evropski konsum žita je namreč daleč nadkriljeval povprečni svetovni konsum. V enem letu je znašal konsum žita v Evropi na eno glavo 3·56 meterskih centov, povprečni svetovni konsum pa le 2·68 meterskih centov na leto in glavo. Prekmorski uvoz žita v Evropo je znašal pred vojno

141·8 milijonov meterskih centov. Združene severo-amerikanske države so uvozile v letih 1910/14 v Evropo 105 milijonov bushelov žita, v letih 1921/23 pa 289 milijonov. Žitne cene je torej narekoval ameriški farmer, ki bi bil slab računar in gospodar, ako ne bi izkoristil zase tako zelo ugodne konjunktore. Kako je cena žita narasla, prikazuje sledeči primer: L. 1913. je bila povprečna cena pšenici v največjem uvoznem tržišču Evrope, v Londonu, 7 funtov šterlingov in 4·36 šilinga za 112 lbs. Leta 1924 (v decembru) pa je znašala povprečna cena za isto količino in kvaliteto 12 funtov šterlingov in 3 šilinge. V Srednji Evropi se k temu znatnemu povišku cene pridružuje splošno povišanje prevoznih stroškov, visoka in nenaravna obrestna mera, razne državne prepovedi in oteževanje uvoza in izvoza, carine, manipulativni stroški itd. Vzporedno s tem so se povišavali še davki in razne socialne dajatve. V tem pogledu nam podaja zasebna statistika za poljedelske obrate v srednji Evropi nastopno sliko:

	Zlate krone za hektar in leto	
	1913/14	1924/5
Davki	20·28	31·968
Socialne dajatve	2·78	25·456
	23·06	57·404

Te številke dokazujejo, kako zelo so se povišale javne dajatve po vojni. Podražitev produkcijskih stroškov za obrat večjih poljedelskih posestev pa nam dokazuje sledeča zasebna, toda strokovna statistika:

	1913/14	1924/5
Gnojila	44·1	59·8
bencin, les, premog, olje . . .	28·2	56·1
vzdrževanje poslopij in strojev	25·7	45·—
mezde in socialne dajatve . .	294·—	398·4
obrestovanje	29·4	67·4
davščine	28·39	44·75

Pri enem hektarju plodne zemlje so se podražili produkcijski stroški ravno za 50 odstotkov.

Osiromašenje Evrope zaradi vojne in številne nove carinske meje v Srednji Evropi je omogočilo druginjski val, ki je podprt z okrnjenim železniškim prometom, uvoznimi ali izvoznimi carinami, manipulativnimi taksami, pristojbinami in globami vzpodbudil dragoletnike in opogumil tuje borzne špekulante, da so nezaslišano bogateli na račun celokupne Evrope, v Srednji Evropi pa upropaščali male in srednje kmetije. Gospodarsko propadanje kmetijskega stanu v Srednji Evropi zaradi teh neurejenih razmer je danes največji socialno-gospodarski problem, ki more končno postati vzrok velikih političnih in socialno-gospodarskih pretresljajev.

DVAJSETO PISMO.

Državni žitni monopol?

Gospodarsko stanje kmetijskega ljudstva pa je odvisno tudi še od mnogih drugih činiteljev. Za poljedelca je n. pr. jako važen geografski položaj njegove zemlje. Tako moramo razločevati tudi med alpskim kmetom in nižavskim poljedelcem. Država Srbov, Hrvatov in Slovencev je tudi v tem pogledu zelo različna. Slovenija je pretežno alpska pokrajina. Tu je že narava določila kmetu, da bodi predvsem živinorejec, ki potrebuje dobrih pašnikov. Njegov najboljši zaslužek je živinska prireja in produkti, ki so v zvezi z živinorejo, tako zlasti mleko, maslo, sir. Žita pridelava premalo in ga mora zato dokupovati.

V plodnih nižavah je drugače. Delo je lažje, zemlja rodovitnejša, elementarnih ujem je manj in tudi manj škodljivih. Tu je skrb poljedelca posvečena predvsem žitu in koruzi. V alpskih pokrajinah kmet žito dokupuje, v nižavah ga pa prodaja. Preveč nizke žitne cene so našemu hribovskemu kmetu škodljive, ker bi izgubil veselje pečati se še z žitom. Zaradi tega bi ga moral še več kupovati, a ta nadaljnji njegov denarni izdatek bi njegovo zadolževanje le še pospešil. Ravno tako pa mu škodujejo tudi previsoke žitne cene. Previsoke žitne cene imajo — kakor smo že rekli — za posledico splošni draginjski val. Ta zmanjša kupno moč mestnega in industrijskega konsumenta, ki se zato povsod omejuje, tudi pri nakupu masla, mesa, mleka, jajc in vina. Poleg tega alpski kmet sam žito dokupuje, predvsem seveda koruzo za prehrano ljudi in živine. Poleg tega bi bil prisiljen baviti se tudi z žitom pod najbolj neugodnimi pogoji, a na njegovem malem posestvu bi se to poznalo pri

manjšem pridelku potrebne mu živinske krme. Zelo neugodno zadevajo previsoke žitne cene tudi vinogradnike, mlekarje itd. Za našega alpskega kmeta je torej najbolj ugodna takšna svetovna žitna cena, ki mu ne pokvari vrednosti njegove domače žitne produkcije.

Ponekod, n. pr. v Švici in na Norveškem, je uvoz žita pod nadzorom države. Tudi za kmetijsko gospodarstvo v Sloveniji bi bilo to priporočljivo, toda z ozirom na politični in kulturni položaj ter na prevelik vpliv velike trgovine v ostalih pokrajinah naše države, ne moremo misliti na skorajšnjo uvedbo državnega žitnega monopola. Današnja Rusija je vso zunanjo trgovino z žitom monopolizirala. Glede tega so mnenja različna. Narodni gospodarji postavljajo vprašanje tako: Kaj je boljše za kmečko prebivalstvo, ki prideluje žito, ali zaščitna carina na tuj uvoz žita ali pa državni monopol? V deželah, kjer se žita pridelata manj kot ga je potrebno za domačo potrebo, se nagiba mnenje žitnih producentov in seveda tudi konsumentov k uvoznemu monopolu. Tako je n. pr. že l. 1894. zahteval v nemškem državnem zboru zastopnik agrarcev grof Kanitz uvedbo državnega monopola za uvoz žita. V bivši Avstriji je bil bojevnik za to misel mlinar in poslanec Till. Na Francoskem ga je predlagal socijalistični vodja Jaurès. V današnji avstrijski republiki ga sicer še nimajo, zahtevajo ga pa socialni demokrati in poleg njih ugledni agrarni politik Michael Hainisch, danes tudi predsednik te republike. V Švici in na Norveškem je uveden, kakor že povedano. Za gospodarske razmere v Sloveniji, ki je navezana glede prehrane prebivalstva na uvoz žita in koruze, bi bil takšen državni monopol, ki bi mogel regulirati žitne cene v dobi agrarnih kriz in naraščajoče dragine, ki bi torej ščitil žitnega producenta in konsu-

menta pred špekulacijami borzijanskih kartelov, priporočljiv.

Kmet mora kupovati železo in cement, stroje in orodje, perilo in obleko, čevlje in usnje. Cene vsem tem industrijskim proizvodom pa določajo v današnji kapitalistični družbi karteli. Dokler bo velika industrija zasebna lastnina kapitalistov, bo kmet kot konsument njihov gospodarski podložnik, kakor je bil nekdanj graščinski. V interesu poljedelca je torej, da pride velika obrt in velekapital pod učinkovito nadzorstvo družbe, odnosno države, ki bo odpravila ali vsaj ublažila diktat finančnega kapitala glede obrestne mere in diktat industrijskih kartelov glede industrijskih cen. Nasprotno pa je zasebna lastnina kmetov potrebna in neodpravljiva, ako hočemo vzdržati in dvigniti poljedelsko produkcijo, na kateri temelji vse svetovno gospodarstvo in obstanek človeštva vobče.

Med kmetskim in industrijskim prebivalstvom se je pogostokrat vodila medsebojna borba. Navadno so se te borbe sukale okoli zaščitnih carin na agrarne proizvode. Industrijsko delavstvo se je upiralo zaščitnim carinam na žitne in mlevske pridelke, ki so mu podraževale kruh. Stare meščanske kmetske (ljudske) stranke so se navadno v teh borbah vezale z veleindustrijo. Kmetski zastopniki so običajno morali glasovati za zaščitno carino na tuje industrijske in obrtne izdelke, zato pa so zastopniki industrije glasovali časih tudi za agrarne carine.

Veliki večini naših kmetov, zlasti alpskih, ki morajo dokupovati tudi žito in krmo, to ni bilo v korist, ker četudi jim je žitna trgovina donášala nekaj malega koristi, so jo morali preplačevati z industrijskimi carinami, ki so jih zahtevali in dosegali mogočni industrijski baroni. Zveza med kmeti in delavci proti velekapitalu bi bila za oba najboljša obramba. Le spoznanje skupnih interesov kmetskega in delavskega

ljudstva v današnji kapitalistični dobi more uspešno obraniti kmeta pred uničujočimi agrarnimi krizami, a delavstvo pred kapitalističnimi dragoletniki.

V Jugoslaviji so produktijski pogoji in življenske potrebe med poljedelci zelo različne. Kmet v pokrajinah slabo rodovitne ali alpske zemlje, kakor je na primer Slovenija, velik del Hrvatske, Bosne, Hercegovine, Dalmacije in velikega dela Srbije, je po višini civilizacije v posameznih pokrajinah večji ali manjši konsument, ne samo obrtno-industrijskih izdelkov, temveč tudi dokupovalec žita in krme. Pretirane industrijske zaščitne carine so mu škodljive prav tako kot previsoka svetovna žitna cena, ki je običajno plod finančnih kartelov in bogatih žitnih špekulantov.

ENOINDVAJSETO PISMO.

O davščinah kmetskega ljudstva.

Državni davki so tako stari, kolikor je stara država kot najvišja organizacija družbe. Vedno in povsod pa se je z davki ravnalo tako, da jih je največ plačevalo delovno ljudstvo in da so se kolikor le mogoče ščitili bogatini. Celo tako „krščanska“ vladarica, kakor je bila cesarica Marija Terezija, je izdala odlok, da morajo kmetje plačevati eno petdesetino vrednosti svojega posestva kot letni davek, mogočni in bogati graščaki pa samo eno stotino, torej še enkrat manj.

Tako je še danes. Novodobni kapitalisti vedno poskrbe, da se predvsem obdavčijo kmetje in delavci. Jugoslavija ima danes največ davčnih dohodkov iz indirektnih davkov, tako da plačata največji bogataš in največji revež enako velike davščine bodisi v obliki carine, trošarine, najrazličnejših taks, prometnega davka. Trgovci sicer trdijo, da oni plačujejo trošarine, carine, prometni davek itd. To pa ne drži, kajti oni te izdatke vračunavajo v blagovno ceno, torej so le nekak posrednik med davkarijo in blagovnimi kupci.

Največja davčna krivica, ki jo kmetsko ljudstvo tudi najbolj občuti je ta, da se obdavčujejo dohodki, ki izvirajo iz dela. Bolj pravično bi bilo, ako bi se obdavčevali le dohodki iz premoženja, to je iz posesti. — V tem pogledu smo zlasti v Jugoslaviji socialno reakcionarci. Pri nas je podvržen dohodninskemu davku vsakdo, ki zasluži letno več kot 6000 dinarjev. Toliko pa vsakdo mora zaslužiti, ako sploh živeti hoče. V mali in „revni“ Avstriji znaša davka prosti letni minimum danes 1400 šilingov, to je po

današnjem valutnem razmerju 11.200 dinarjev. Pri nas je torej davek od dohodkov dela silno visok. Socijalno pa je takšen davek sploh krivičen. Sledeči primer nam to lepo pokaže: Poljedelec si je vzel v zakup zemljišče od meščana. Že okolnost, da si je poljedelec vzel zemljišče v zakup, dokazuje, da lastnega zemljišča nima ali pa ga ima premalo. Resnica je tudi, da se v takšnih primerih zemlja previsoko ceni, ker hoče pravni lastnik doseči kar le mogoče visoko zakupnino. Zakupnina od zemljišča je zemljiška renta. Koncem leta mora poljedelec od dohodkov, ki mu jih je prineslo v zakup vzeto zemljišče, odšteti najprej zakupnino. Kar mu ostane, je zaslužek njegovega ali njegove družine dela. Od tega zaslužka plača davek. Kakor plačuje obrtni delavec v Jugoslaviji od svoje mezde tako zvani „ročni davek“, ki ga proglašajo za najbolj krivičnega, prav tako plačuje davek od svojega ročnega dela tudi zakupnik zemljišča, samo v drugi obliki.

Kmet, ki obdeluje svoje lastno zemljišče, sicer ne plačuje zakupnine; zato pa navadno plačuje obresti od dolgov. V tem primeru se dajatev ne imenuje zakupnina, temveč hipotekarne obresti. Ves dohodek pa je obdavčljiv, zato tudi ta kmet plačuje svoj „ročni davek“. Vendar mu ostane vsaj zemljiška renta, čeprav po raznih davkih znatno okrnjena.

Iz tega sledi, da meščan, veleposestnik ali rentnik prejema od zemljišča, danega v zakup, zemljiško rento v obliki zakupnine, uživa tedaj dohodek zgolj od posesti s pomočjo tujega dela, to je poljedelca. Zadolžen kmet pa mora plačevati zemljiško rento tistemu, ki mu je dolžan kot obresti. Njemu ostane torej samo mezda, ki si jo pa mora sam prigospodariti. Samo nezadolženi poljedelec dobi zemljiško rento in svojo mezdo za izvršeno delo.

Te razlike pri davščinah niso upoštevane, temveč je davek enak za tistega, ki uživa zemljiško rento brez dela in za onega, ki kot zakupnik ali hipotekarni dolžnik za svoje osebno delo prejema komaj mezdo. Pri tem so mali kmetje, ki so v Sloveniji v večini, socialno najbolj obremenjeni, ker jih zadevajo tudi večji konsumski davki, kajti mali posestnik mora za svojo in svoje živine prehrano primeroma tudi največ dokupovati. Ako bi res hoteli poljedelsko produkcijo dvigniti in pomnožiti, bi se morala malim in srednjim kmetom, katerih dohodki ne dosegajo eksistenčnega minimuma, priznati popolna davčna prostost. Seveda je današnji zakoniti eksistenčni minimum prenizko odmerjen, da bi zaslužil to ime. Vsem ostalim, katerih dohodki presegajo eksistenčni minimum, pa naj bi se odmerila dohodarina po dohodkih.

Prav tako krivičen je zemljiški davek. Hišarji in kmetje, katerim delo na zemljišču ne donša eksistenčnega minimuma, morajo plačevati zemljiški davek v prav isti izmeri, kot tisti zemljiški lastniki, ki zemlje sami ne obdelujejo, temveč od nje uživajo le rento. Ti naj bi plačevali samo dohodarino, kakor bi jo morali tudi kot navadni mezdni delavci od svojega zaslužka. Zemljiški davek je upravičen samo tam, kjer uživa lastnik iz svoje lastnine zemljiško rento, povsod drugje pa je socialno neopravičljiv. To dognati ni prav nič težko, ker je znano, kolikšne mezde se plačujejo delavcem v posameznih okrajih. Na temelju te povprečne mezde je lahko izračunati, koliko bi posamezen kmet zaslužil, ako bi se udinjal s svojo delovno družino pri veleposestniku.

Samo tistim, katerih dohodki presegajo tako izračunano mezдно kvoto, naj bi se predpisal zemljiški davek, vsem ostalim pa ne.

Današnji sistem zemljiškega davka pri nas je zastarel. Tu so posamezne parcele v katastru označene

z domnevanim čistim donosom. Pri tem se marsikomu godi krivica, kajti ocena se je izvršila navadno po samovolji posameznikov. Tudi ni pravično, ako je posamezen poljedelec s svojo izredno pridnostjo dvignil letni donos zemljišča in mora zaradi tega plačevati višji zemljiški davek kot pa oni, ki je svoje zemljišče zanemaril. Zaradi tega naj bi se donos zemljišč ocenil skupno za posamezne kraje, toda ne po sočasni kulturi zemljišč, temveč od gole zemlje. Strogo progresiven zemljiški davek pa bi moral biti uveden na tista zemljišča, ki donašajo posameznim lastnikom zemljiško rento brez lastnega dela ali, ki spreminjajo svojo posest v luksuzne namene, n. pr. v parke, v lovišča itd.

Po mnogih krajih se pritožujejo kmetiski ljudje nad neurejenostjo cerkvenih dajatev, zlasti „bere“. To je ostanek iz stare fevdalne dobe, ko so se javne dajatve in davki pobirali od gosposke v naturi. Ko se je po revoluciji l. 1848. odpravila desetina zaradi izvršene zemljiške odveze, bi se bile morale logično odpraviti tudi druge naturalne dajatve, ki ne spadajo več v naš čas denarnega gospodarstva. Poleg tega so se lastninske razmere od tedaj zelo izpremenile, tako da so ta bremena tudi individualno krivično razdeljena. Ponekod so predpisani celo pridelki, ki so se zaradi produkcijskih sprememb opustili in se ne pridelujejo več ali pa v zelo zmanjšani količini. Te dajatve bi se morale znova urediti, najboljše tako, da bi se dajatve v naturi spremenile v denarne prispevke, kjer so še potrebni in jih ljudstvo ne želi odpraviti.

DVAINDVAJSETO PISMO.

Ali naj se kmetom odvzame kredit?

Problem prezadolžitve kmetij je bil že pred svetovno vojno zelo pereč. V nekdanji Avstriji so znašali na kmetiskih domovih intabulirani dolgovi skoro 200 milijono zlatih kron. Nihče pa ni znal povedati in pokazati, kako bi se moglo to pereče socialno vprašanje rešiti z uspehom. Rešila ga je zasedaj svetovna vojna. Padeč vrednosti denarja na tako nizko stopnjo, kakor to pred izbruhom vojne nihče ni mogel niti slutiti, je tudi kmetiskim dolžnikom omogočil poplačilo starih dolgov. Kmetiska posestva so se med vojno in prva leta po njej rešila mnogih težkih hipotekarnih bremen.

Odkar pa se je denarna vrednost začela stabilizirati in je vrednost denarja zopet narasla, so se tudi kmetije morale zopet zadolževati in danes že prav pogosto zopet poje boben prisilnih dražb po vaseh. Kmet se hitro zadolžuje, današnja prekomerna visoka obrestna mera mu nalaga težka bremena, ki jih bo nosil vedno težje. Troje vrst kmetiskih dolgov poznamo. Navadno so nastali:

1. Zaradi melioracij. Kmet hoče zboljšati svoje posestvo, da bi povišal njegov donos. Vzemimo primer, da hoče izsušiti močvirnati travnik, obnoviti vinograd, regulirati strugo hudournika itd. Ako za ta nujna dela nima potrebnega denarja, si mora najeti posojilo, ki se v tem primeru zove melioracijsko posojilo. S takšnim posojilom si kmet navadno pomaga. Čeprav mora od posojila plačevati obresti, ga te vendarle preveč ne teže, ker je na drugi strani zboljšal zemljišče, dvignil njegovo vrednost, a navadno tudi njegov donos.

2. Zaradi sile in potrebe. Ako je kmeta doletela slaba letina ali pa je živinska kuga prinesla nesrečo ali mu je bolezen v družini naprtila večje izdatke, je kmet navadno prisiljen ogledati se za posojilom. To posojilo mu ni prineslo koristi, ker ni zvišalo vrednosti zemljišča niti njegovega donosa. V tem primeru se mora kmet pri svojih izdatkih omejiti še bolj, kajti od dosedanjih dohodkov gospodarstva mora odbiti najmanj vsaj obresti od novega posojila.

3. Zaradi nakupa nove zemlje in odpravnin dedičem. Ako kmetu količkanj kaže, rad prikupi kakšno novo parcelo. Navadno pa se zgodi, da nima denarja za plačilo za vso kupnino. V tem primeru se njegovo posestvo obremeni za neplačani ostanek kupnine. Drug primer: Kmet umre, posestvo za njim prevzame eden njegovih otrok. Prevzemnik posestva mora izplačati ostalim sodedičem, recimo bratom in sestram, odpravnino ali njihov dedni delež. Ti deleži so navadno tolikšni, da jih prevzemnik posestva ne more takoj izplačati v denarju, zato ostanejo vknjiženi, a od njih je treba plačevati prizadetim obresti.

Tako obremenjena posestva so za lastnika hudo breme, zakaj ako redno plačuje obresti in druge obveznosti, je samo pravni gospodar, ki mu posestvo vrže ob pridnem delu komaj toliko, kolikor znaša slaba dninarska mezda za vse njegovo in njegove družine skupno delo.

Kako bi se preprečilo prezadolženje kmetских posestev — o tem se je že veliko pisalo in govorilo po različnih parlamentih. Mnogi agrarni politiki so mnenja, naj bi država s posebnim zakonom določila mero zadolžitve, preko katere bi kmet ne smel pri najemanju posojil. Lahko bi se na pr. reklo: kmetško posestvo se sme zadolžiti le do polovice ali ene tretjine svoje vrednosti. Tako nekako, kakor so v dobi odeurštva („zelenašev“) napravili v Srbiji, kjer so za-

konito določili, da se kmetu ne more zarubiti in odzvzeti zemlje za pet dni oranja, hiše in en par volov. Ali bi takšna odredba bila primerna za naše slovenske razmere? Poglejmo!

Naši kmetje se zadolžujejo, kadar dokupujejo nova zemljišča, kadar se odločijo za melioracijska dela na svojem posestvu, kadar v združni obliki grade kakšno skupno gospodarsko napravo (na pr. elektrarno itd.), kadar izplačujejo svoje sodediče (brate, sestre, starše), kadar jih nesreče pri živini ali slabe letine v to prisilijo. Tako se množe kmetški dolgovi. Če bi se kmetu možnost zadolževanja omejila, bi nekega dne delno zadolženi kmet ne imel nobenega kredita več, zašel bi v položaj, iz katerega bi nikoli več ne prišel. Če bi se mu n. pr. nudila še tako ugodna prilika novega nakupa zemlje, bi se ji moral odreči, ker bi ne mogel nuditi svojega posestva v zastavo za kupnino ali pa njen ostanek, ki bi ga ne mogel plačati takoj v gotovini. Zemljišča bi mogli kupovati samo bogati ljudje, mali in srednji kmetje bi bili izključeni iz vsake zemljiške kupčije. Vsakdanja izkušnja nas uči, da more n. pr. sin prevzeti očetovo posestvo največkrat samo pod pogojem, ako se njegov bratje in sestre zadovolje z intabulacijo svojih dednih deležev na rodnem zemljišču. Ako bi se možnost zadolževanja omejila, bi se takšno posestvo največkrat moralo prodati na dražbi, kajti večina kmetških domov je zadolženih.

Če pa kmeta zadenejo slabe letine ali nesreče pri živini, si vendarle pogostokrat pomaga iz trenutne zadrege s posojilom. Ako bi se mu posojilo onemogočilo z odvzetjem kredita, bi propadel. Tudi bi nikakor ne koristilo razvoju poljedelstva, ako bi se kmetom otežkočevalo najetje melioracijskih posojil.

S takšnimi odredbami, ki zmanjšujejo realni kredit, bi kmetom torej ne bilo pomagano. Kmetškemu

ljudstvu se more pomagati samo na ta način, da se njegove splošne gospodarske razmere toliko izboljšajo, da mu prevelika posojila ne bodo potrebna. To se da doseči s tem, da država podpira in pospešuje poljedelsko produkcijo, da ga z ugodno carinsko, tarifno in trgovsko politiko štiti kot producenta in kot konsumenta, da poskrbi za cenejše melioracijske kredite, da uredi ceste in nudi cenen prevoz kmetijskih produktov, da podpira razvoj združnega gospodarstva pri nabavi skupnih potrebščin, zlasti takšnega orodja, ki ga posamezno gospodarstvo za sebe ne zmore, da zavaruje poljedelske produkte proti toči, a živino ob boleznih in nesreči itd.

TRIINDVAJSETO PISMO.

Strah pred proletarstvom.

Predsednik avstrijske republike, dr. Mihael Hainisch, znan agrarni politik, pravi v svoji knjigi „Die Landflucht“, da bi bilo mogoče preprečiti novo prezadolžitev kmetских posestev samo tedaj, ako bi se zemljišča ob prodajah in dedovanjih ne ocenjevala preko svojega resničnega donosa. On predlaga uradno ustanovitev (konstituiranje) zemljiških cen. To bi se naj izvršilo tako, da se kmetška posestva precenijo po njihovem resničnem realnem donosu. Ta cenilna vrednost naj bi se vpisala v stalni kataster, a pri vseh bodočih lastninskih spremembah bi se morala jemati v obzir samo tam vpisana cena, h kateri bi se prištela še vrednost pozneje izvršenih melioracij.

Res nam izkušnje povedo, da se zemljišča pogostoma previsoko cenijo. Krajevna prometna cena navadno znatno prekaša pravo donosno vrednost zemljišča. To pretiravanje cen pa nujno olajšuje prezadolžitve. Zakaj čim večja je kupna cena zemlje, tem večji je tudi tisti ostanek kupnine, ki ga kmetški kupec navadno ostaja dolžan in od katerega se zaveže plačevati obresti. Prav tako je pri prodajah posestev ali pri dediščinah, ko dogovorjena izplačila ali pa dedni deleži presegaajo resnično donosno vrednost posestva. Visoka prometna cena zemljišč omogoča njihovo prezadolžitev. Naraščajoče obresti končno kmeta zaduše, ker sta dolžnik in upnik do zadnjega varala samega sebe, da je zemljišče vredno več kot pa je bilo v resnici.

Več vzrokov je, ki umetno dvigajo krajevno prometno ceno zemlje. Tako se zlasti v alpskih pokraji-

nah rado dogaja, da kapitalisti začno nakupovati kmetije. Ne zato, da bi zemljo obdelovali ali pa na nji redili živino, temveč zato, da si urede velika lovišča divjačine. Ker imajo dovolj denarja, si lahko privoščijo to drago športno zabavo. Umevno, da takšni nakupi silno dvignejo prometno ceno zemlje v vsej bližnji okolici. Seveda pa bi bogati gospodje takšno početje takoj opustili, ako bi ne uživali svoje lastne lovske pravice, ki se ravna po velikosti posestva. Nobeden kmet nima pravice, da bi smel na svojem zemljišču svobodno loviti divjačino. Veleposestnik pa dandanes to pravico ima, ako ima njegova posest vsaj 200 johov površine. Zato bi bilo socijalno le pravično, da bi tudi na teh veleposestvih pripadla lovska pravica občinam, kakor velja to za kmetiska posestva. Če se to izvede, bodo bogati lovski športniki nakupljeno zemljo sami prav radi zopet prodali kmetom nazaj. Takšna lovska posestva bi prišla zopet v dobro poljedelstvu in živinoreji.

Pri nas je poglavitni vzrok pretiranih prometnih zemljiških cen ljudska preobljudenost. Pri nas je običajno, da prevzame domači kmetiski dom samo eden od otrok. Vsi ostali morajo z doma po svetu za kruhom. Ta pot seveda ni lahka, zlasti ako domača dežela nima dovolj obrtnije in trgovine, kjer bi mogli ti kmetje brez zemlje najti zaposlenost in vsakdanji kruhek. Kmetiski sinovi, ki so bili „odpravljeni“. hišarji brez posestva, mali kmetje s številnimi družinami — vsi ti hrepene po zemlji in so pripravljene v najtežjih socijalnih gospodarskih neprilikah dokupiti potrebne jim zemljiške parcele. Ker pa je povpraševanje po zemlji navadno večje od ponudb, nudijo za zemljo previsoke cene, kar seveda krajevne prometne zemljiške cene dviga in vzdržuje. Vsak kmetiski človek najprej misli na to, kako bi si mogel pridobiti vsaj toliko zemlje, ki bi ga ob pridnem delu

mogla preživljati. Zakaj vsak kmetijski človek ima strah pred proletarstvom, dninarstvom, pred tem, da bi moral vse svoje življenje ostati v tuji službi in biti vsak dan v nevarnosti, da ostane brez zaslužka in strehe, a na starost prepuščen slučajni milosrčnosti tujih ljudi.

Strah pred proletarsko bodočnostjo navaja takšne ljudi, da kupujejo zemljo za pretirane cene, da ostajajo dolžni kupnine, ki jih morajo obrestovati in odplačevati, tako da jim ostane za preživljanje časih še manj kot zaslužijo mezdni delavci - dninarji. Oni se zadovoljujejo z najubornejšim življenjem, samo da bi ostali samostojni gospodarji in bi jim bilo prihranjeno delati samo za druge. Precenjevanje zemlje je torej posledica strahu pred usodo dninarja. Moderni kapitalizem izkorišča delo v obrti in v poljedelstvu. V obrti in industriji dobe mezdni delavci svojo plačo, a nadvrednost njihove produkcije spravi lastnik delovnih sredstev, to so tovarne, stroji, orodje. V poljedelstvu pa je kmet samostojen podjetnik, ki sam dela s svojimi lastnimi delovnimi sredstvi: zemljo, orodjem, živino. Toda zaradi visoke prometne cene zemljišč se pri nakupih in izplačilih dediščin, nadalje ob slabih letinah, elementarnih nezgodah in boleznih pri živini ali pa v družini, zadolžuje. Nadvrednost njegovega dela si vzame kot obresti hipotečni kapital. Oba, kmet in delavec, služita kapitalu in delata zanj. Tisoči in tisoči so prisiljeni kupovati zemljo za vsako ceno, da se rešijo usode proletarca; pri tem se zadolžujejo in prevzemajo bremena, ki jih prenašajo le z največjim naporom. Njihova socialna usoda je še žalostnejša kot ona stalnega tovarniškega, strokovno izučenega delavstva, ki ga ščiti strokovna organizacija, ako jo ima, in državni zakoni o njegovi socialni zaščiti. Pogostokrat je beda v domih malih poljedelcev še večja kot v družinah industrijskih delavcev, ker jih

ne štiti nobena strokovna organizacija in nobeden državni zakon. Oni morajo sami na premajhnih posestvih prigrisposodariti svojo eksistenco, skrbeti za plačevanje obvez in dolgov ter je uspeh njihovega dela povrhu vsega odvisen še od vremena in mnogih naravnih zaprek, ki ogrožajo uspeh poljedelca.

Razne družabne reforme morejo poljedelcu pomagati samo deloma. Silno važne so za njegovo socialno stanje n. pr. melioracije zemljišč, regulacije hudournikov z državno pomočjo, nadalje poglobitev splošne in strokovne izobrazbe poljedelcev, njim ugodna carinska, tarifna in sploh trgovska politika države, kreditno zadružništvo, skupno vnovčevanje produktov, stik s konsumnimi zadrugami meščanov in delavcev zaradi doseganja boljših cen itd. Toda izkoriščanja po kapitalu tudi vse to še ne more preprečiti. Za kmetско ljudstvo je prav tako važno kot za naravnost prizadeto obrtno delavstvo, da se kapitalizem omeji s podružabljenjem veleindustrije, veletrgovine in bančništva. To bi današnje socialne prilike temeljito spremenilo, ker bi postal obrtni in industrijski delavec soodločujoč činitelj v kolektivno organiziranem gospodarstvu. Strah pred današnjo usodo meznega delavca bi izginil ali se vsaj znatno skrčil. Povpraševanje po zemlji in današnje hrepenenje brezposestnih po njej bi se zelo ublažilo. Zaradi tega bi današnje krajevne prometne cene zemljišč padle in se približale pravi njihovi donosni vrednosti. To bi silno olajšalo socialno-gospodarski položaj vseh, ki ostajajo na rodni grudi. Vse gospodarstvo v državi bi se izpremenilo do tal, ker bi ga urejeval in ravnal interes tistih, kateri delajo, a ne interes onih, ki špekulirajo in izkoriščajo delo svojega bližnjega.

ŠTIRIINDVAJSETO PISMO.

O agrarni reformi.

V Sloveniji poseduje nad polovico kmetov (približno 56 odstotkov) največ 5 ha plodne zemlje. Ti kmetje navadno nimajo gozdov. Cela današnja Slovenija, okrnjena po mirovnih pogodbah iz l. 1919., ima samo 836.000 ha polja (njiv, travnikov, košenic, vinogradov, itd.) in 690.000 ha gozdov. Večina veleposestev Slovenije ima izraziti šumarsko gospodarski značaj. Zato je gozdno gospodarstvo za poljedelce v Sloveniji silno važno. Veliko število malih kmetov in hišarjev se preživlja kot mezдно delavstvo v gozdu, v službi veleposestnikov in lesnih trgovcev. Poleg živinoreje je lesna obrt najvažnejša pridobitna panoga v domačem narodnem gospodarstvu.

Ko so svojedobno začeli prodirati Nemci v naše dežele, so si njihovi knezi, vojskovodje in cerkev z mečem v roki polastili polja slovenskega ljudstva. Pozneje so tudi gozdove in planine, ki so nekdanj bili lastnina vseh in jih je smel izkoriščati vsakdo, proglasili za svojo zasebno lastnino. Še pozneje so se polastili tudi skupnih občinskih pašnikov in gozdov. Tako so nastala graščinska veleposestva. V stoletjih so nemški fevdalci (knezi, grofi, baroni in plemiči) izvršili velikanski rop poprej svobodne kmetске zemlje. Tako sta nastali dve zemljiški lastnini. Zasebna lastnina fevdalne gospode je nastala kot posledica nasilnega ropa, zasebna lastnina okrnjenih kmetских domov pa kot posledica trdega dela kmetov. Šele velike revolucije (1789, 1848 in 1917) so zopet rešile kmetsko podložno lastnino iz kremljev fevdalne zasebne lastnine. Zadnja svetovna vojna (1914 do 1918) je zbudila veliko socijalno gibanje med

kmetskim ljudstvom. V nekaterih državah započeta agrarna reforma je precej pomnožila kmetsko zasebno posest. V Jugoslaviji pa se je izvajanje agrarne reforme doslej omejilo le na plodno zemljo, med tem ko so šumska veleposestva ostala nedotaknjena. Za Slovenijo je bilo to usodepolno, zakaj večino gospodske zemlje tvori gozd.

Vse prebivalstvo ima velik interes na tem, da se z gozdovi dobro gospodari. Gozdovi so varuhi dolin in Alp pred uničujočimi hudourniki, pred poplavami in lavinami. Od njih zavisi preskrba z vodo, dostiokrat ljudsko zdravje vobče in končno tudi ugodne klimatične razmere. Za posameznega kapitalista je gozd samo vrednota, ki množi premoženje ter ga obrestuje. Zato opazujemo, da špekulanti in kapitalisti hite s sekanjem dreves in da pogostokrat celo spričo zakonite zaščite gozdov posamezne gozdne parcele popolnoma izsekajo. S tem omogočijo hudournikom njihovo razdiralno delo, ki ruši ceste in mostove, poplavlja in uničuje plodne njive. Pospeševanje gozdarstva najbolj ovira kapitalistična zasebna posest gozdov. Čeprav je državno gospodarstvo vobče slabo zaradi birokratične, dosti okorne uprave, je v danih razmerah vendarle podržavljenje gosposkih gozdov edini izhod, ako hočemo gozdove ohraniti potomstvu in uvesti v gospodarstvo ž njimi tehnično-znanstveni sistem. Res je, da privatni kapitalist z gozdovi več prigospodari kot pa država. Toda neovrgljivo je tudi dejstvo, da ostanejo državni gozdovi bolj ohranjeni, ker so varni pred dobičkaželjnostjo posameznikov. Tudi se more državna uprava s pametno in manj birokratično organizacijo znatno zboljšati. Za podržavljenje gosposkih gozdov govore nadalje tudi potrebe kmetske živinoreje.

V hribovitih pokrajinah obstoje kmetije navadno iz posestva v dolini in iz planine. Posestvo v dolini

preskrbuje krmo za zimske mesece, v poletnih mesecih pa gre živina v planino na pašo. Čim več krme se pridela doma, tem več živine lahko kmet preredi v zimskih mesecih. Zato je planina za alpskega kmeta važna in neobhodno potrebna. V teh pokrajinah streme kmetje za tem, da na račun gosposkih ali državnih gozdov razširijo svoje planine. V teh primerih prihajajo v nasprotje z gosposko ali državno lastnino. Dogaja pa se tudi obratno, namreč, da imajo kmetje dovolj planin, toda premajhna dolinska posestva. V takšnih primerih poizkušajo kmetje razširiti svoje travnike in pašnike v gosposke gozdove. Te gozdove bi veleposestniki, ako bi se njihove samolastne lov-ske pravice komunistirale, kmetom rajši odprodali kakor dandanes.

Zasebna in cerkvena veleposestva bo prej ali slej treba razlastiti ne glede na to, ali imajo poljedelski ali pa šumarski gospodarski značaj. Veliki gozdni kompleksi naj preidejo v skupno last. Toda obenem se morajo na novo urediti tudi kmetске servitute na teh zemljiščih. Predvsem bi se morale določiti pravice glede sekanja in uporabe lesa, ki ga potrebuje kmet za svoja stavbišča in kurivo in sploh za potrebe svojega alpskega in pašniškega gospodarstva. V stoletjih so zaradi velikih gospodarskih izprememb mnoge stare pravice do lesa postale že brezpredmetne. Nova ureditev teh servitut je prav tako potrebna kot n. pr. revizija cerkvenih dajatev v naturi. Tudi kmet-ske pašniške pravice ter pravice do stelje je treba preurediti in sicer, kjer je to pač mogoče, načelno tako, da se ločijo pašniki od gozdov zaradi racionalnega gospodarjenja. Veliki gozdni kompleksi, ki so skupna last, bodisi občine, pokrajine ali države, nimajo naloge iz njih prejematı kapitalistične dobičke. Prva in poglobitna naloga njihovega skupnega gospodarstva je, da se gozd ohrani in izboljša ter podpre

kmetsko gospodarstvo z realnimi pravicami do rabnega lesa in stelje in, kjer je mogoče, tudi do paše. Kakor že rečeno, imajo v Sloveniji veleposestva predvsem značaj šumarskega gospodarstva. Če se razlaste veliki zasebni in cerkveni gozdovi, bodo postala veleposestva sploh gospodarsko nevzdržljiva. Sledil bo njihov popoln razpad. Ostala veleposestniška plodna zemlja bo potem prišla v last kmetov na lep način. Delovna lastnina kmetov bo končno premagala roparsko lastnino današnjih ostankov nekdanjih avtokratičnih fevdalcev. Delavec na polju in v gozdu bo prost zemljiških rentnikov. Šele potem bomo mogli reči, da je zemlja res tistega, ki jo obdeluje sam.

PETINDVAJSETO PISMO.

Kmetje in šola.

Kapitalistično gospodarstvo ni izzvalo samo v obrti in industriji velikih prevratov, ko je zamenjalo ročno delo z mašinskim. Moderni kapitalizem posega vedno učinkovitejše tudi v poljedelsko produkcijo; zlasti je pospešil razvoj poljedelske tehnike. Vsak poljedelec se mora danes baviti z vprašanji, ki jih naši predniki-kmetje niso poznali. Težji življenski pogoji zahtevajo vsepovsod, tudi na še tako malih kmetskih posestvih, kolikor le mogoče racionalnega gospodarjenja. Današnji poljedelec mora posvečati svoje misli n. pr. semenogojstvu, izbiri semen, umetnim gnojilom, kraju in zemlji primernim plemenskim pasmam živine, hlevarstvu, pobijanju kužnih bolezní, malim in večjim poljedelskim strojem in sploh vsemu, kar more produkcijo izboljšati in povečati.

Veleposestniki imajo od moderne tehnike največje dobičke. Prvič je njihov obrat večji od navadnega kmetskega gospodarstva in zaradi tega so razne tehnične iznajdbe zanj porabnejše in dobičkanosnejše. Drugič si veleposestnik lahko vzame v službo kot pomočnike ljudi, ki so študirali na visokih poljedelskih šolah in torej umejo praktično izrabiti nove iznajdbe.

Navadnemu kmetu je mnogo težje izrabljati moderne tehnične pridobitve v svoj prid. Pri tem ga ovira najbolj uboštvo in pomanjkanje denarja, nadalje mali obseg njegovega posestva, ki ga pri nas sestavljajo navadno majhne in raztresene ležeče parcele. Znatna ovira je tudi neznanje in konservativnost kmetskega ljudstva, ki rado ostaja pri starih navadah, pa tudi predsodkih svojih prednikov. Tudi

znana okolnost, da mestno prebivalstvo nima zadostnega smisla za napredek kmetijskega gospodarstva, je v skupnem državnem gospodarstvu kmetom zelo škodljiva. Čim več bi kmet pridelal na polju in čim boljše živino bi redil, večji bi bili njegovi dohodki in boljše bi živel. Svojo služinčad in najemnike bi lažje in boljše plačeval. V mesta in trge bi lahko odprodal več živeža, a za obrt in industrijo bi bil stalen in dober kupovalec raznega gospodarskega orodja in ostalih družinskih potrebščin. Zvišanje poljedelske produkcije dviga blagostanje tudi vseh drugih stanov.

Izkušnje dokazujejo, da je kmetijska produkcija najvišja tam, kjer je na višku splošna in strokovna izobrazba kmetijskega ljudstva. Če v tem oziru pregledamo Evropo, vidimo, da je v deželah, kjer je največ analfabetov, tudi poljedelska produkcija najnižja in da je najvišja tam, kjer je ljudska izobrazba kmetijskega ljudstva najbolj razširjena in poglobljena.

Razumljivo je, da se ponekod naš kmet brani pošiljati svoje otroke v šolo. Njemu manjka v gospodarstvu sodelavcev, pa komaj dočaka, da mu otroci nekoliko dorastejo in jih more porabiti vsaj za razna pomožna dela. Tudi je šola dandanes zanj draga, vendar je to gledanje napačno, kajti čim več se bodo kmetijski otroci naučili, boljši gospodarji bodo, lažje si bodo služili vsakdanji kruh. Zlasti na kmetih je treba šolstvo dvigniti in ga tako preurediti, da bo res nosilec ljudske izomike. Povesod so novodobna kmetijska socijalna gibanja zagovorniki dobre šole. Dosedanja socijalna zgodovina nam dokazuje, da so bile razne meščansko-kapitalistične, zlasti pa socijalno-konservativne stranke, vedno proti dobri šoli. V demokratično vladnih deželah je politična premoč kapitalističnih in konservativnih strank mogoča le tam, kjer je kmetjsko ljudstvo kulturno zaostalo in je zato socijalno-politično nesamostojno.

Seveda pa je potrebna, zlasti na kmetih, velika šolska reforma in to v stvarnem in osebnem oziru. V stvarnem oziru bi moral šolski pouk navajati učence k samostojnemu delu. Otroci naj bi z lastnim opazovanjem in lastnim mišljenjem prišli do tistih spoznanj, ki so cilj dobre šole. Pouk naj bo tudi ozko vezan na domačo zemljo, to je, otroci naj opazujejo, kar lahko vidijo v domači hiši, na domačem polju, v bližnjem gozdu. Tako bi otroci zgodaj spoznali različne metode dela, se priučujejo praktičnemu gospodarstvu, ki ga mlada glava kmalu poizkuša po svojih lastnih mislih tudi izboljševati in preurejati.

V osebnem oziru pa je potrebno, da je učiteljstvo na kmetih v najožji zvezi z življenjem kmetov ljudi in njihovega težkega dela. Učitelj, ki ne sočustvuje s kmetovim ljudstvom; ki pri praktičnem kmetovem gospodarstvu ne vé in ne more nič svetovati; ki se sam osebno ne udeležuje v tej ali oni panogi kmetovskega gospodarstva; ki hoče morda kot „gospod“ nekako zaničljivo gledati na kmeta in njegovo družino — šoli in njeni kulturni misiji na vasi več škoduje kot koristi. Današnja šolska vzgoja učiteljstva je pomanjkljiva in nezadostna in, dokler se ne bodo temeljito reformirala današnja učiteljišča, ni misliti na bistveno izboljšanje. Dokler bo učitelj na svoj stan gledal samo s stališča službe od katere živi, in ne s stališča kulturnega in socialnega misijonarja med ljudstvom, toliko časa tudi ne bo postal njegov politični vodnik.

Zato je predpogoj vsake osnovno-šolske reforme na kmetih poljedelsko izobraženi učitelj.

Poleg osnovnih šol so zelo potrebne nadaljevalne šole. V Švici je po končani osnovni šoli obisk nadaljevalnih šol oblikovani še tri leta. Pouk se vrši v šestih zimskih mesecih in sicer šest ur na teden. Folovica učnih ur je namenjena splošno izobraže-

valnim predmetom, n. pr. računarstvu, knjigovodstvu, geometriji, narodnemu gospodarstvu, nemškemu jeziku itd.; ostala polovica učnih ur pa je posvečena praktičnemu strokovnemu pouku in delu. Nadalje so zelo pomembne srednje strokovne poljedelske šole.

Na Danskem je šolstvo na višini. Tam so na kmetih zelo razširjene tudi tako zvane ljudske visoke šole, ki jih pri nas šele v mestih polagoma in s težavo propagirajo. To so nekakšne stalne predavalnice, kjer se kmetškemu ljudstvu poljudno razlaga vsa mogoča znanost. Zato pa ima ta mala državica tudi najboljšo kmetško združno organizacijo. Vse to je poljedelsko produkcijo silno dvignilo in postavilo Dance v tem pogledu na prvo mesto med narodi sveta. Dansko maslo in danska jajca so ponesla v svet slavo te male poljedelske, toda res kulturne dežele.

Šola je draga zadeva. Toda izdatki za njo se ljudstvu stoterno povračajo, ako je teoretičen in praktičen pouk smotrni in primeren življenju in potrebam prebivalstva, kateremu služi.

NEKAJ LITERATURE.

Agrargesetzgebung der Sowjetrepublik. Herausgegeben vom Generalsekretariat zum Studium des Bolschewismus. Berlin 1919.

Belec Ivan: Kmetom v pomoč. Ljubljana. Ponatis iz „Slovenca“, l. 1885.

Bauer Otto: Der Kampf um Wald und Weide. Studien zur österr. Agrargeschichte und Agrarpolitik. Wien 1925.

Bauer Otto: Getreidezölle oder Getreideeinfuhrmonopol? „Der Kampf“, Wien 1924.

Bauer Otto: Der Kampf gegen die Schuldknechtschaft. „Der Kampf“, Wien 1909.

Bauer Otto: Bolschewismus oder Sozialdemokratie? — Wien 1921.

Bauer Otto: Sozialdemokratische Agrarpolitik. Erläuterung des Agrarprogramms. Wien 1926.

Bäunard: Die Erneuerung der Landschule. Wien 1925.

„Božićnica“. Urednik Stjepan Radić. Zagreb. Letniki 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927.

Bulletin du Bureau international Agraire. Praga. Letniki 1923, 1924, 1925, 1926.

„Dom“. Glavno glasilo Hrvatske seljačke politike. Zagreb. Letnika 1925 in 1926.

Einspieler Gregor: Politični katekizem za Slovence. Celovec 1890.

Generacija pred stvaranjem. Almanah jedne grupe. Beograd 1925.

Hainisch M.: Die Landflucht. Jena 1924.

Klibanski: „Quellen und Studien“. Sobranje Usakonenij. Leipzig 1920.

Ljenin N.: Die nächsten Aufgaben der Sowjet-Macht. Wien 1919.

Ljenin N.: Agrarnij vopros v Rossij. Moskva 1918.

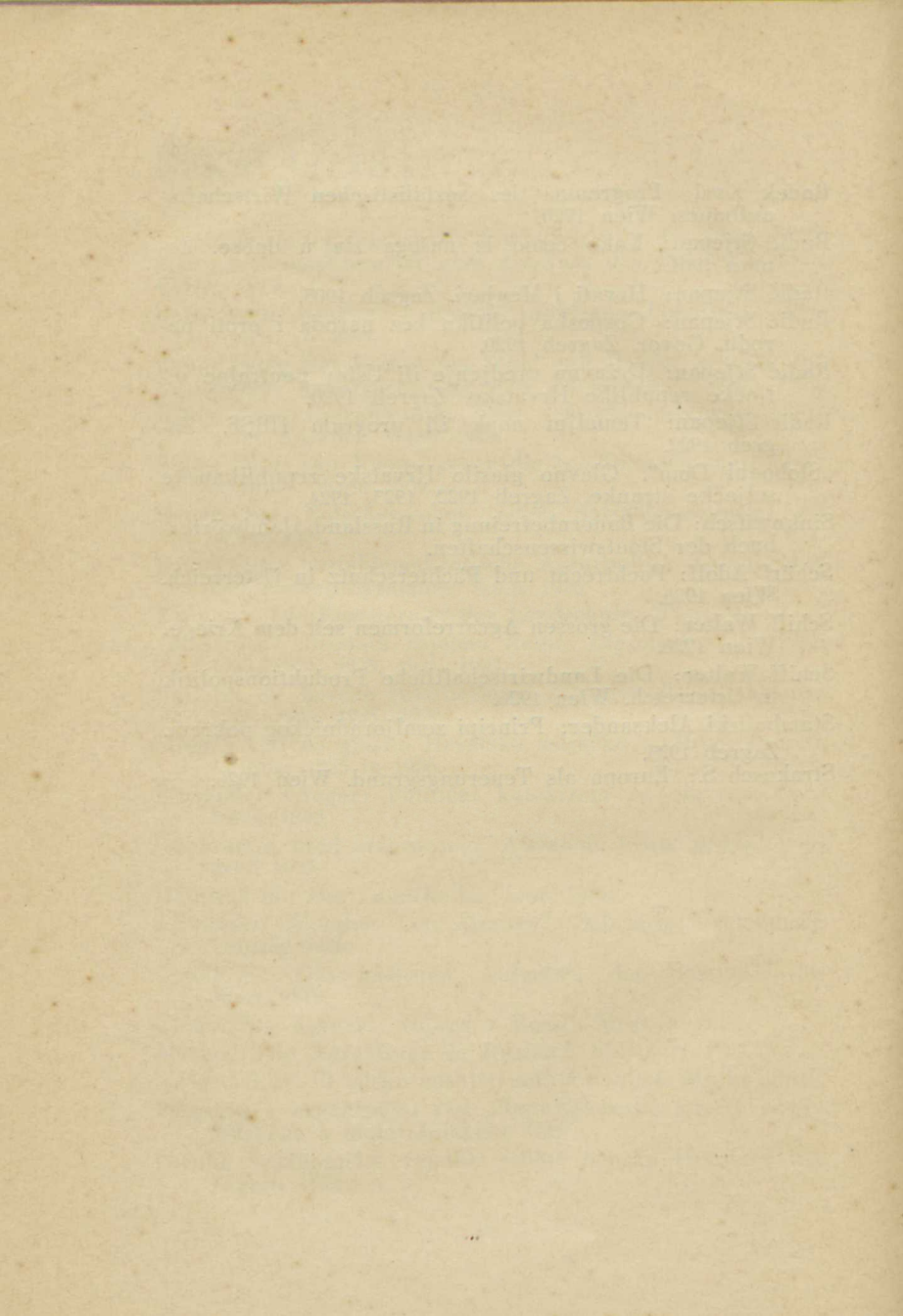
Maslov: Die Agrarfrage in Rusland. Stuttgart 1907.

Meščerjakov: O selsko hosajstvenih komunah. Moskva 1918.

Program a organizacijski řád „Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu“.

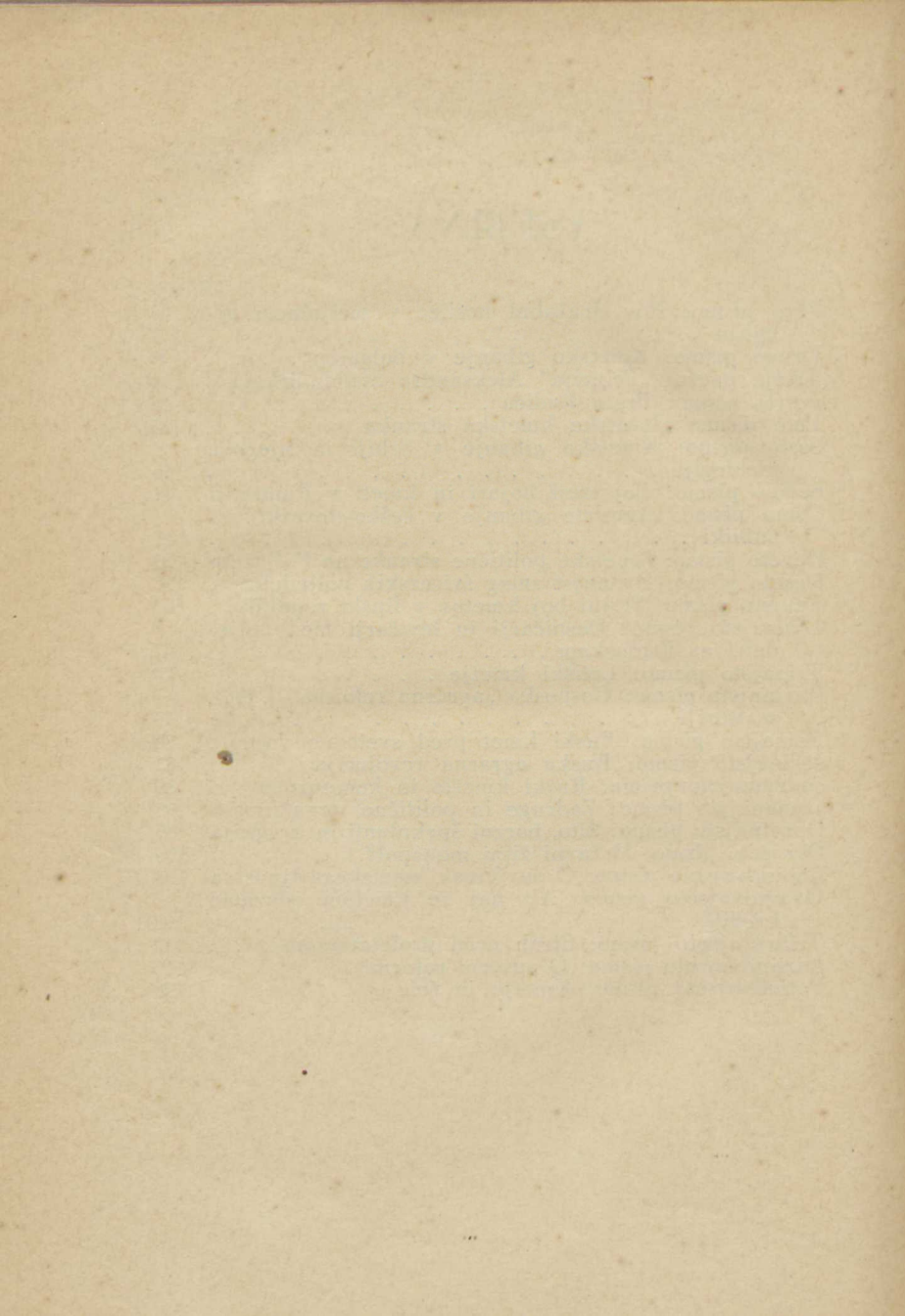
Poruka zastupničke republ. večine banske Hrvatske itd. Zagreb 1921.

- Radek Karl: Programm des sozialistischen Wirtschaftsaufbaues. Wien 1920.
- Radić Stjepan: Kako ćemo iz našega zla u dobro. Zemun 1901.
- Radić Stjepan: Hrvati i Magjari. Zagreb 1905.
- Radić Stjepan: Gosposka politika bez naroda i proti narodu. Govor. Zagreb 1920.
- Radić Stjepan: Državno uredjenje ili Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske. Zagreb 1920.
- Radić Stjepan: Temeljni nauk ili program HRSS. Zagreb 1922.
- „Slobodni Dom“. Glavno glasilo Hrvatske republikanske seljačke stranke. Zagreb 1922, 1923, 1924.
- Sinkowitsch: Die Bauernbefreiung in Russland. Handwörterbuch der Staatswissenschaften.
- Schärf Adolf: Pachtrecht und Pächterschutz in Österreich. Wien 1926.
- Schiff Walter: Die grossen Agrarreformen seit dem Kriege. Wien 1926.
- Schiff Walter: Die Landwirtschaftliche Produktionspolitik in Österreich. Wien 1926.
- Stamboliski Aleksander: Principi zemljoradničkog pokreta. Zagreb 1925.
- Strakosch S.: Europa als Teuerungsgrund. Wien 1926.

VSEBINA:

	Stran
Prvo pismo: Nov družabni nosilec v socialnem gibanju	3
Drugo pismo: Kmetško gibanje v Bolgariji	8
Tretje pismo: „Principi“ Aleksandra Stamboliskega	14
Četrto pismo: Brata Radiča	18
Peto pismo: Hrvatska kmetška stranka	25
Šesto pismo: Kmetško gibanje v Srbiji in njegova ideologija	36
Sedmo pismo: Boj med bojari in kmeti v Rumuniji	41
Osmo pismo: Agrarno gibanje v češko-slovaški republiki	47
Deveto pismo: Kmetške politične stranke na Poljskem	53
Deseto pismo: Dvanajst zmag švicarskih poljedelcev	57
Enajsto pismo: Slojni boj kmetov v finski republiki	60
Dvanajsto pismo: Desničarji in levičarji med poljedelci na Estonskem	67
Trinajsto pismo: Letiški kmetje	72
Štirinajsto pismo: Gosposka „agrarna reforma“ l. 1861. v Rusiji	75
Petnajsto pismo: Ruski kmet pred svetovno vojno	79
Šestnajsto pismo: Ruska agrarna revolucija	83
Sedemnajsto pismo: Ruski kmetje in komunizem	89
Osemnajsto pismo: Zadruga in politično strankarstvo	93
Devetnajsto pismo: Žito, borzni špekulanti in draginja	95
Dvajseto pismo: Državni žitni monopol?	100
Enoindvajseto pismo: O davščinah kmetškega ljudstva	104
Dvaindvajseto pismo: Ali naj se kmetom odvzame kredit?	108
Triindvajseto pismo: Strah pred proletarstvom	112
Štiriindvajseto pismo: O agrarni reformi	116
Petindvajseto pismo: Kmetje in šola	120

Od istega pisatelja so izšla do- slej sledeča samostojna dela:

Občina in socializem. Ljubljana 1903. Založili „Naši zapiski“.

Reformacija in socialni boji slovenskih kmetov. Ljubljana, 1908. Založil Lavoslav Schwentner.

Socialni problemi. Ljubljana 1912. Založil Lavoslav Schwentner.

Problemi malega naroda. Ljubljana 1918. Založila „Zvezna tiskarna“.

Naša socialna in gospodarska vprašanja. Maribor 1920. Založila „Ljudska tiskarna“.

Vladar. Prevod iz italijanščine z informativnim uvodom. Ljubljana 1920. Založila „Zvezna tiskarna“.

Idejni predhodniki današnjega socializma in komunizma. Ljubljana 1925. Založila „Zadružna založba“.

Vse te knjige se dobe, v kolikor niso že razprodane, tudi pri „Kmetijski tiskovni drugi v Ljubljani“.

